

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Mathilda Blom

Fakturan var en bluff – vem bär ansvaret?

En undersökning av det straffrättsliga ansvaret vid bluffakturaupplägg

LAGM01 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet
30 högskolepoäng

Handledare: Helén Örnemark Hansen

Termin för examen: HT 2014

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRKORTNINGAR	3
1 INLEDNING	4
1.1 Bakgrund	4
1.2 Problemformulering med hjälp av fiktivt fall	6
1.3 Syfte och frågeställningar	8
1.4 Avgränsning	8
1.5 Metod och material	10
1.5.1 Metod	10
1.5.2 Material	11
1.6 Teori	13
1.7 Forskningsläge	14
1.8 Begreppsdefinitioner	15
1.8.1 Brottstyper inom ekonomisk brottslighet	15
1.8.2 Aktörer	16
1.8.3 Underlåtenhet	17
1.9 Disposition	18
2 HAR ETT BROTT BEGÅTTS?	20
2.1 Fakturabedrägeri	20
2.1.1 Problemen med bedrägeribestämmelsen	21
2.1.2 Grovt fordringsbedrägeri – SOU 2013:85	22
2.1.3 Alternativa lösningar	24
2.2 Bokföringsbrott	25
2.3 Skattebrott	27
2.4 Analys utifrån fiktivt fall	28
2.4.1 Grovt fordringsbedrägeri	28
2.4.2 Skattebrott och bokföringsbrott	30
3 ANSVARSFÖRDELNING	31
3.1 Det allmänna straffansvaret	31
3.2 Företagaransvar	33
3.2.1 Företagsledarens ställning i bolaget	34

3.2.2	Direkt och indirekt företagaransvar	35
3.3	Förhållandet mellan det allmänna straffansvaret och företagaransvaret	36
3.4	Analys utifrån fiktivt fall	39
3.4.1	Straffrättsligt ansvar för telefonförsäljarna?	40
3.4.2	Straffrättsligt ansvar för A?	40
3.4.3	Straffrättsligt ansvar för B?	41
4	ANSVARSFÖRDELNINGEN I PRAXIS	43
4.1	"Gummielektronikfallet"	44
4.1.1	Domstolens bedömning	44
4.1.2	Analys av "Gummielektronikfallet"	45
4.2	"Annonsbedrägerierna"	46
4.2.1	Domstolens bedömning	46
4.2.2	Analys av "Annonsbedrägerierna"	47
4.3	"Bemanningsföretagen"	49
4.3.1	Domstolens bedömning	49
4.3.2	Analys av "Bemanningsföretagen"	51
4.4	"Telefonförsäljarna"	51
4.4.1	Domstolens bedömning	51
4.4.2	Analys av "Telefonförsäljarna"	53
4.5	"118 108"	54
4.5.1	Domstolens bedömning	54
4.5.2	Analys av "118 108"	56
4.6	Slutsatser utifrån rättsfallen	57
5	ANALYS	59
5.1	Grovt fordringsbedrägeri	59
5.2	Ansvarsfrågan	60
5.3	En tydligare terminologi	62
5.4	Avslutning	62
BILAGA A		64
BILAGA B		65
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING		69
RÄTTSFALLSFÖRTECKNING		75

Summary

Frauds with fake invoices, is a phenomenon that has increased significantly during the last years. It has become more common that frauds are committed as a planned part of the business in limited companies, in combination with other financial crimes such as tax crimes and accounting crimes. Because of the construction of the fraud regulation it is difficult to take legal actions against systematic frauds with fake invoices. In the Swedish Government Official Reports 2013:85, a proposal for a new bill of creditors fraud as a serious crime has been presented. The proposal has been criticized by a number of respondents due to the fact that many necessary conditions have been openly formulated and therefore have been left to the application of law to decide. It has also been questioned whether a new criminal offense will have the intended effect or not.

The question of the responsibility for crimes committed within the business of a limited company can be complex since legal persons cannot be imposed criminal liability in Sweden. In order to decide the question of responsibility, a physical entity within the limited company must be identified, upon which the criminal liability can be imposed. The identification can be done according to the principles of corporate responsibility. The principles imply that persons in senior management positions may be subject to criminal liability for their failure to prevent crimes within the business they lead. The formal responsibility for a company's organization and management is usually placed on the board and the Chief executive officer (CEO). In Swedish law, however, the principles of corporate responsibility are subsidiary to the general criminal liability meaning that the person who actually performed the unlawful act, independent of his or her position in the company, primarily shall be subject to a criminal liability.

Although the general criminal responsibility in theory should be applied before the principle of corporate responsibility it is not always used in practice. The practice from the Court of Appeal, regarding tax crimes and accounting crimes, indicates that the principles of corporate responsibility in many cases are applied directly without any investigation in accordance with the general criminal liability. This practice has been questioned because focus thereby has been shifted from the offender's actual involvement in the criminal act, to which position he or she has in the company. The consequence of this is that the number of potential offenders will be restricted. The outcome of the application can also be that persons basically will be adjudicated for their failure to prevent the crimes they have committed themselves. It can be questioned whether the application of corporate responsibility over general criminal liability has more than a fundamental value. In compliance with the rule of law, the most important issue is probably that criminal liability is imposed upon the person that has committed an unlawful act. Therefore it can be discussed what importance the choice of method has. However, it is important that the principle of legality is maintained and that there is a certainty in legal matters, why a mechanistic application of corporate responsibility should be avoided.

Sammanfattning

Bluffakturabedrägerier är ett fenomen som har ökat markant de senaste åren. Det blir allt vanligare att bedrägerierna begås som en planerad del av ett aktiebolags verksamhet i kombination med annan ekonomisk brottslighet, exempelvis skattebrott och bokföringsbrott. I dagsläget är det på grund av bedrägeribestämmelsens konstruktion svårt att lagföra systematiska faktura-bedrägerier varför det i SOU 2013:85 har presenterats ett förslag om en ny kriminalisering av grovt fordringsbedrägeri. Förslaget har dock kritiserats av ett antal remissinstanser på grund av att många rekvisit är öppet formulerade och innebörden därmed har lämnats till rättstillämpningen att avgöra. Det har även ifrågasatts om en ny kriminalisering kommer att få avsedd effekt.

Ansvarsfrågan vid brott som begås inom ramen för ett aktiebolags verksamhet kan bli förhållandevis komplex eftersom juridiska personer enligt svensk rätt inte kan åläggas ett straffrättsligt ansvar. För att avgöra ansvarsfrågan måste därför en eller flera fysiska personer identifieras inom den juridiska personen som kan bära ansvaret, vilket kan göras enligt principerna om företagaransvar. Principerna bygger på att personer i företagsledande ställning kan åläggas ett straffrättsligt ansvar för sin underlåtenhet att förhindra att brott begås inom den verksamhet som de leder. Det formella ansvaret för ett bolags organisation och förvaltning ligger i regel på styrelsen och den verkställande direktören. I svenskt rätt är dock företagaransvaret subsidiärt till det allmänna straffansvaret vilket innebär att den person som rent faktiskt utfört den otillåtna gärningen, oberoende av dennes ställning i bolaget, i första hand ska åläggas det straffrättsliga ansvaret.

Även om det allmänna straffansvaret i teorin ska tillämpas före företagaransvaret görs det inte alltid i praktiken. Vad gäller skattebrott och bokföringsbrott indikerar hovrättspraxis att företagaransvaret i många fall tillämpas direkt utan att ansvarsfrågan först utreds i enlighet med det allmänna straffansvaret. Praxis har ifrågasatts eftersom fokus därmed flyttas från gärningsmannens faktiska medverkan i den brottsliga gärningen till vilken ställning denne har i bolaget. Konsekvensen av det blir att kretsen av potentiella gärningsmän begränsas vilket kan leda till att personer som medverkat i den brottsliga gärningen frias på grund av att deras ställning i bolaget inte går att styrka. I en del fall resulterar tillämpningen av företagaransvaret framför det allmänna straffansvaret dessutom i att personer i princip döms för sin underlåtenhet att förhindra det brott som de själva har begått. Det kan dock ifrågasättas om tillämpningen av företagaransvaret framför det allmänna straffansvaret har annat än principiell betydelse. Ur en rättssäkerhetsaspekt torde det viktigaste vara att den person som begår en otillåten gärning åläggs ett straffrättsligt ansvar, varför det kan diskuteras vilken betydelse valet av metod har. Det är dock viktigt att legaliteten upprätthålls och att det finns en förutsebarhet i rättsliga angelägenheter varför en slentrianmässig tillämpning av företagaransvaret bör undvikas.

Förkortningar

ABL	Aktiebolagslagen (2005:551)
CEO	Chief executive officer
BFL	Bokföringslagen (1999:1078)
BrB	Brottsbalk (1962:700)
Brå	Brottsförebyggande rådet
Dir.	Direktiv
Dnr.	Diarienummer
EBM	Ekobrottsmyndigheten
HD	Högsta domstolen
HovR	Hovrätt
IL	Inkomstskattelagen (1999:1229)
JT	Juridisk Tidskrift
JP	Juridisk Publikation
LU	Lunds universitet
ML	Mervärdesskattelagen (1994:200)
NJA	Nytt Juridisk arkiv I
Prop.	Proposition
RF	Regeringsformen (1974:152)
RH	Rättsfallsreferat från Hovrätterna
SAL	Socialavgiftslagen (2000:980)
.SE	Stiftelsen för Internetinfrastruktur
SFS	Svensk författningssamling
SkBrL	Skattebrottslagen (1971:69)
SOU	Statens offentliga utredningar
SU	Stockholms universitet
SvJT	Svensk Juristtidning
ÅM	Åklagarmyndigheten
ÅRL	Årsredovisningslag (1995:1554)

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Användningen av bluffakturor har ökat markant de senaste åren och benämns som ett stort samhällsproblem.¹ Bluffakturor används ofta som ett led i kriminell verksamhet i vilken det som regel finns en koppling till annan organiserad brottslighet exempelvis svartarbetskraftsupplägg. I dessa upplägg aktualiseras ofta skattebrott och bokföringsbrott.² Problemet med bluffakturor har lett till ökade kostnader för samhället eftersom det bland annat har ställts krav på säkrare teknik och betalningsrutiner för att minska risken för bedrägerier.³ Uppskattningsvis omsätter verksamheter med bluffakturor enligt Svensk Handel runt 1,2 miljarder kronor om året.⁴ En anledning till ökningen av fakturabedrägerierna kan vara att straffen vid en fällande dom är förhållandevis låga och att det är svårt att nå en fällande dom med de beviskrav som idag föreligger för bedrägeri.⁵

En annan bidragande orsak till att bluffakturorna ökat är den utbredda användningen av internet vilken har gjort det lättare att rikta massutskick till många människor på kort tid. Konsekvensen blir att fakturabedrägeri egentligen kan begås av vem som helst så länge man har ett bolagsnamn, ett organisationsnummer och en fakturamall och är villig att ta risken som det innebär att begå brott.⁶ Detta kan jämföras med skattebrott och bokföringsbrott som i många fall begås som ett led i en brottslig verksamhet där det krävs att bolaget, i vilket brotten begås, är verksamt under en längre tid. Ett svartarbetskraftsupplägg engagerar många olika människor och det förs i regel en kommunikation mellan de inblandade vilket möjliggör för Ekobrottsmyndigheten att spana på verksamheten, något som är svårt vid fakturabedrägerier.⁷ Den tekniska utvecklingen har också medverkat till att utredningsarbetet försvårats eftersom det finns en ökad möjlighet att spara material hänförligt till bolagen på servrar som placeras utomlands. För att få tillgång till det materialet måste de brottsbekämpande myndigheterna få ett samtycke från myndigheterna i det berörda landet vilket inte alltid är helt enkelt.⁸ Ytterligare en bidragande faktor till att fakturabedrägerier är svåra att beivra är att brotten när de upptäcks, om de upptäcks, i regel hamnar i olika polisdistrikt vilket försvårar möjligheten att identifiera systematiken i

¹ Brå 2012:13 s. 161. Jmf även rapporten om kritik mot Polismyndigheten i Stockholms län samt SOU 2013:85, s. 143. Att användningen av bluffakturor är ett samhällsproblem tillstyrks även i remiss Bankföreningen.

² Ask, Svar fråga (2012/13:431); Brå 2007:27; Brå 2011:7; SOU 2013:85 s. 20, 140; Jmf. brottsuppbygget i det fiktiva fallet avsnitt 1.2.

³ SOU 2013:85, s. 141, 171.

⁴ Nyman (2013) s. 9.

⁵ SOU 2013:85 s. 20, 141, 143, 171.

⁶ EBM K-13/0122 s. 19; Intervju Fagher (141016)

⁷ Intervju Fagher (141016).

⁸ EBM K-13/0122 s. 11, 17.

brottsligheten. Även om fakturabedrägerierna upptäcks krävs det alltså ett omfattande arbete för att samla all fakta kring brottet på samma ställe, något som förväntas förbättras genom en omstrukturering av Polismyndigheten.⁹

Formerna för fakturabedrägerier är oändliga. Det kan exempelvis röra sig om fakturor vars syfte är att försöka återspegla ett faktiskt kundförhållande. Bedragaren skickar då ut fakturor som ger sken av att komma från ett existerande företag eller myndighet med skillnaden att kontonumret är anorlunda. I andra fall rör det sig om bluffakturor av den anledningen att de saknas en faktisk prestation bakom fakturan. Avsikten är dock densamma i de flesta fall, nämligen att få mottagaren att betala den osanna fakturan för att därigenom göra en ekonomisk vinning.¹⁰ Det vanliga är att varje faktura i sig inte omfattar så stora belopp vilket är ett taktiskt val från gärningsmannens sida.¹¹ Om fakturan omfattar ett mindre belopp uppstår inte lika lätt misstankar kring fakturan men den sammanlagda ”vinsten” för de/dem som står bakom brottet är ofta stor. Inte sällan är utskicken även strategiskt planerade och sker därför i anslutning till semestrar och liknande då företag som regel inte har lika många anställda på plats och i många fall har anställt sommarjobbare för att täcka upp för ordinarie personal.¹² Bluffakturorna skickas sällan ut till samma företag eller person flera gånger eftersom upptäcktsrisken då hade varit stor. Istället riktar företagen in sig på flera olika offer.¹³ I de fall brotten har stannat vid försök är det få som bryr sig om att anmäla och inställa sig till polisförhör vilket gör det svårt att få grepp om hur omfattande bluffakturauppläggen är, troligtvis finns det ett stort mörkertal av brott som aldrig uppmärksammas. Enligt uppgifter anmäls uppskattningsvis enbart 10 procent av alla bluffakturor vilket kan bero på att många offer känner sig dumma för att de låtit sig luras.¹⁴ För att komma åt problemen med systematiska fakturabedrägerier presenterades nyligen SOU 2013:85 *Stärkt straffrättsligt skydd för egendom* med förslag om en ny kriminalisering av grovt fordringsbedrägeri. Om förslaget i betänkandet leder till lagstiftning torde det leda till förenklade brottsutredningar vid systematisk användning av bluffakturor.¹⁵

Även om det införs ett nytt straffbud kvarstår frågan vem som ska bära det straffrättsliga ansvaret för den brottsliga gärningen. Utgångspunkten är att ansvaret i första hand ska utredas utifrån vem som har gjort vad i enlighet

⁹ Det har vidtagits åtgärder för att förbättra samarbetet mellan polisdistrikten i projektet Polissamordningen. Från och med den 1 januari 2015 kommer polisens verksamhet att vara samlad under en myndighet, Polismyndigheten, se Dir 2012:129 och SOU 2013:85 s. 170. Läs mer om polissamordningen och deras arbete på polissamordningen.se. Se även EBM K-13/0122 s. 2, 9 där det framgår att åtgärder som redan vidtagits är att Ekobrottsmyndigheten från den 1 juli 2013 har ett rikstäckande ansvar.

¹⁰ SOU 2013:85 s. 144.

¹¹ SOU 2013:85 s. 171.

¹² Skatteverket.se/saundvikerdubluffakturor; SOU 2013:85 s. 146.

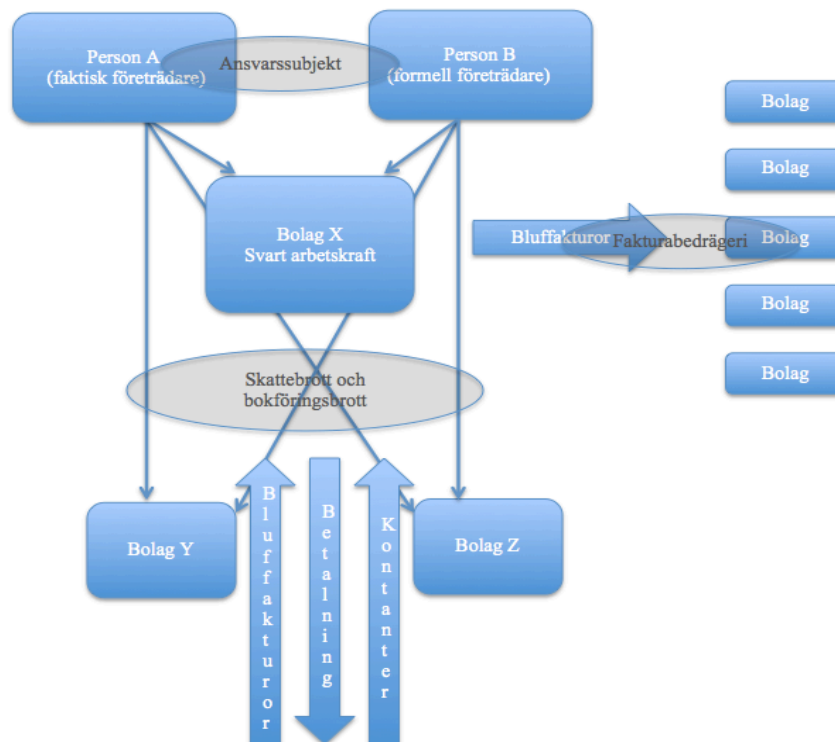
¹³ SOU 2013:85 s. 146.

¹⁴ Brå 2012:12 s. 159; Dir. 2014:12 s. 4; SOU 2013:85 s. 168, 171. Jmf. Målsägandes berättelser i ”118 108” mål B 645-13 (2014) s. 85-120 och ”Telefonförsäljarna” mål B 7561-11 (2012) s. 29-55.

¹⁵ SOU 2013:85 s. 20-21, 366.

med det allmänna straffansvaret och därefter utifrån principerna om företagaransvar.¹⁶ I praxis beträffande skattebrott och bokföringsbrott ligger stort fokus på den tilltalades ställning i bolaget istället för på dennes faktiska medverkan i den brottsliga gärningen vilket har ifrågasatts av bland andra Vice chefsåklagaren Henric Fagher.¹⁷ Av SOU 2013:85 framgår att utredningsproblemen beträffande fakturabedrägerier på många sätt liknar problemen som uppstår vid olika typer av ekonomisk brottslighet, exempelvis skattebrott och bokföringsbrott. Subjektrekvisitet är dessutom detsamma, *den som*, för såväl skattebrott och bokföringsbrott som för bedrägeri. Det kan således ifrågasättas om diskussionen kring tillämpningen av företagaransvaret i förhållande till det allmänna straffansvaret kan appliceras även på bedömningen av fakturabedrägerier.¹⁸

1.2 Problemformulering med hjälp av fiktivt fall¹⁹

Ponera ett upplägg där person A driver bolag X i vilket han låtit registrera B som legal företrädare. Verksamheten i bolag X går ut på att företaget skickar ut bluffakturor till olika småföretagare i syfte att bedra dem att betala trots att fakturan inte grundar sig på någon verklig affärshändelse. Systematiska

¹⁶ Holmquist (2013) s. 72, 74; ÅM (2011/6026) s. 2.

¹⁷ Fagher (SvJT 2012 s. 765).

¹⁸ Jmf. SOU 2013:85 s. 170.

¹⁹ Se bild över brottsupplägget i bilaga A.

fakturabedrägerier är således en del av bolag X affärsverksamhet. De anställda i bolag X har till uppgift att per telefon kontakta småföretagare och hävda att det föreligger ett avtal mellan parterna och att avtalet nu har gett upphov till betalningsskyldighet för företagaren. De anställda i bolag X arbetar svart vilket innebär att bolag X inte bokför några löner i bolaget. Bolag X redovisar således inga kostnader såsom arbetsgivaravgifter och skatter som är hänförliga till personalen.²⁰ Eftersom bolaget bedriver olaglig verksamhet anser A att de inte behöver bokföra sina transaktioner något han även upplyser B om.

A driver dessutom ytterligare två bolag, bolag Y och bolag Z. Även här står B registrerad som legal företrädare. Bolag Y och bolag Z utfärdar osanna fakturor till bolag X som därefter använder blufffakturorna för att täcka sina kostnader för svart arbetskraft. En faktura upprättas i bolag Y eller Z och skickas därefter till bolag X som betalar den. De pengar som bolag X har betalat plockas ut kontant av bolag Y eller Z och betalas därefter tillbaka (kontant) till företrädaren för bolag X. Bolag X kan därefter använda pengarna för att betala sina medarbetares löner.²¹ Genom detta upplägg undviker bolag X att betala arbetsgivaravgifter och andra skatter som är hänförliga till personalen. Dessutom kan bolaget utnyttja den ingående moms som följer av blufffakturan för att kvitta den mot utgående moms.²² Blufffakturorna används alltså som medel för att undandra skatter från det allmänna. Utifrån dessa scenarion är frågan vilka brott som objektivt sett kan anses begångna i bolag X?

Om ett eller flera brott objektivt sett har begåtts i bolag X aktualiseras frågan vem av A och B som bär det straffrättsliga ansvaret för gärningarna. A agerar som huvudman för bolagen och ansvarar för bland annat brottsplan, införskaffandet av de inblandade bolagen, hantering av personalen, bolagens in- och utbetalningar etc. Han står däremot inte som formell företrädare för bolaget vilket B gör. B har dock ingen eller väldigt liten insyn i brottsupplägget. Hon agerar enbart som bulvan för A.²³

Brotten är begångna inom ramen för ett bolags verksamhet och enligt svensk rätt kan juridiska personer inte straffas varför en ansvarig fysisk person måste identifieras inom bolag X.²⁴ Frågan blir därför om ansvaret ska bäras av A i egenskap av faktisk företrädare och den person som planerat brottet, eller av B som står som formell företrädare för de fakturautfärdande bolagen trots att hon inte har haft någon direkt insyn i den brottsliga verksamheten. Kanske är det så att det överhuvudtaget inte går att bevisa att nå-

²⁰ Inspiration till det fiktiva fallet har hämtats i Fagher (SvJT 2012 s. 765) se även Holmquist (2013) s. 33; Lindkvist (JT nr. 4 12/13) s. 910. Jmf. också med *"Telefonförsäljarna"* mål B 7561-11 (2012) och *"118 108"* mål B 645-12 (2014).

²¹ Fagher (SvJT 2012 s. 765) s. 765; Jmf. Mål 6192-11 (2012), s.20.

²² Den moms som ska redovisas i skattedeklarationen är utgående mervärdesskatt minskat med ingående mervärdesskatt = den summa som företagaren ska betala in alternativt få tillbaka, Lodin (2013) s. 318.

²³ Jmf. Holmquist (2013) s. 33.

²⁴ Jönsson (2004) s. 82; Thornstedt (1948) s. 110.

gon av dem haft en sådan ställning i bolaget att de kan bli straffrättsligt ansvariga för brott som begås i verksamheten. Ytterligare en fråga som aktualiseras är vilket straffrättsligt ansvar som kan åläggas telefonförsäljarna för de begångna brotten.

1.3 Syfte och frågeställningar

Det övergripande syftet med uppsatsen är att utreda vem som kan anses bära det straffrättsliga ansvaret för brott när de begås inom ramen för ett eller flera aktiebolags verksamhet med fokus på fakturabedrägeriupplägg. Den första frågan som måste utredas är om ett brott överhuvudtaget har begåtts och därefter vem som ska bära det straffrättsliga ansvaret för den otillåtna gärningen.

För att utreda frågan om ett brott har begåtts eller inte har utgångspunkt tagits i följande frågeställningar vilka jag har för avsikt att besvara i uppsatsens andra kapitel:

- Vad krävs objektivt sett för att bedrägeri, skattebrott och bokföringsbrott ska vara för handen enligt gällande rätt?
- Vad vill utredningen i SOU 2013:85 uppnå med en kriminalisering av grovt fordringsbedrägeri?

För att utreda ansvarsfrågan kommer utgångspunkt att tas i följande frågeställningar vilka jag har för avsikt att besvara i uppsatsens tredje respektive fjärde kapitel.

- Vilka principer används enligt gällande rätt för att avgöra ansvarsfrågan vid brott som begås inom ramen för ett aktiebolags verksamhet?
- Hur har dessa principer tillämpats i praxis?

1.4 Avgränsning

Av utrymmesskäl måste uppsatsen begränsas till vissa specifika områden varför jag i detta avsnitt kort kommer att redogöra för några av de områden som har avgränsats bort.

Brotten som kan begås inom ramen för ett bolags verksamhet är många, den här uppsatsen är dock begränsad till att enbart omfatta en utredning av bedrägeribestämmelserna i 9 kap 1 § och 3 § Brottsbalken²⁵ (BrB), bestämmelsen om bokföringsbrott i 11 kap 5 § BrB samt bestämmelserna om skattebrott i 2 § och 4 § Skattebrottslagen²⁶ (SkBrL). Eftersom det nyligen presenterats ett förslag om en kriminalisering av grovt fordringsbedrägeri i SOU 2013:85 kommer bedrägeribestämmelsen att få större utrymme än de två andra brotten. Utpressning, ocker, häleri, svindleri, ockerpantning etc.

²⁵ Brottsbalk SFS 1962:700.

²⁶ Skattebrottslagen SFS 1971:69.

har lämnats utanför. Även civilrättsliga- och marknadsrättsliga regler mot bluffakturor har utelämnats.

När man pratar om bluffakturor kan det omfatta alla situationer där en osann faktura används. Jag har dock valt att begränsa uppsatsen till situationer där bluffakturor används systematiskt som ett led i ett aktiebolags verksamhet. Fall där enskilda bluffakturor används för att bedra ett fåtal personer omfattas inte. Det pågår en diskussion i praxis och doktrin kring hur brott som begås systematisk principiellt bör lagföras och olika sätt att gå tillväga. Dessa frågor berörs av utrymmesskäl enbart översiktligt i uppsatsen. För en djupare diskussion kring hanteringen av systematiska brott läs exempelvis Martin Sunnqvist artikel ”Sammanläggning av flera systematiskt begångna brott till ett grovt brott”²⁷ samt Magnus Ulvängs replik²⁸ till Sunnqvist artikel. Tänkbara lösningar för att bekämpa systematisk brottslighet diskuteras även i kapitel åtta i SOU 2013:85. I kapitel tio i SOU 2013:85 tas frågan om olovlig användning av annans identitetsuppgifter upp. Det förefaller relativt vanligt att individer eller företags identiteter kapas och används för att begå fakturabedrägerier, den diskussionen lämnas dock utanför.

Beträffande ansvarsfrågan berörs såväl det allmänna straffansvaret som principerna om företagaransvar. Materialet på området är omfattande varför jag av utrymmesskäl enbart har tagit upp de delar av bestämmelserna som är av principiellt viktig karaktär för uppsatsen. Beträffande det allmänna straffansvaret råder det exempelvis delade meningar i doktrin om vart gränsen går mellan medverkan i sådan mån att en person är att se som gärningsman och medverkan i sådan mån att en person enbart är att se som medhjälpare.²⁹ Likaså råder det delade meningar om hur företagaransvaret ska tolkas och tillämpas.³⁰

När det konstaterats att såväl de objektiva som de subjektiva förutsättningarna för ett brott är uppfyllda ska påföljden bestämmas. Hur påföljdsfrågan ska bestämmas när den tilltalade döms för ett flertal brott samt regler kring brottskonkurrens och konsumtion lämnas helt utanför uppsatsen. I doktrin förs även en diskussion kring bevisning vid brott med osanna fakturor. Vem som har bevisbördan etc. lämnas dock även det utanför uppsatsen. Läs gärna mer om detta i ”Bevisprövning i mål med osanna fakturor”³¹ och ”Bevis-tema i skattebrottmål med s.k. osanna fakturor”³².

²⁷ Sunnqvist (SvJT 2011 s. 495).

²⁸ Ulväng (SvJT 2011 s. 1036).

²⁹ Se Holmqvist m.fl. Brottsbalken del 2 (2013) kommentaren till 23 kap. 4 §; Jareborg (2001) s. 411; Wennberg (JT 02/03 s. 592) för en vidare diskussion.

³⁰ Se Asp & Ulväng (2013); Prop. 2005/06:59; Strahl (1976); Thornstedt (1948); Wennberg (Festskrift 2002 s. 645); Wennberg (Festskrift 2008 s. 563) m.fl.

³¹ Leidhammar & Lindkvist (2011).

³² Lindkvist (JT nr. 4 12/13).

1.5 Metod och material

1.5.1 Metod

För att uppnå uppsatsens syfte och besvara de angivna frågeställningarna omfattar uppsatsen en rättsutredning av gällande rätt. För att konkretisera framställningen och illustrera de rättsliga problemen används ett fiktivt fall.³³

I syfte att redogöra för och systematisera gällande rätt har i huvudsak en rättsdogmatisk metod tillämpats. En rättsdogmatisk metod är vedertagen och har länge varit dominerande inom rättsvetenskapen. Det bör dock uppmärksammas att den ibland har kritiserats för att vara vag och oklar.³⁴ Min uppfattning är dock att en rättsdogmatisk metod är bäst lämpad för denna uppsats.³⁵ Innebörden av en rättsdogmatisk metod är att rättskällevärdet används för att systematisera gällande rätt.³⁶ Som utgångspunkt har svar sökts i den skrivna lagen eftersom den har högst auktoritet och *ska* beaktas av auktoritetsskäl. I de fall svar inte har funnits i lagen har svar sökts i förarbeten och prejudikat som enligt Peczenik *bör* beaktas av auktoritetsskäl. I sista hand har svar sökts i doktrin och andra domar, som förvisso inte utgör prejudikat i den mening att de har meddelats av högsta instans, men som får beaktas som auktoritetsskäl.³⁷ Inom ramen för en rättsdogmatisk metod förs även ett resonemang de lege ferenda, det vill säga en diskussion kring ”vad rätten borde vara”.³⁸ I uppsatsen förs också ett resonemang kring hur ”rättspraxis borde se ut”, det vill säga en diskussion de sententia ferenda.³⁹

För att få en ökad förståelse för Henric Faghers resonemang i artikeln *Straffansvar för bokföringsbrott och skattebrott i bolag: en kommentar till hovrättspraxis om faktiskt företräddarskap*⁴⁰ vilken har tjänat som utgångspunkt för uppsatsen, genomförde jag en intervju med vederbörande. Intervjun genomfördes 2014-10-16 och återfinns i bilaga B i uppsatsen. Under intervjun använde jag mig av en diktafon vilket är ett elektroniskt verktyg som används för att spela in ljud. Detta gjordes för att innehållet i samtalet inte skulle förvrängas samt för att jag inte skulle behöva teckna ner hela intervjun. Genom att använda en diktafon snedvrids inte intervjuobjektets budskap vilket annars är lätt när intervjun ska rekonstrueras.⁴¹ Henric Fagher fick på förhand de frågor som jag hade för avsikt att ställa. På så vis

³³ Se kapitel 1.2 samt bilaga A.

³⁴ Korling & Zamboni (2013) s. 21, 24; Svensson (JP 2014) s. 215-217.

³⁵ Läs mer om olika metoder i Korling & Zamboni (2013). Olika metoder diskuteras även i Svensson (JP 2014 s. 211).

³⁶ Korling & Zamboni (2013) s. 21; Peczenik (1995) s. 33-36; Peczenik Vad är rätt? (1995) s. 145-146.

³⁷ Peczenik (1995) s. 33-36; Peczenik Vad är rätt? (1995) s. 145-146.

³⁸ Korling & Zamboni (2013) s. 36; Olsen (SvJT 2004 s. 105) s. 117; Svensson (JP 2014 s. 211) s. 213.

³⁹ Agell (SvJT 2002 s. 243) s. 251.

⁴⁰ Fagher (SvJT 2012 s. 765).

⁴¹ Ryen (2004) s. 56-57.

kunde han förbereda sig på frågorna. Efter intervjun transkriberades samtalet till en löpande text. Eftersom intervjun blev mer ett samtal och en allmän diskussion än en intervju, och därmed inte följde de frågor som jag på förhand ställt upp, justerades i efterhand innehållet för att bättre följa frågornas struktur. Det slutgiltiga materialet skickades till Henric Fagher för dennes godkännande och han lämnade sammanställningen utan anmärkningar. Faghers uttalanden har utvärderats och använts för att belysa de problem som han anser finns gällande tillämpningen av företagaransvaret i förhållande till det allmänna straffansvaret. Uttalandena har inte använts bokstavligen.

1.5.2 Material

Syftet med detta kapitel är att ge läsaren en överblick av det material som använts i uppsatsens deskriptiva delar.

En omfattande utredning av problemet med bluffakturor har presenterats i SOU 2013:85 *Stärkt straffrättsligt skydd för egendom*, betänkandet har därför utgjort den primära källan bredvid förarbeten och övrig doktrin i avsnittet om bedrägeri. I utredningen föreslås en kriminalisering av grovt ford-ringsbedrägeri. I syfte att belysa fördelar och nackdelar med förslaget har olika remissinstansers åsikter kring förslaget använts.⁴² Problemet med bluffakturor har även uppmärksammats av ett flertal myndigheter och det finns olika dokument att tillgå med information om hur man undviker att bli bedragen och hur man som företagare ska agera för att undvika att få betalningsanmärkningar på grund av en bluffaktura.⁴³ Bland annat har Stiftelsen för Internetinfrastruktur⁴⁴ (.SE) gett ut en handbok, ”*Skydda ditt företag mot bedragare – nätfiffel, bluffakturor och vilseledande försäljning*”⁴⁵ som använts för att ytterligare dimensionera problemet. Källan kommer från en kanske inte helt opartisk organisation varför den kan ifrågasättas men eftersom Skatteverket hänvisar till denna handbok på sin hemsida är min bedömning att det trots allt är en källa med viss dignitet.⁴⁶

I syfte att redogöra för innebörden av rekvisiten för skattebrott och bokföringsbrott har förarbeten och kommentarer till de olika straffbuden använts. Likaså har relevant doktrin tillämpats och då primärt Rolf Holmquist och Johan Lindmarks bok *Skatt och skattebrott*⁴⁷ samt boken *Bokföringsbrott och bokföringslagen*⁴⁸ av Andersson m.fl. Dessa böcker används även som referenser i Zeteos lagkommentar.⁴⁹

⁴² Remiss Bolagsverket; Remiss Brå; Remiss Bankföreningen; Remiss LU; Remiss SU m.fl.

⁴³ Kronofogden.se; Svenskhandel.se.

⁴⁴ Stiftelsen för internetinfrastruktur ansvarar för den svenska toppdomänen på internet .se.

⁴⁵ Nyman (2013).

⁴⁶ Skatteverket.se/saundvikerdubluffakturor.

⁴⁷ Holmquist & Lindmark (2012).

⁴⁸ Andersson m.fl. (2011).

⁴⁹ Almgren & Leidhammar (2014) kommentaren till 2 § SkBrL; Holmqvist m.fl. Brottsbalken del 1 (2013) kommentaren till 11 kap. 5§ BrB.

I kapitlet om ansvarsfördelningen vid brott som begås inom ramen för ett aktiebolags verksamhet görs en uppdelning mellan det allmänna straffansvaret och principerna om företagaransvar. *Kriminalrättens grunder*⁵⁰ och *brottsbalkskommentaren*⁵¹ har utgjort det primära materialet i redogörelsen av det allmänna straffansvaret. Beträffande företagaransvaret har begreppet diskuterats flitigt i doktrin bland annat i Asp och Ulväng (2013) *Kriminalrättens grunder*, Holmqvist (2013) *Brotten i näringsverksamhet*, Strahl (1976) *Allmän straffrätt i vad gäller brotten*, Thornstedt (1948) *Om företagaransvar*, Wennberg (Festskrift 2002 s. 645) *Företagsledarens ansvar för brott som begås i verksamheten* och Wennberg (Festskrift 2008 s. 563) *Har företagsledaren ett straffrättsligt principalansvar?*. Utöver dessa källor har förarbeten och till viss del praxis använts för att redogöra för gällande rätt beträffande företagaransvaret. För att utreda hur företagaransvaret tillämpas i förhållande till det allmänna straffansvaret har utgångspunkt tagits i den diskussion som förs av Vice chefsåklagare Henric Fagher i hans artikel *Straffansvar för bokföringsbrott och skattebrott i bolag; en kommentar till hovrättspraxis om faktisk företräderskap* som presenterades i Svensk Juristtidning (SvJT) 2012.⁵²

För att försöka utreda hur företagaransvaret tillämpas i praxis i förhållande till det allmänna straffansvaret innefattar uppsatsen ett mindre rättsfallstudium där fokus främst har legat på gärningsbeskrivningens utformande, hur domstolen har argumenterat beträffande om ett brott överhuvudtaget har begåtts samt hur domstolen har bedömt ansvarsfrågan. Dessvärre finns det väldigt begränsat med rättsfall där åtalet rör fordringsbedrägerier som begås som ett led i en brottslig verksamhet vilket kan bero på att det med befintlig lagstiftning är svårt att beivra fakturabedrägerier. Det finns dock två tingsrättsfall som är värda att nämna, målet ”118 108”⁵³ och målet ”Telefonförsäljarna”⁵⁴. Båda målen rörde fordringsbedrägerier som begicks systematiskt inom ramen för ett bolags verksamhet och omfattade en gedigen utredning gällande ansvarsfördelningen mellan de olika personerna som var inblandade i brottsuppläggen. Vad gäller skattebrott och bokföringsbrott finns det åtskilliga hovrättsfall där ansvarsfrågan diskuteras och hovrättspraxis är relativt enhetlig. De hovrättsfall som presenteras i uppsatsen tjänar därför enbart till att illustrera hur principen om företagaransvar används av åklagare och domare i praktiken. Urvalet har gjorts på den grunden att målen avgjorts relativt nyligen. Några av målen har även diskuterats av Fagher, exempelvis ”Gummielektronikfallet”⁵⁵ och ”Annonsbedrägerierna”^{56, 57}. Noteras bör att det inte finns något avgörande från Högsta domstolen vilket kan ses som en brist eftersom hovrättsdomar inte har ett lika högt prejudi-

⁵⁰ Asp & Ulväng (2013).

⁵¹ Holmqvist m.fl. Brottsbalken del 1 (2013); Holmqvist m.fl. Brottsbalken del 2 (2013).

⁵² Fagher (SvJT 2012 s. 765).

⁵³ ”118 108” mål B 645-13 (2014). Se kapitel 4.5.

⁵⁴ ”Telefonförsäljarna” mål B 7561-11 (2012). Se kapitel 4.4.

⁵⁵ ”Gummielektronikfallet” mål B 3131-08 (2009). Se kapitel 4.1.

⁵⁶ ”Annonsbedrägerierna” mål 3287-09 (2010). Se kapitel 4.2.

⁵⁷ Jmf. Fagher (SvJT s. 765) s. 768-769.

katvärde som avgöranden från högsta instans. Hovrättsdomar får dock tillämpas som auktoritetsskäl enligt Peczenik i de fall de inte finns något prejudikat från högre instans.⁵⁸ Högsta domstolen har dock meddelat ett beslut i NJA 2012 N 5 i vilket det framgick en skiljaktig mening som ger stöd för Faghers teori om att företagaransvaret felaktigt används i fall där det allmänna straffansvaret istället torde vara tillämpligt. Vilka slutsatser som kan dras utifrån en skiljaktig mening kan dock diskuteras. Det bör noteras att rättsfallsstudiet inte omfattar några rättsfall från förvaltningsdomstolarna eftersom fokus i uppsatsen ligger på den straffrättsliga regleringen.

1.6 Teori

I detta avsnitt avser jag att redogöra för den teoribildning som tjänat som utgångspunkt i uppsatsen. Arbetet tar sin utgångspunkt i legalitetsprincipen vilken kan anses ha fyra olika beståndsdelar, ett obestämdhetsförbud, ett föreskriftskrav, ett analogiförbud och ett retroaktivitetsförbud varav de tre förstnämnda är av huvudsaklig betydelse för uppsatsen.⁵⁹

Legalitetsprincipen anses utgöra en garanti för rättssäkerheten i samhället och innebär att det i rättsliga angelägenheter ska finnas en förutsebarhet.⁶⁰ För att upprätthålla en förutsebarhet ställs krav på att lagar är tydliga och inte för generellt utformade, det vill säga ett obestämdhetsförbud.⁶¹ Legalitetsprincipen innebär även ett föreskriftskrav vilket innebär att myndighetsbeslut ska ha stöd i lag vilket framgår av 1 kap. 1 § Regeringsformen (RF)⁶². Rent konstitutionellt betyder det att riksdagen måste ha röstat igenom lagarna och att domstolar och myndigheter inte på egen hand får avgöra frågor utan stöd i lag.⁶³ Samtliga samhällsorgan är skyldiga att följa rättsordningens regler vilket förutom lag även innefattar sedvanerätt och andra generella rättsnormer.⁶⁴ Att kriminalisera vissa gärningar är ett politiskt beslut vars syfte är att få en handlingsdirigerande effekt på samhällsmedborgarna. Genom en kriminalisering visas vilka handlingar som betraktas som socialt förkastliga.⁶⁵ I de fall där det går att motverka ett beteende eller komma i ordning med ett problem utan en kriminalisering bör det dock göras i första hand. Detta eftersom en kriminalisering inte alltid är det mest fördelaktiga tillvägagångssättet för att motverka ett problem.⁶⁶ Exempelvis i de fall där brotten har en låg upptäcktsrisk har en kriminalisering och ett hot om straff enligt Jareborg inte någon direkt avskräckande effekt varför en kriminalisering kan ifrågasättas.⁶⁷

⁵⁸ Jmf. Avsnitt 1.5.1

⁵⁹ Asp (SvJT 1999 s. 16) s. 26; Jareborg (1992), s 93-94.

⁶⁰ Asp & Ulväng (2013) s 46; Jareborg (1992) s. 81; Prop. 1993/94:130 s. 17-18.

⁶¹ Asp (SvJT 1999 s. 16) s. 28.

⁶² Regeringsformen SFS 1974:152.

⁶³ Sterzel (2009) s. 113-114.

⁶⁴ Holmberg (2012) kommentaren till 1 kap. 1 § RF; Jareborg (1992) s. 82; Sterzel (2009) s. 118.

⁶⁵ Jareborg (2001) s. 45-51.

⁶⁶ Jareborg (2001) s. 64; Prop. 1994/95:23.

⁶⁷ Jareborg (2001) s. 47.

En principiellt viktig fråga vad gäller legalitetsprincipen och förutsebarheten är förbudet mot analogitolkningar. En analogitolkning innebär ” [...]att ett förfarande anses straffbart trots att det inte med vedertagna tolkningsmetoder kan inordnas under ett straffbuds tillämpningsområde”^{68, 69} 1994 infördes ett uttryckligt förbud mot analogitolkningar av straffbud genom en ändring i 1 kap. 1 § BrB. Samtidigt ändrades SkBrL så att förfaranden som tidigare tolkats in under lagens tillämpningsområde genom ett analogislut blev uttryckligen straffbart.⁷⁰

I samband med att analogiförbudet lagfästes anförde bland annat Lagrådet att det kunde få negativa konsekvenser för tillämpningen av företagaransvaret eftersom dess innebörd inte är stadfast i lag utan enbart utvecklats genom praxis och doktrin. De menade att företagaransvarets konstruktion förutsätter en analogisk tolkning av straffbuden något som dock avfärdades i propositionen. I propositionen påpekades dock att analogiförbudet gäller även företagaransvaret vilket bland annat innebär att straffbudets subjektiva krav inte kan efterges bara för att principerna om företagaransvar tillämpas.⁷¹ I propositionen uppmärksammades specifikt att en distinktion måste göras mellan analogiförbudet och vanlig traditionell lagtolkning. Ett exempel som anses utgöra traditionell lagtolkning är när ett straffbud pekar ut näringsidkare som specialsubjekt och domstolen gör en tolkning av vem som i en given situation kan anses falla in under den definitionen.⁷²

1.7 Forskningsläge

För att ge läsaren en bild över ämnets aktualitet ges i detta kapitel en kort sammanfattning av forskningsläget på området.

Betänkandet i SOU 2013:85 *Stärkt straffrättsligt skydd för egendom* är relativt nytt vilket gör att det förutom remissinstansernas uttalanden inte skrivits så mycket om förslaget. Tankar kring fördelar och nackdelar av ett införande av grovt fordringsbedrägeri och slutsatser utifrån betänkandet utgör således i mångt och mycket enbart spekulationer. Vad gäller problemet med bluffakturor bör noteras att regeringen tillsatt en utredning vars uppgift är att utreda behovet av förändringar i civilrättslig, näringsrättslig och civilprocessrättslig lagstiftning, eftersom SOU 2013:85 enbart behandlar den straffrättsliga aspekten på problemen kring bluffakturor.⁷³ Detta är enligt min mening en tydlig indikation på att problemen tas på allvar.

Vad gäller ansvarsfrågan har förhållandet mellan det allmänna straffansvaret och betydelsen av faktiskt företräddarskap diskuterats i praxis och doktrin

⁶⁸ Sterzel (2009) s. 120.

⁶⁹ Prop. 1993/94:130 s. 15; Sterzel (2009) s. 120.

⁷⁰ Prop. 1993/94:130 s. 4, 10, 13.

⁷¹ Prop. 1993/94:130 s. 18. Jmf. NJA 2012 N 5.

⁷² Prop. 1993/94:130 s. 18-19. Jmf. Lagen om näringsförbud 4 § samt NJA 1993 s. 740.

⁷³ Dir. 2014:12.

under lång tid. Genom Faghers artikel⁷⁴ samt den skiljaktiga meningen i NJA 2012 N 5 har förhållandet mellan det allmänna straffansvaret och företagaransvaret återigen lyfts upp i ljuset. Wennberg har tidigare till viss del belyst frågan i två artiklar, *Har företagsledaren ett straffrättsligt principalansvar?*⁷⁵ och *Företagsledarens ansvar för brott som begås i verksamheten*⁷⁶. Såväl Wennbergs som Faghers artiklar berör frågan hur begreppet faktisk företrädare tillämpas i praxis vid skattebrott och bokföringsbrott. Det kan dock ifrågasättas om liknande problem föreligger även beträffande ansvarsfrågan vid fakturabedrägeriupplägg som begås inom ramen för ett bolags verksamhet eftersom ansvarssubjektet är detsamma *den som*.⁷⁷ Begreppet företagaransvar är starkt förankrat i domstolsväsendet och det finns tydlig praxis som visar hur begreppet faktisk företrädare ska tolkas och tillämpas. Fagher och Wennberg är dock kritiska till åklagarnas gärningsbeskrivningar och domstolarnas avgöranden och menar att de i många fall förlitar sig på företagaransvaret utan att reflektera över dess egentliga innebörd och möjligheten att i första hand tillämpa det allmänna straffansvaret. Eftersom åklagaren i gärningsbeskrivningen fokuserar på den tilltalades ställning i bolaget och inte på vem som faktisk har gjort vad innebär det att antalet potentiella gärningsmän avgränsas till dem som har en speciell ställning i bolaget vilket kan få till följd att de som verkligen planerat brotten och organiserat brottsuppläggen går fria. Faghers artikel presenterades 2012 likaså de skiljaktigas mening i Högsta domstolens beslut NJA 2012 N 5. Därefter har frågan, mig veterligen, inte berörts ytterligare i varken praxis eller i doktrin. Vad det beror på kan enbart spekuleras i. Antingen kan det bero på tillämpningen av företagaransvaret framför det allmänna straffansvaret inte ses som ett reellt problem eller så har kanske Faghers resonemang och de skiljaktigas mening faktiskt anammats av rättsväsendets aktörer runt om i landet och att vi i framtiden kommer att se en förändring.

1.8 Begreppsdefinitioner

I framställningen har jag utgått från att läsaren har grundläggande kunskap i juridik och därmed förstår terminologin. Det innebär exempelvis att läsaren förväntas ha kunskap om skillnaden mellan objektiva och subjektiva rekvisit samt har kunskap om innebörden av uppsåt och oaktsamhet i straffrättsliga sammanhang.⁷⁸ Nedan kommer dock ett antal begrepp att definieras för att konkretisera uppsatsens terminologi.

1.8.1 Brotts typer inom ekonomisk brottslighet

Uppsatsen behandlar tre olika ekonomiskt inriktade brott, fakturabedrägeri, skattebrott och bokföringsbrott och uppsatsen är avgränsad till situationer där dessa brott begås i organiserad form inom ett bolags verksamhet. Orga-

⁷⁴ Fagher (SvJT 2012 s. 765).

⁷⁵ Wennberg (Festskrift 2008 s. 563).

⁷⁶ Wennberg (Festskrift 2002 s. 645).

⁷⁷ Jmf. avsnitt 1.1 samt SOU 2013:85 s. 170.

⁷⁸ Om läsaren inte har det rekommenderas Asp & Ulväng (2013).

niserad ekonomisk brottslighet utreds av Ekobrottsmyndigheten men det saknas en tydlig definition av såväl begreppet ekonomisk brottslighet som av begreppet organiserad brottslighet.⁷⁹ Enligt Ekobrottsmyndigheten avser dock ekonomisk brottslighet brott som begås inom ett legalt företags verksamhet och som resulterar i att pengar undandras det allmänna. Med organiserad brottslighet avses situationer där flera personer har som gemensamt mål att göra en ekonomisk vinning genom att bedriva en kriminaliserad verksamhet i organiserad form.⁸⁰ Ett annat begrepp för organiserad brottslighet är systematisk brottslighet.⁸¹ Detta virrvarr av begrepp skapar viss oreda, jag menar dock att samtliga brott som jag tar upp kan falla inom ramen för organiserad ekonomisk brottslighet.⁸² Skattebrott och bokföringsbrott är typiska brott som omfattas av begreppet ekonomisk brottslighet.⁸³ Bedrägeribrott ligger däremot inte inom ramen för Ekobrottsmyndighetens primära utredningsverksamhet men utreds ändå i vissa fall. Det krävs dock i princip att ett bolag har använts som brottsverktyg och att bedrägeriet har begåtts inom ramen för bolagets verksamhet.⁸⁴

1.8.2 Aktörer

Det är min uppfattning att det saknas en tydlig begreppsapparat för att definiera olika aktörers ställning i ett bolags verksamhet. Det saknas även en tydlig definition av det grundläggande begreppet gärningsman. Vad gäller aktörer som på något sätt medverkar i brottslig organiserad verksamhet har dock Ekobrottsmyndigheten delat upp dem i olika kategorier. En kategori består av erfarna företagare som har ekonomisk brottslighet, däri inräknat utskick av bluffakturor, som affärsidé. Aktiebolag används som brottsverktyg och målvakter registreras för att ta det straffrättsliga ansvaret. En andra kategori av personer är de som Ekobrottsmyndigheten kallar för GOB-aktörer, dvs. grova organiserade brottslingar. Utmärkande för dessa personer är att de ofta är multikriminella och ägnar sig åt brottslighet av blandad karaktär.⁸⁵

Eftersom det saknas tydliga begreppsdefinitioner på området har jag valt att använda följande termer för att definiera olika personers ställning i ett bolag. Med begreppet huvudman avser jag en person som står för den aktuella brottsplanen och som sköter allt i bolagen men som saknar formell eller faktisk ställning i bolaget. I de fall faktisk företrädare används åsyftas en person som har samma uppgifter som huvudmannen men där det även går att visa att personen har ett bestämmande inflytande i bolaget. Med legal företrädare avses en person som har en formell ställning i bolaget. Notera att legal och formell företrädare används synonymt. Inte sällan använder sig den faktiske företrädaren eller huvudmannen av en bulvan eller målvakt för

⁷⁹ EBM K-13/0122 s. 14-15; Holmquist & Lindmark (2012) s. 63.

⁸⁰ Ekobrottsmyndigheten.se

⁸¹ Jmf. SOU 2013:85 s. 111.

⁸² Jmf. Holmquist & Lindmark (2012) s. 54; Nyman (2013) s. 9.

⁸³ Andersson m.fl. (2011) s. 79; Holmquist & Lindmark (2012) s. 63.

⁸⁴ EBM K-13/0122 s. 14-15.

⁸⁵ EBM K-13/0122 s. 23-24.

att dölja sitt egentliga inflytande i bolagets verksamhet och för att försvåra de brottsbekämpande myndigheternas arbete med att identifiera den som står bakom brottsupplägget. Bulvanen registreras som styrelseledamot eller verkställande direktör i bolaget och bär därmed det formella ansvaret för bolagets förpliktelser och brott som begås inom ramen för bolagets verksamhet.⁸⁶ Skillnaden mellan begreppen målvakt och bulvan är i realiteten liten varför begreppen används synonymt i uppsatsen.⁸⁷

1.8.3 Underlåtenhet

Underlåtenhetsbegreppet är ett komplext begrepp som inte sällan vållar problem i rättstillämpningen.⁸⁸ Även om uppsatsen inte innefattar någon djupare analys av underlåtenhetsbegreppet finns det anledning att belysa skillnaden mellan egen aktiv underlåtenhet och passiv underlåtenhet. Egen aktiv underlåtenhet att agera kan leda till straffrättsligt ansvar om ett straffbud uppställer underlåtenhet som ett objektivet rekvisit. Exempelvis kan nämnas 11 kap 5 § BrB eller 2 § SkBrL där det stipuleras ett straffrättsligt ansvar för underlåtenhet att lämna in t.ex. bokföring eller skattedeklarationen. Det är dock viktigt att göra en distinktion mellan egen aktiv underlåtenhet och passiv underlåtenhet. Med passiv underlåtenhet avses i uppsatsen situationer då en företagsledare kan åläggas ett straffrättsligt ansvar om denne underlåter att agera för att förhindra att brott begås inom den verksamhet som denne leder. Som exempel kan nämnas underlåtenhet att förhindra att någon aktivt lämnar in felaktig bokföring i bolaget eller underlåter att lämna in någon bokföring överhuvudtaget i bolaget. I det sistnämnda fallet är företagsledarens ställning i bolaget avgörande för om ett straffrättsligt ansvar aktualiseras eller inte.⁸⁹ Nedan illustreras de olika formerna av underlåtenhet.

⁸⁶ EBM K-13/0122 s. 24; Prop. 2000/01:150 s. 77; 8 kap. 4 § Aktiebolagslagen (ABL) SFS 2005:551.

⁸⁷ EBM K-13/0122 s. 24. I Holmquist (2013) s. 86-87 görs dock en distinktion mellan målvakt och bulvan som är värd att uppmärksamma. Med bulvan avses där en person som i egenskap av formell företrädare har de rättsliga befogenheterna i bolaget samt ansvar för bolagets förpliktelser. I realiteten är det dock någon annan som styr bolaget. Bulvanens ansvar är således formellt men inte reellt. Med målvakt avses en person som tagit över en verksamhet, både formellt och reellt, enbart i syfte att ta det straffrättsliga ansvaret. En målvakt tillsätts i regel först när ett brottsupplägg har upptäckts medan en bulvan ofta används som täckmantel redan från början.

⁸⁸ Se diskussion i Wennberg (Festskrift 2008 s. 563) s. 569-572.

⁸⁹ Jmf. avsnitt 3.2.1.

Det allmänna straffansvaret – aktiv underlåtenhet

Företagaransvaret – passiv underlåtenhet

1.9 Disposition

Uppsatsen är uppdelad i tre huvudsakliga avsnitt utöver inledningskapitlet. Efter att ha läst inledningskapitlet är det min förhoppning att läsaren har en övergripande bild av den underliggande problematiken kring bluffakturor, hur brottsuppläggen kan se ut och vilka som är de ledande aktörerna i dessa upplägg. Därför kommer jag i kapitel två att gå direkt in på frågan *Har ett brott begåtts*. I kapitlet går jag igenom straffbuden för bedrägeri, skattebrott och bokföringsbrott utifrån gällande rätt. Fokus ligger på de objektiva rekvisiten i straffbuden och vilken betydelse de har för prövningen av om ett brott har begåtts. Störst fokus kommer ligga på bedrägeribrottet eftersom många fakturabedrägerier i dagsläget i praktiken inte faller in under något straffbud. Gällande skattebrott och bokföringsbrott faller de i regel in under befintliga regler, det föreligger alltså inte samma problem som med fakturabedrägerier. Problematiken beträffande skattebrott och bokföringsbrott är snarare hur ansvarsfrågan bedöms i praxis.⁹⁰ För att få bukt på problemen med bluffakturor har som nämnts ett förslag om en ny kriminalisering av grovt fordringsbedrägeri presenterats i SOU 2013:85. För- och nackdelar med förslaget kommer i detta kapitel att diskuteras utifrån remissinstansernas åsikter om förslaget. Kapitlet avslutas med en diskussion kopplad till det fiktiva fallet.

I uppsatsens tredje kapitel behandlas ansvarsfrågan för brott som begås inom ramen för ett bolags verksamhet. När det konstaterats att ett brott har begåtts måste antalet potentiella gärningsmän avgränsas. Först redogörs för det allmänna straffansvaret och därefter för principerna om företagaransvar. Begreppen medgärningsmannaskap, utvidgat gärningsmannaskap och konverterat gärningsmannaskap berörs översiktligt. I denna del försöker jag även klargöra företagaransvarets innebörd, skillnaden mellan faktisk och formell företrädare samt betydelsen av direkt och indirekt företagaransvar. Innan ansvarsfrågan diskuteras utifrån det fiktiva fallet redogörs för Faghers och Wennbergs syn på företagaransvaret i förhållande till det allmänna straffansvaret.

⁹⁰ Jmf. Intervju Fagher (141016).

Efter en genomgång av det allmänna straffansvaret och företagaransvaret kommer jag i uppsatsens fjärde kapitel att gå igenom praxis. I praxisgenomgången kommer jag att fokusera på hur gärningsbeskrivningen utformats samt vad det är som gör att de tilltalade döms eller frias från åtalet. Är det deras ställning i bolaget som gör dem till gärningsmän eller är det deras aktiva handlande eller aktiva underlåtenhet att agera som läggs dem till last? Noteras bör att jag valt ut de åtalspunkter och de delar av domstolens resonemang som enligt min uppfattning är av principiellt viktig betydelse för uppsatsen. Resterande delar av rättsfallen har lämnats utanför. Efter varje rättsfall förs en kortare diskussion kopplad till Faghers resonemang om hur det allmänna straffansvaret och företagaransvaret bör tillämpas, utifrån de specifika omständigheterna i respektive fall. I detta avsnitt går jag ifrån det fiktiva fallet helt och fokuserar enbart på respektive rättsfall. För att läsaren lättare ska kunna associera till de olika fallen har jag döpt om dem till fiktiva namn vilka enbart tjänar ett pedagogiskt syfte.

Jag har för avsikt att besvara mina frågeställningar i en löpande analys i anslutning till respektive kapitel varför jag i det femte och sista kapitlet enbart kommer att presentera några av mina övergripande och avslutande kommentarer kring det jag kommit fram till i uppsatsens deskriptiva delar.

2 Har ett brott begåtts?

För att avgöra om ett brott har begåtts måste såväl de objektiva rekvisiten som de subjektiva rekvisiten som stipuleras i ett straffbud vara uppfyllda.⁹¹ Somliga brott kan objektivt sett enbart begås genom aktiv handling, exempelvis fakturabedrägeri, eftersom det krävs att någon faktiskt har agerat och skickat ut bluffakturorna för att straffbudet ska aktualiseras. Andra brott kan begås antingen genom aktiv handling eller genom underlåtenhet. Detta gäller exempelvis skattebrott och bokföringsbrott.⁹² Det räcker dock inte att samtliga objektiva rekvisit i straffbudet är uppfyllda. Det krävs även att det subjektiva kravet på uppsåt eller oaktsamhet är uppfyllt sett ur gärningsmannens perspektiv.⁹³

I detta avsnitt kommer jag att gå igenom vilka objektiva rekvisit som uppställs för bedrägeri, skattebrott och bokföringsbrott för att möjliggöra en diskussion kring vilka brott som eventuellt begåtts i det fiktiva fallet. Jag kommer särskilt att titta på de befintliga bedrägeribestämmelserna samt förslaget om en kriminalisering av grovt fordringsbedrägeri eftersom fakturabedrägerier är ett ökat samhällsproblem.

2.1 Fakturabedrägeri

Ansvarssubjektet i bedrägeribestämmelsen i 9 kap. 1 § BrB definieras *den som* vilket innebär att vem som helst kan göra sig skyldig till bedrägeri. För att det ska vara fråga om ett bedrägeri krävs det att gärningsmannen uppsåtligt genom *vilseledande* har förmått någon till en *disposition* som har resulterat i en *förmögenhetsöverföring*.⁹⁴ Rekvisitet vilseledande ska bedömas utifrån den vilseleddes perspektiv och inte utifrån gärningsmannens. Det krävs inte att gärningsmannen ordagrant har talat osanning utan det räcker att denne genom sitt sätt att uppträda har förmedlat ett felaktigt budskap som vilselett motparten. Att upprätthålla eller förstärka en felaktig föreställning hos motparten är också att se som ett vilseledande.⁹⁵ Att uppväcka, förstärka eller vidmakthålla någons villfarelse kan göras både genom handling och genom underlåtenhet.⁹⁶ Det krävs dock att bedragarens handlande påverkar bedrägerioffret agerande och att offret psykiskt påverkas att handla på ett för gärningsmannen fördelaktigt sätt.⁹⁷

⁹¹ Notera att det i Asp & Ulväng (2013) s. 58 anförs att begreppen gärningsrekvisit och ansvarsrekvisit istället bör användas för att undvika missförstånd.

⁹² Jmf. Intervju Fagher (141016); 2§ SkBrL och 11 kap. 5 § BrB.

⁹³ Asp & Ulväng (2013) s. 64; Prop. 1993/94: 130 s. 21. En närmare beskrivning av de subjektiva kraven lämnas utanför den här uppsatsen.

⁹⁴ Holmqvist m.fl. Brottsbalken del 1 (2013) kommentaren till 9 kap. 1 §; Jareborg & Friberg (2010) s. 172.

⁹⁵ Jareborg & Friberg (2010) s. 173.

⁹⁶ Påverkan kan vara såväl direkt som indirekt vilket gör att det finns 12 olika grundformer av vilseledande, se schema i Jareborg & Friberg (2010) s. 174, 179-180.

⁹⁷ För en ingående diskussion kring psykiskt orsakande se Asp & Ulväng (2013) s. 87- 89.

Att någon förmås till en ekonomisk disposition innebär att gärningsmannen genom vilseledande framkallar en handling eller en underlåtenhet att handla som leder till en förmögenhetsöverföring.⁹⁸ Det krävs dock att det föreligger kausalitet mellan vilseledandet och transaktionen.⁹⁹ Bedömningen av om en förmögenhetsöverföring har skett ska göras i samband med dispositionen och det räcker att det föreligger en ”beaktansvärd fara för slutlig förlust” för att rekvisitet ska anses uppfyllt.¹⁰⁰ Dispositionen måste resultera i en vinning för gärningsmannen och en skada för den vilseledd eller någon i vars ställe denne är.¹⁰¹ Den som vilseleder någon genom ett bedrägeri kan inte åläggas ett ansvar för fullbordat brott förrän den vilseledd har genomfört en förmögenhetsöverföring som har resulterat i både skada och vinning.¹⁰² Har bedrägerioffret förstått att de uppgifter som bedragaren lämnat varit falska men betalat ändå har offret inte blivit vilseledd och det är då inte frågan om bedrägeri.¹⁰³

Bedrägeri är ett gradindelad brott där grovt bedrägeri regleras i 9 kap. 3 § BrB. Användandet av en falsk handling eller vilseledande bokföring är omständigheter som kan medföra att brottet ses som grovt. Det krävs dock fortfarande att rekvisiten i 9 kap. 1 § BrB är uppfyllda. Ytterligare indikationer på att brottet är att ses som grovt är att handlingen riktat sig mot en större krets personer eller mot allmänheten.¹⁰⁴ Försök och förberedelse till bedrägeri och grovt bedrägeri är straffbart enligt 9 kap. 11 § BrB.

2.1.1 Problemen med bedrägeribestämmelsen

Utformningen av förmögenhetsbrotten och däri inräknat bedrägeri är i all väsentlighet densamma som när de utformades på 1940-talet. Utvecklingen, inte minst informationstekniken, har gjort att många saker har förändrats sedan bestämmelserna skrevs vilket gör att det föreligger vissa brister i lagstiftningen exempelvis vad gäller rationalitet och effektivitet.¹⁰⁵ Detta märks bland annat beträffande fakturabedrägerier som är svåra att lagföra med den befintliga bedrägeribestämmelsen eftersom det ställs väldigt höga krav på rekvisitet vilseledande. Åklagaren måste styrka att målsäganden blivit vilseledd i förhållande till varje enskild faktura för att bedrägeri ska vara för handen vilket är ett problem vid bluffakturaupplägg eftersom fakturorna då skickats ut till en mängd personer.¹⁰⁶ Rekvisiten i 9 kap. 1 § BrB är utformad utifrån att det är ett brott som ska bedömas och inte ett flertal brott som

⁹⁸ Holmqvist m.fl. Brottsbalken del 1 (2013) kommentaren till 9 kap. 1 §.

⁹⁹ Holmqvist m.fl. Brottsbalken del 1 (2013) kommentaren till 9 kap. 1 §; Jareborg & Friberg (2010) s. 181.

¹⁰⁰ Jareborg & Friberg (2010) s. 184; SOU 1940:20 s. 48-49.

¹⁰¹ Jareborg & Friberg (2010) s. 184, 192.

¹⁰² Jareborg & Friberg (2010) s. 194; SOU 2013:85 s. 151-152.

¹⁰³ Det skulle eventuellt kunna vara frågan om utpressning, 9 kap. 4 § BrB, om bedrägerioffret tvingas att betala under tvång. Det krävs dock att gärningsbeskrivningen innehåller ett påstående om utpressning för att domstolen ska kunna döma för det. Jmf. ”118 108” mål B 645-13 (2014) s. 208, 212.

¹⁰⁴ Holmqvist m.fl. Brottsbalken del 1 (2013) kommentaren till 9 kap. 3 §.

¹⁰⁵ Jareborg & Friberg (2010) s. 15-16; Nyman (2013) s. 7.

¹⁰⁶ SOU 2013:85 s. 174.

är begångna inom ramen för samma brottsplan. I praktiken har detta lett till att många fakturabedrägerier lämnas obeivrade eftersom åklagaren inte förmått att styrka bedrägeri i varje enskilt fall.¹⁰⁷ Mot bakgrund av det ökade problemet med bluffakturor och att många fall lämnas obeivrade samt det faktum att användningen av bluffakturor riskerar att minska tilltron till betalnings- och faktureringsrutiner i samhället har det i SOU 2013:85 presenterats ett förslag om en ny kriminalisering av grovt fordringsbedrägeri.¹⁰⁸

2.1.2 Grovt fordringsbedrägeri – SOU 2013:85

Kriminaliseringen av grovt fordringsbedrägeri som presenteras i SOU 2013:85 ska enligt förslaget rikta in sig på systematiska bedrägerier där bluffakturor använts och föreslås ha följande lydelse:¹⁰⁹

”9 kap. 3 a § BrB

Den som till en vidare krets riktar betalningsuppsmaningar eller liknande meddelanden, i syfte att vilseleda mottagaren till handling som innebär vinning för gärningsmannen och skada för mottagaren eller någon i vars ställe denne är, döms, om förfarandet har avsett betydande värde, för grovt fordringsbedrägeri till fängelse i lägst sex månader och högst sex år.”¹¹⁰

De rekvisit som är av särskilt intresse i det föreslagna straffbudet är *vidare krets, rikta betalningsuppsmaningar eller liknande meddelande och betydande värde*. Om vi börjar med det förstnämnda rekvisitet lämnar utredningen till praxis att avgöra hur en *vidare krets* ska definieras. De anför dock att det bör röra sig om ett utskick till cirka 50 personer men att det får avgöras från fall till fall.¹¹¹ Detta rekvisit har ifrågasatts av bland annat Stockholms universitet och Lunds universitet eftersom det är vagt och opreciserat.¹¹²

Vad gäller rekvisitet *rikta betalningsanmärkning eller liknande meddelande* innebär det enligt utredningens förslag att brottet ska anses fullbordat redan när meddelandet riktas till mottagarna. På så vis slipper åklagaren att bedöma varje enskild faktura för sig vilket är ett problem med dagens lagstiftning. Såväl muntliga som skriftliga betalningsuppsmaningar ska omfattas. *Liknande meddelanden* omfattar exempelvis fakturor som ger uttryck för att det föreligger en betalningsskyldighet men där det i det finstilla framgår att det enbart är ett erbjudande. Fullbordandetidpunkten för grovt fordringsbedrägeri tidigareläggs i jämförelse med fullbordandetidpunkten för bedrägeri vilket gör att gärningar som tidigare eventuellt föll in under försök till be-

¹⁰⁷ SOU 2013:85 s. 141, 169; Jmf. ”118 108” mål B 645-13 (2014) och ”Telefonförsäljarna” mål B 7561-11 (2012) där ett antal bedrägerifall lämnades obeivrade på grund av att det inte gick att styrka bedrägeri i varje enskilt fall.

¹⁰⁸ Förslaget tillstyrks med vissa kommentarer se bland annat remiss Domstolsverket; Remiss LU; Remiss SU; Remiss Svea HovR.

¹⁰⁹ SOU 2013:85 s. 172.

¹¹⁰ SOU 2013:85 s. 20, 35.

¹¹¹ SOU 2013:85 s. 181.

¹¹² Remiss LU s. 2; Remiss SU s. 1.

drägeri nu ska omfattas av brottsbestämmelsen.¹¹³ Gärningens straffbarhet uppstår redan i det ögonblick då bluffakturan skickas ut. Det finns i den föreslagna lydelsen inget rekvisit som stället krav på att någon har mottagit eller tagit del av fakturan vilket innebär att de inte kommer att krävas att någon disposition eller förmögenhetsöverföring har kommit till stånd.¹¹⁴ Det kommer alltså vara möjligt att styrka brott enbart genom att visa att det exempelvis har skickats ut en mängd fakturor från gärningsmannens dator under förutsättning att det har gjorts i vilseledande syfte. Således behöver inte utredaren förhöra varje mottagare för att avgöra om denne blivit vilseledd.¹¹⁵ Definitionen av rekvisitet *betydande värde* lämnar utredningen till rättstillämpningen att avgöra. De anför dock att ledning kan hämtas i beloppsgränsen som används för att avgöra gränsdragningen mellan bedrägeri och grovt bedrägeri.¹¹⁶

I de fall en betalningsuppmaning eller annat meddelande inte syftar till att vilseleda offret till en betalning omfattas det inte av straffbudet. Detta gäller exempelvis annonsbedrägerier som riktas mot allmänheten. Att vilseleda någon att ingå ett avtal anses inte heller falla inom ramen för brottsbeskrivningen eftersom syftet med meddelandet ska vara att vilseleda offret till en förmögenhetsöverföring för att gärningen ska omfattas av straffbudet. Att enbart ingå ett avtal leder inte i sig till en direkt förmögenhetsöverföring.¹¹⁷ I SOU 2013:85 framgår följande beträffande ingående av avtal:

”Som [...] nämnts vilseleds ibland personer att ingå ett giltigt avtal, i tron att valet står mellan detta och att betala ett högre belopp enligt ett tidigare avtal som gärningsmannen förmår dem att tro att de har ingått. Genom att gärningsmannen därefter riktar en betalningsuppmaning som uppmanar mottagaren att betala enligt det senare avtalet kan han eller hon anses vidmakthålla mottagarens villfarelse om betalningsskyldighet. Under sådana förhållanden kan straffansvar för grovt fordringsbedrägeri aktualiseras, men det förutsätter att gärningsmannen kände till att mottagaren i ett tidigare skede vilseletts att ingå avtal.”¹¹⁸

Exempel på en annan situation som faller utanför det föreslagna straffbudets tillämpningsområde är gratiserbjudanden som i förlängningen binder upp konsumenten på en prenumeration. När en faktura skickas ut mot bakgrund av det ingångna avtalet kan offret bestrida avtalet och fakturan på civilrättslig väg men det går inte att angripa situationen genom att hävda bedrä-

¹¹³ SOU 2013:85 s. 177.

¹¹⁴ SOU 2013:85 s. 177-178. Jmf. Kapitel 2.1.

¹¹⁵ SOU 2013:85 s. 179.

¹¹⁶ SOU 2013:85 s. 100, 181. För att vara ett grovt bedrägeri måste bedrägeriet omfatta minst ett halvt prisbasbelopp, se SOU 2013:85 s. 174.

¹¹⁷ Remiss Domstolsverket; Remiss LU; Remiss Svea HovR; SOU 2013:85 s. 178-179.

Notera att Brå i sitt remissvar har anfört en oro för att ett nytt straffbud ytterligare försvårar bedömningen av vilket straffbud den aktuella gärningen ska hänföras till vilket kan leda till en ojämn rättstillämpning, Remissvar Brå s. 1. Se även Brå 2012:13.

¹¹⁸ SOU 2013:85 s. 179-180.

geri.¹¹⁹ Det finns således vissa svårigheter att bestämma om en gärning överhuvudtaget faller inom straffbudets tillämpningsområde. Det kan därför komma att krävas en omfattande utredning för att göra den gränsdragningen.

Sammantaget kan konstateras att det måste finnas uppsåt från gärningsmannens sida att vilseleda mottagaren att betala. Vilseledandet måste, likt vid bedrägeri, syfta till en vinning för gärningsmannen och skada för mottagaren eller någon i vars ställe denne är.¹²⁰ Så länge massutskicket av fakturorna härstammar från samma verksamhet och skickas ut inom en sammanhängande tidsperiod behöver alla fakturor inte se identiska ut. De kan omfatta olika belopp och innehålla olika meddelanden men kravet är att de riktar sig till en vidare krets. Det definieras dock inte av utredningen hur *samma verksamhet* och *tidsmässigt* ska bestämmas. Det är upp till rättstillämpningen att avgöra.¹²¹ Även försök till grovt fordringsbedrägeri bör enligt utredningen kriminaliseras vilket har ifrågasatts av Stockholms universitet eftersom fullbordanstidpunkten för fullbordat brott föreslås vara redan då betalningsuppsättningen riktas till mottagaren. Det torde därför inte behövas någon osjälvtändig brottsform.¹²² Vidare anförs av utredningen att det inte behövs något brott av normalgraden eftersom mindre omfattande upplägg inte anses utgöra ett hot mot samhället, på samma sätt som omfattande systematiska fakturabedrägerier, och därför kan bedömas i enlighet med den befintliga bedrägeribestämmelsen.¹²³

2.1.3 Alternativa lösningar

Även om det i utredningen kommit fram att det bästa sättet att komma åt systematiska fakturabedrägerier torde vara en ny kriminalisering av grovt fakturabedrägeri, har andra alternativa lösningar tagits upp. Bland annat har förändringar i reglerna kring privata försäkringar, marknadsrätten och avtalsrätten diskuterats översiktligt.¹²⁴ För att mer utförligt kartlägga behovet av eventuella civilrättsliga förändringar för att åtgärda problemet med systematiska fakturabedrägerier har det dock tillsats en ny utredning som förväntas presentera sitt resultat senast den 1 september 2015.¹²⁵ Vad gäller alternativa straffrättsliga regleringar framfördes i utredningen möjligheten

¹¹⁹ Remiss Domstolsverket; Remiss LU; Remiss Svea HovR; SOU 2013:85 s. 178-179. Notera att Brå i sitt remissvar har anfört en oro för att ett nytt straffbud ytterligare försvårar bedömningen av vilket straffbud den aktuella gärningen ska hänföras till vilket kan leda till en ojämn rättstillämpning. Remissvar Brå s. 1; Brå 2012:13.

¹²⁰ SOU 2013:85 s. 180. Svea HovR har i denna del anfört att det kan bli svårt att bevisa uppsåt varpå de förslår att ett färerekvisit bör övervägas se Remiss Svea HovR s. 2.

¹²¹ Kritik mot att dessa rekvisit lämnas öppna anförs i Remiss Domstolsverket s. 1; Remiss SU s. 1.

¹²² Remiss SU s. 2; SOU 2013:85 s. 181-182.

¹²³ SOU 2013:85 s. 176. Jmf. grov kvinnofridskränkning 4 kap. 4a § 2st BrB och grov fridskränkning 4 kap. 4a § 1st BrB som inte heller finns i en brottsform av normalgraden utan enbart som grovt brott. Notera att Stockholms universitet i sitt remissyttrande har ifrågasatt om det inte borde införas ett brott av normalgraden vid fakturabedrägerier för att undvika tröskeleffekter se Remiss SU s. 1.

¹²⁴ SOU 2013:85 s. 161-167.

¹²⁵ Dir. 2014:12.

att lägga till ett nytt stycke i 9 kap. 1 § BrB med en specialreglering som omfattar just systematiska fakturabedrägerier.¹²⁶ Det ansågs dock inte vara någon bra idé enligt utredningen eftersom några av de största problemen i dagsläget är att många brott stannar på försöksstadiet och omfattar relativt små värden. Ytterligare ett problem är att det saknas möjligt att se till den totala brottsligheten och gärningarnas kumulativa effekt i. Det är även svårt att bevisa vilseledande i varje enskild situation. Att införa ett nytt brott inom ramen för den befintliga bedrägeribestämmelsen skulle troligtvis resultera i att befintliga problem kvarstår.¹²⁷ Ytterligare ett alternativ som diskuterades var möjligheten att uppgradera varje enskilt brott, där bluffakturor använts, till ett grovt brott. Detta genom att införa ett stadgande därom i 9 kap. 3 § BrB. Effekten av det blir dock att alla brott där bluffakturor använts ses som grova brott oavsett omständigheterna i övrigt. Det ansåg utredningen var en allt för långtgående konsekvens eftersom varje enskild faktura sällan omfattar så stora belopp att varje fakturautskick för sig kan ses som ett grovt brott. Det skulle dessutom inte innebära någon förändring vad gäller utredningen av bedrägerierna eftersom det fortfarande skulle krävas ett omfattande utredningsarbete för att bevisa att mottagaren blivit vilseledd i varje enskilt fall. Att samla alla brotten till ett åtal och se till deras kumulativa effekt skulle inte heller vara möjlig.¹²⁸

I utredningen diskuteras även möjligheten att införa ett tredje stycke i 9 kap. 1 § BrB med en bevislättning vid fakturabedrägeri likt den bevislättning som finns vad gäller kreditocker och näringshäleri.¹²⁹ Med en sådan bevislättning skulle det räcka att gärningsmannen skickat bluffakturor i vilseledande syfte och åklagaren hade inte behövt bevisa vilseledande i varje enskilt fall. Enligt utredningen finns det dock indikationer på att bestämmelserna om kreditocker och näringshäleri inte används speciellt ofta varpå det finns risk att en bevislättning av detta slag inte skulle få önskad effekt. Utredningen ansåg därför att problemet med fakturabedrägerier inte kan lösas på ett tillfredsställande sätt utan en specialreglering.¹³⁰ Att utvidga ansvaret för svindleri ansågs inte heller motiverat eftersom en utvidgning av brottet riskerar att urvattna begreppet svindleri. Dessutom ansågs straffskalan för svindleri vara alldeles för låg i förhållande till de avancerade brottsupplägg som bluffakturor används inom.¹³¹

2.2 Bokföringsbrott

Vad gäller bokföringsbrott så ansvarar *den som uppsåtligen* eller av oaktsamhet åsidosätter den bokföringsskyldighet som följer av bokföringslagen, 11 kap. 5 § BrB. Med andra ord kan bokföringsbrott begås av vem som helst

¹²⁶ Jmf. Regleringen om automatiska bedrägerier i 9 kap. 1 § 2 st BrB.

¹²⁷ SOU 2013:85 s. 174.

¹²⁸ SOU 2013:85 s. 174-175.

¹²⁹ Se 9 kap. 5 § 2 st BrB. Brottsutredningen kan i fall av kreditocker koncentreras till att utreda hur de inblandade parternas prestationer förhåller sig till varandra.

¹³⁰ SOU 2013:85 s. 186. Jmf. Remiss Finansbolagen s. 2.

¹³¹ SOU 2013:85 s. 175; 9 kap. 9 § BrB.

eftersom subjektrekvisitet är öppet formulerat. Brottet kan begås antingen genom att någon aktivt lämnar in felaktig bokföring eller genom att någon aktivt underlåter att lämna in bokföring. Bokföringsbrott är ett blankettstraffbud vilket innebär att dess materiella innehåll måste fyllas ut med bestämmelser i andra lagar.¹³² Bokföringsskyldigheten grundar sig bland annat på reglerna i Bokföringslagen¹³³ (BFL) och Årsredovisningslagen¹³⁴ (ÅRL). Varken BFL eller ÅRL är uttömmande utan hänvisar i sin tur till reglerna om god redovisningssed vilket innebär att lagarna fylls ut av praxis på området och exempelvis Bokföringsnämndens allmänna råd.¹³⁵ De som driver näringsverksamhet har en skyldighet att bokföra alla transaktioner som genomförs i bolaget.¹³⁶ Bokföringen syftar till att ge underlag för vilka skatter och avgifter som bolaget ska betala. Den ligger också till grund för företagsledningen i deras arbete att bedriva verksamheten. Bokföringsskyldigheten ses dessutom som en garanti, för utomstående intressenter, på att bolaget har kontroll över sin ekonomi.¹³⁷ Genom bokföringsskyldigheten tillgodoses även Skatteverkets behov av en effektiv skattekontroll.¹³⁸ Indikationer på att bokföringsbrottet är att se som grovt är om det exempelvis ingår som ett led i systematisk brottslig verksamhet eller om en falsk handling har använts.¹³⁹

Personerna i bolagets ledning är i egenskap av legala företrädare för bolaget skyldiga att se till att bokföringen sköts på ett tillförlitligt sätt. Detta gäller även om bolaget anlitar en extern bokföringskonsult.¹⁴⁰ Styrelsen och den verkställande direktören ansvarar för att bokföringen sköts på ett betryggande sätt.¹⁴¹ Den som tar på sig rollen som företrädare för ett bolag ansvarar även för de äldre räkenskaperna vilket medför en skyldighet att kontrollera så att de har skötts på ett tillförlitligt sätt.¹⁴² Bokföringsskyldigheten gäller även om delar av eller hela bolagets verksamhet är brottslig. Skulle ett bolag exempelvis dölja användandet av svart arbetskraft genom att använda sig av bluffakturor ska dessa fakturor ändå bokföras. Detsamma gäller om bolaget genom användandet av falska fakturor begår ett bedrägeri. Samtliga fakturor, oavsett om de upprättats i en brottslig eller legal verksamhet, ska alltså bokföras annars riskerar den ansvarige att dömas för bokföringsbrott.¹⁴³

¹³² Anderson m.fl. (2011) s. 80.

¹³³ Bokföringslagen SFS 1999:1078.

¹³⁴ Årsredovisningslag SFS 1995:1554

¹³⁵ Anderson m.fl. (2011) s. 15-16. Det kan noteras att Bokföringsnämnden under 2013 antog nya allmänna råd vilket bland annat innebär att företag idag har längre tid på sig att bokföra en händelse från det att affärshändelsen inträffar. Detta kan enligt Ekobrottsmyndigheten leda till ökade möjligheter att begå bokföringsbrott utan att de upptäcks, se EBM K-13/0122 s. 12.

¹³⁶ Anderson m.fl. (2011) s. 195.

¹³⁷ Anderson m.fl. (2011) s. 16-18.

¹³⁸ Prop. 1998/99:130 s. 198.

¹³⁹ 11 kap. 5 § 2 st. BrB.

¹⁴⁰ Anderson m.fl. (2011) s. 48-49. Jmf. NJA 2003 s. 550.

¹⁴¹ 8 kap. 4 § 3 st. ABL; 8 kap. 29 § 3 st. ABL.

¹⁴² Anderson m.fl. (2011) s. 195.

¹⁴³ Anderson m.fl. (2011) s. 21-22. Se även NJA 2004 s. 519.

2.3 Skattebrott

Den primära lagen för skattebrott är SkBrL. Skattebrott är liksom bokföringsbrott blankettstraffbud vilket innebär att de måste fyllas ut med andra materiella bestämmelser och regler för att klargöra vilka skyldigheter som åligger den skatteskyldige.¹⁴⁴ Exempelvis regleras bestämmelser om inkomstskatt i Inkomstskattelagen¹⁴⁵ (IL), skyldigheten att betala arbetsgivaravgifter och socialavgifter i Socialavgiftslagen¹⁴⁶ (SAL) och momsplikten regleras i Mervärdesskattelagen¹⁴⁷ (ML). Beträffande redovisningsskyldigheten av skatt och avgifter i juridiska personer åvilar den bolaget. Ansvaret för att redovisningen sköts åvilar dock företrädare för bolaget, vilket i första hand innebär styrelsen och den verkställande direktören.¹⁴⁸ Om redovisningen åsidosätts kan företrädaren åläggas ett personligt betalningsansvar.¹⁴⁹

Rekvisiten för skattebrott föreskrivs i 2 § SkBrL. Ansvarssubjektet vid skattebrott är *den som* vilket innebär att det är den som lämnat den oriktiga uppgiften eller underlåtit att lämna den aktuella skatteuppgiften som ska stå till svars. 1996 genomfördes en omfattande översyn av SkBrL och brottet gick från att vara ett effektbrott till ett farebrott. Likaså ändrades brottsbenämningen skattebedrägeri till skattebrott.¹⁵⁰ Fullbordanstidpunkten för brottet tidigare lades således till när det uppstår en fara för skatteundandragande.¹⁵¹ Genom övergången till att bli ett farebrott avkriminaliserades försök till skattebrott eftersom tillämpningsområdet för den osjälvständiga brottsformen ansågs begränsat.¹⁵² För att det ska vara frågan om ett skattebrott måste åklagaren göra sannolikt att det föreligger en ”[...] beaktansvärd risk för att skatt eller avgift skulle påföras med ett för lågt belopp [...]”¹⁵³. Såväl aktivt handlande, dvs. lämnande av oriktig uppgift, som underlåtenhet att handla är straffbart. Att förtiga sanningen kan i somliga fall ses som synonymt med att lämna oriktig uppgift.¹⁵⁴ Det subjektiva kravet vid passiva skattebrott är att det ska föreligga uppsåt hos gärningsmannen. För aktivt skattebrott räcker det dock med oaktsamhet, se 5 § SkBrL.¹⁵⁵ Skattebrott är likt bedrägeri är ett gradindelat brott där grovt skattebrott regleras i 4 § SkBrL. Användandet av vilseledande bokföring eller falsk handling är omständigheter som kan

¹⁴⁴ Holmquist & Lindmark (2012) s. 19.

¹⁴⁵ Inkomstskattelag SFS 1999:1229.

¹⁴⁶ Socialavgiftslagen SFS 2000:980.

¹⁴⁷ Mervärdesskattelag SFS 1994:200.

¹⁴⁸ 8 kap. 4 § ABL; 8 kap. 29 § ABL.

¹⁴⁹ Holmquist & Lindmark (2012) s. 48. Se även 59 kap. 12-21 §§ Skatteförfarandelagen SFS 2011:1244.

¹⁵⁰ Holmquist & Lindmark (2012) s. 82.

¹⁵¹ Dahlqvist (2003) s. 35. Jmf. ”Annonsbedrägerierna” mål B 3287-09 (2010) s. 43.

¹⁵² Prop. 1995/96:170, s 88, 96.

¹⁵³ Almgren & Leidhammar (2014) kommentaren till 2 § SkBrL. Jmf. Prop. 1995/96:170 s. 95.

¹⁵⁴ Holmquist & Lindmark (2012) s. 87. För en omfattande diskussion kring rekvisitet ”oriktig uppgift” se Holmquist & Lindmark (2012) s. 87-92.

¹⁵⁵ Jmf. NJA 2010 s. 306 där Högsta domstolen konstaterade att det i fallet inte gick att bevisa att den tilltalade haft uppsåt beträffande att skatt skulle undandras det allmänna och att skattebrott därför inte var för handen.

medföra att brottet ses som grovt. Likaså om skattebrottet ingått som ett led i systematisk brottslighet.¹⁵⁶

Vid brottslig verksamhet uppstår frågan om skattskyldigheten gäller även dessa inkomster. Den dominerande uppfattningen verkar vara att företagen är skyldiga att redovisa skatter och avgifter även om verksamheten är brottslig, förutsatt att verksamheten går att bedriva i laglig form.¹⁵⁷ Beträffande moms ska den redovisas även på fakturor som saknar förankring i en verklig prestation. Fakturan behöver alltså inte härstamma från en reell skattepliktig intäkt för att bolaget ska vara skyldiga att deklarerera mervärdesskatt.¹⁵⁸

2.4 Analys utifrån fiktivt fall

I detta kapitel kommer jag att analysera den föreslagna kriminaliseringen av grovt fordringsbedrägeri samt diskutera vilka brott som kan anses begånga i det fiktiva fallet baserat på vad som ovan konstaterats beträffande de objektiva rekvisiten för bedrägeri, skattebrott och bokföringsbrott.

Inledningsvis kan konstateras att det finns en uppenbar lucka i lagen beträffande fakturabedrägerier vilket gör att fakturabedrägerier många gånger lämnas obeivrade. Något som i förlängningen kan sätta tilltron till rättssäkerheten på spel. Förvisso täcks fakturabedrägerierna rent teoretisk in under de befintliga bestämmelserna i 9 kap. 1 § och 9 kap. 3 §§ BrB men beviskraven gör det svårt att beivra fakturabedrägerier under bestämmelserna. Eftersom det finns ett uttryckligt förbud mot analogitolkningar går det inte att utvidga tolkningen av den befintliga bedrägeribestämmelsen för att täcka in problemet med bluffakturor varför en kriminalisering kan anses nödvändig. Utredningen lämnar dock många avgörande rekvisit odefinierade i förslaget om en kriminalisering av grovt fordringsbedrägeri och utgår från att de över tid ska definieras av praxis. Det är dock ett faktum att det kommer att ta relativt lång tid innan vägledande prejudikat kan presenteras vilket kan få effekten att rättstillämpningen innan dess blir inkonsekvent och ojämn. Att inte konkretisera rekvisiten skulle dessutom kunna ses som en brist i legaliteten, då främst gentemot obestämdhetsförbudet, eftersom det inte tydligt framgår vad som utgör ett brott och inte. Samtidigt kan det argumenteras för att det är nödvändigt att hålla reglerna ”öppna” för att undvika att gärningsmännen lägger sig precis utanför straffbudets tillämpningsområde.

2.4.1 Grovt fordringsbedrägeri

För att de bluffakturor som skickats ut från bolag X till småföretagarna ska täckas in under 9 kap. 1 § BrB måste åklagaren bevisa att rekvisiten för bedrägeri är uppfyllda i varje enskilt fall. Det krävs att småföretagaren har företagit en förmögenhetsöverföring som innebär skada för denne och vin-

¹⁵⁶ 4 § 2 st. SkBrL.

¹⁵⁷ Holmquist & Lindmark (2012) s. 57-59. Exempel på verksamhet som aldrig kan begås i laglig form är narkotikaverksamhet.

¹⁵⁸ Se mål B 3226-13 (2014) s. 4-5.

ning för bolag X. Har mottagarna av bluffakturan inte betalat fordran är rekvisitet för förmögenhetsöverföring inte uppfyllt. Har företagen betalat trots att det visste att det rörde sig om ett bedrägeri är rekvisitet vilseledande inte uppfyllt. Om verksamheten i bolag X skulle utredas utifrån rekvisiten i den föreslagna bestämmelsen om grovt fordringsbedrägeri så hade förfarandet varit kriminaliserat redan vid utskicken av bluffakturorna. Med en ny kriminalisering hade det således i princip räckt för åklagaren att bevisa att bolag X skickat ut ett stort antal fakturor i vilseledande syfte för att det skulle röra sig om en otillåten gärning. Det hade dock krävts att fakturorna skickats ut till minst 50 personer för att rekvisitet vidare krets skulle vara uppfyllt, samt att de sammanlagda fakturabeloppen uppgått till ett betydande värde. Likaså hade det krävts att fakturorna skickats ut inom ramen för samma verksamhet och med ett tidsmässigt samband. Utifrån omständigheterna i det fiktiva fallet får det anses stå klart att fakturorna skickats ut inom ramen för samma verksamhet, beroende på hur länge bolag X bedrivit sin verksamhet kan dock kravet på tidsmässigt samband eventuellt ställa till problem. Det torde dock vara befogat att anta att utskicken görs med någon form av kontinuitet eftersom utskicken utgör bolag X huvudsakliga verksamhet.

Huruvida telefonförsäljarnas agerande kan anses falla in under bestämmelsen för grovt fordringsbedrägeri kan också diskuteras. Eftersom telefonförsäljarna i bolag X kontaktar småföretagen med en riktad betalningsuppmaning grundat på ett påhittat avtal kan det argumenteras för att gärningen faller inom ramen för grovt fordringsbedrägeri. Vanskligare hade det varit om telefonförsäljarna ingått ett nytt avtal vid kontakten med småföretagen. Det hade då inte varit lika säkert att den situationen fallit in under det föreslagna straffbudet eftersom ingående av avtal inte ska omfattas av bestämmelsen.¹⁵⁹

De vaga rekvisiten i det föreslagna straffbudet föranleder en diskussion kring vilka effektivitetsvinster som kan göras med det nya straffbudet. Det torde vara relativt många fall som faller utanför straffbudets tillämpningsområde på grund av att samtliga rekvisit inte uppfylls. Konsekvensen av att samtliga rekvisit inte är uppfyllda blir att gärningarna måste bedömas var och en för sig enligt den befintliga bedrägeribestämmelsen. De rekvisit som enligt min uppfattning vållar störst problem är *vidare krets och betydande värde*, eftersom det är två var för sig starka rekvisit som det är relativt lätt att parera genom att lägga sig i gråzonen precis utanför rekvisitens tillämpningsområde. Det är inte helt omöjligt att bolag X gör en omstrukturering av sin verksamhet så att fakturabedrägerierna i deras verksamhet faller utanför det föreslagna lagrummets tillämpningsområde. Exempelvis genom att skicka ut färre fakturor till ett betydande värde för att på så vis inte uppfylla rekvisitet *vidare krets*. Alternativt kan bolaget skicka ut ett stort antal fakturor men se till att rekvisitet *betydande värde* inte uppfylls.

¹⁵⁹ Jmf. Kapitel 2.1.2.

Sammanfattningsvis att det är svårt att dra några konkreta slutsatser kring huruvida ett grovt fakturabedrägeri kan anses ha begåtts i bolag X eller inte eftersom utredningen lämnar många rekvisit i den föreslagna bestämmelsen odefinierade. Likaså föreligger en viss osäkerhet kring vilka gärningar som ska omfattas av grovt fordringsbedrägeri och inte. Under förutsättning att bolag X riktat bluffakturor till en vidare krets, till ett betydande värde och att det föreligger ett tidsmässigt samband mellan utskicken är det med största sannolikhet fråga om ett grovt fordringsbedrägeri. Vad gäller de bluffakturor som skickas mellan bolag X, Y och Z används de som ett led i att dölja ett svartarbetskraftsupplägg. Fakturorna används inte i syfte att vilseleda någon annan till en förmögenhetsöverföring varför de inte torde omfattas av varken den befintliga eller den föreslagna bedrägeribestämelsen.

2.4.2 Skattebrott och bokföringsbrott

De objektiva rekvisiten för redovisningsbrotten är tämligen tydliga vilket gör att svartarbetskraftsupplägg och bedrägeri med bokföring täcks in av den befintliga regleringen. I det fiktiva fallet kan det relativt snabbt konstateras att oriktiga uppgifter lämnats in till Skatteverket beträffande de anställdas löner och arbetsgivaravgifter. Likaså har bolag X deklarerat felaktiga uppgifter gällande mervärdesskatten vilket lett till fara för att skatt ska undandras det allmänna. Således kan de objektiva kraven för ett aktivt skattebrott anses uppfyllda. Vad gäller bokföringen framgår att det inte upprättats någon bokföring avseende transaktionerna som genomförts i bolag X. A:s påstående om att bolag X inte behöver bokföra de transaktioner som är hänförliga till brottslig verksamhet stämmer inte varför underlåtenheten att bokföra torde vara att betrakta som bokföringsbrott i enlighet med 11 kap. 5 § BrB.

Beträffande de bluffakturor som upprättats och skickats mellan bolag X, Y och Z, i syfte att undvika att behöva betala sociala avgifter och arbetsgivaravgifter hänförliga till de anställda, faller de av allt att döma inte in under rekvisiten för bedrägeri. Däremot kan användandet av bluffakturor som ett led i den brottsliga verksamheten ses som ett tecken på att de bokföringsbrott och skattebrott som begåtts i bolag X bör betraktas som grova.

3 Ansvarsfördelning

När det har konstaterats att samtliga objektiva förutsättningar i ett straffbud är uppfyllda återstår att avgöra vem som ska bära det straffrättsliga ansvaret för den otillåtna gärningen. Kretsen av potentiella gärningsmän kan avgränsas antingen genom det allmänna straffansvaret eller genom principerna om företagaransvar. För att avgöra ansvarsfrågan ska det i första hand utredas om den tilltalade är att se som gärningsman enligt det allmänna straffansvaret och därefter utifrån företagaransvaret.¹⁶⁰ En grundläggande princip inom straffrätten är att varje person döms på grund av sin egen skuld och på grund av egen företagen handling. Att straffansvaret är individuellt är en förutsättning för ett rättssäkert samhälle och alla principer som innebär att två eller flera personer kan straffas för en gemensamt genomförd gärning bör tillämpas med försiktighet.¹⁶¹

I detta kapitel kommer jag att redogöra för vilka omständigheter som kan föranleda ett straffrättsligt ansvar utifrån det allmänna straffansvaret och därefter vad som krävs för att företagaransvaret ska aktualiseras. Avsnittet avslutas med en diskussion kring ansvarsfrågan utifrån det fiktiva fallet.

3.1 Det allmänna straffansvaret

Typfallet inom straffrätten är att en person begår ett brott gentemot en annan person. Den som utfört gärningen döms då i regel för brottet såsom gärningsman. Det förefaller dock relativt ofta att en grupp personer begår ett brott tillsammans och det kan då vara svårt utreda exakt vem som har gjort vad.¹⁶² I praxis och doktrin har därför begreppet medgärningsmannaskap utvecklats för att möjliggöra för de brottsbekämpande myndigheterna att ålägga två eller flera personer som gemensamt och i samförstånd begått brott ett straffrättsligt ansvar såsom gärningsmän.¹⁶³ Begreppet medgärningsmannaskap har utvecklats med stöd av 23 kap. 4 § 1 st. BrB där det framgår att även den som främjat en gärning med råd och dåd kan åläggas straffrättsligt ansvar.¹⁶⁴ Medverkanansvaret kan tillämpas på alla brottsbalksbrott samt på specialstraffrättsliga brott där fängelse ingår i straffskalan.¹⁶⁵ Medgärningsmannaskap föreligger när en grupp personer i samförstånd genomför olika eller likartade handlingar som förvisso inte utgör ett brott var för sig men tillsammans täcker samtliga brottsrekvisiten för det aktuella brottet. Det finns inget krav på en precisering av vem som har gjort

¹⁶⁰ Holmquist (2013) s 72, 74; ÅM 2011/6026 s. 2.

¹⁶¹ Wennberg (Nordiska Juristmötet 2002) s. 618.

¹⁶² Asp & Ulväng (2013) s. 432-433; Holmquist m.fl. Brottsbalken del 2 (2013) kommentaren till 23 kap. 4 §; Jmf. NJA 2002 s. 489.

¹⁶³ Se exempelvis Asp och Ulväng (2013) s. 424; Wennberg (JT 02/03 s. 592); Wennberg (Nordiska Juristmötet 2002) s. 615 samt "Göteborgsbranden" mål B 2957-00 (2000); "Malexandermorden" mål B 158-00, B 180-00 (2000)"; NJA 1992 s. 474.

¹⁶⁴ Asp & Ulväng (2013) s. 432.

¹⁶⁵ Asp & Ulväng (2013) s. 425. Jmf. 23 kap. 4 § BrB.

vad så länge det går att styrka att personerna agerat tillsammans och i samförstånd på ett sätt som gör att samtliga gärningsrekvisit täcks.¹⁶⁶ För att en person ska ses som medgärningsman är minimikravet att denne främjat brottet på något sätt och att personen har haft en avgörande funktion för att brottet skulle komma till stånd, samt att personen har haft viss kontroll över händelseförloppet. Personer med mer perifera roller döms i regel som medhjälpare och inte som medgärningsmän.¹⁶⁷ Att främja en gärning innebär att en person underlättar eller har haft för avsikt att underlätta den otillåtna gärningens utförande.¹⁶⁸ Medverkanansvaret kan motiveras med att medgärningsmannen har styrkt annan i dennes uppsåt.¹⁶⁹ I de fall subjektrekvisitet är öppet formulerat bör alltså *den som* läsas som ”den – eller de som tillsammans – som ...”¹⁷⁰. I stämningsansökningar används ofta begreppet ”gemensamt och i samråd” eller tillsammans och i samråd” för att uttrycka ett medgärningsmannaskap.¹⁷¹ För att en person ska kunna dömas som medgärningsman krävs det dock att personen har subjektiv täckning för det brott som tillsammans har begåtts. Varje person som medverkar i brottet bedöms utifrån det ansvar som ligger denne till last.¹⁷²

En person som främjat en gärning kan också dömas på grund av sin medverkan i enlighet med principerna om utvidgat gärningsmannaskap. I 23 kap. 4 § 2 st. BrB framgår att ”[d]en som inte är att anse som gärningsman döms [...]”, vilket har tolkats som en möjlighet att döma även den som inte har medverkat i något gärningsmoment, men som har haft en central roll i brottsplaneringen, såsom gärningsman enligt principen om utvidgat gärningsmannaskap.¹⁷³ Detta framgår bland annat av NJA 1982 s. 525 som rörde ett fall av grov narkotikasmuggling. Domstolen kom där fram till att personen som planerat brottet hade ett sådant inflytande i upplägget att denne, trots att han inte själv deltagit i smuglingsförsöket, dömdes som gärningsman eftersom han ansågs främjat brottet och medverkat i sådan grad att han var att se som gärningsman.¹⁷⁴ När principen om utvidgat gärningsmannaskap tillämpas innebär det i regel att ansvaret för den som fak-

¹⁶⁶ Wennberg (Nordiska juristmötet 2002) s. 616.

¹⁶⁷ Asp & Ulväng (2013) s. 438; Wennberg (Nordiska Juristmötet 2002) s. 616, 618, 631. Det kan noteras att det i doktrin råder delade meningar om vart gränsen går mellan medverkan i sådan mån att en person är att se som gärningsman och medverkan i sådan mån att personen enbart är att se som medhjälpare, för en vidare diskussion se Holmqvist m.fl. Brottsbalken del 2 (2013) kommentaren till 23 kap. 4 §; Jareborg (2001) s. 411; Wennberg (JT 02/03 s. 592);

¹⁶⁸ Asp & Ulväng (2013) s. 429; Wennberg (Nordiska Juristmötet 2002) s. 619.

¹⁶⁹ Asp & Ulväng (2013) s. 438; NJA 1986 s. 802 s. 820; NJA 2006 s. 577 s. 580.

¹⁷⁰ Asp & Ulväng (2013) s. 432.

¹⁷¹ Asp & Ulväng (2013) s. 433.

¹⁷² Asp & Ulväng (2013) s. 443; Holmqvist m.fl. Brottsbalken del 2 (2013) kommentaren till 23 kap. 4 §; Wennberg (Nordiska Juristmötet 2002) s. 631. Jmf. NJA 2002 s. 489 s. 530.

¹⁷³ Wennberg (Nordiska Juristmötet 2002) s. 617-618.

¹⁷⁴ Holmqvist m.fl. Brottsbalken del 2 (2013) kommentaren till 23 kap. 4 §. Det bör noteras att det riktats viss kritik mot det utvidgade gärningsmannaskapet eftersom det finns en risk att det används för att ålägga någon ett straffrättsligt ansvar i situationer där man inte lyckats styrka vem eller vilka som utfört brottet, se Wennberg (Nordiska Juristmötet 2002) s. 633.

tisk utfört den otillåtna gärningen krymps till ett ansvar så som medhjälpare vilket brukar benämnas konverterat gärningsmannaskap.¹⁷⁵

3.2 Företagaransvar

Det föreligger situationer då det inte går att avgöra vem som har gjort vad utifrån det allmänna straffansvaret. En typsituation är brott som begås inom ramen för ett bolags verksamhet. Enligt svensk rätt kan ett straffrättsligt ansvar, med undantag från företagsbot, inte åläggas en juridisk person. Det innebär att en fysisk person måste identifieras inom bolaget som kan bära det straffrättsliga ansvaret för brott som begås inom ramen för bolaget. Detta görs genom principerna om företagaransvar.¹⁷⁶ Grundtanken är att ansvaret för brott som begås i juridiska personer ska ligga på den eller de personer som genom sin position i bolaget har störst möjlighet att motverka lagöverträdelser i verksamheten.¹⁷⁷ Principerna om företagaransvar är inte lagreglerade även om det vid ett par tillfällen har förts en diskussion kring huruvida principerna bör stadfästas eller inte. En av anledningarna till att principerna inte har lagfästs är att det saknas en enhetlig teoribildning på området vilket anses utgöra en risk för att rättstillämpningen binds upp på ett negativt sätt.¹⁷⁸ Principerna om företagaransvar har istället utvecklats i praxis och doktrin.¹⁷⁹

Med företagaransvar avses det straffrättsliga ansvar som en företagare kan åläggas för sin underlåtenhet att förhindra att brott begås av någon annan, exempelvis en anställd, inom den verksamhet som företagsledaren leder. Ansvaret innebär att företagsledaren har en plikt att utöva viss tillsyn över bolagets verksamhet.¹⁸⁰ I svensk rätt saknas en allmän skyldighet att ingripa mot annans brottslighet. För att straffrättsligt ansvar för underlåtenhet att motverka en brottslig gärning ska aktualiseras är det därför en förutsättning att personen intar en garantställning.¹⁸¹ Företagaransvaret innebär att företa-

¹⁷⁵ Asp & Ulväng (2013) s. 448-449. Ponera att en företagare ger order till de som sköter bokföringen, i de bolag som företagaren leder, att föra felaktig bokföring. Både företagaren och den som bokför torde i den situationen ha åsidosatt den bokföringsskyldighet som stipuleras i 11 kap. 5 § BrB. Enligt principen om konverterat gärningsmannaskap döms dock i normalfallet företagaren så som gärningsman medan ansvaret för den som faktisk fört den felaktiga bokföringen krymps till ett ansvar så som medhjälpare, jmf. Asp & Ulväng (2013) s. 449.

¹⁷⁶ Notera att det i doktrin råder delade meningar kring vad som ligger i begreppet företagaransvar. Se Asp & Ulväng (2013); Prop. 2005/06:59; Strahl (1976); Thornstedt (1948); Wennberg (Festskrift 2002 s. 645); Wennberg (Festskrift 2008 s. 563).

¹⁷⁷ Holmquist (2013) s. 77; Jönsson (2004) s. 81; Prop. 2005/06:59 s. 56; Thornstedt (1948) s. 106-107. Se även avsnitt 3.2.1 om legala och formella företrädare.

¹⁷⁸ Jmf. Prop. 1993/94:130 s. 18, 106; Prop. 1998/99:32 s. 31; Prop. 2005/06:59 s. 57-59; SOU 1996:185 s. 410; SOU 1997:127 s. 318.

¹⁷⁹ Holmquist (2013) s. 71. Företagaransvaret diskuteras bland annat i Asp & Ulväng (2013); Prop. 2005/06:59; Strahl (1976); Thornstedt (1948); Wennberg (Festskrift 2002 s. 645); Wennberg (Festskrift 2008 s. 563).

¹⁸⁰ Fagher (SvJT 2012 s. 765) s. 773; Holmquist (2013) s. 72-73; Prop. 2006/06:59 s. 56; Strahl (1976) s. 321, 355.

¹⁸¹ Asp & Ulväng (2013) s. 109; Holmquist (2013) s. 73; Holmqvist m.fl. Brottsbalken del 2 (2013) kommentaren till 23 kap. 4 § BrB.

garen intar en ställning som garant i förhållande till brott som begås av någon annan inom ramen för verksamheten som denne leder. Företagaransvaret kan således sägas vara accessoriskt.¹⁸² Om företagsledaren åsidosätter sin tillsyns – eller kontrollplikt på ett sätt som medför att brott kan begås anses företagsledaren ha underlättat gärningens genomförande och kan därför dömas som medgärningsman till brottet.¹⁸³ Tillsynsplikten är således straffsanktionerad.¹⁸⁴ Noteras bör dock att företagsledaren alltid döms på grund av sin egen underlåtenhet att agera.¹⁸⁵ I enlighet med analogiförbudet måste företagarens underlåtenhet att agera täckas av uppsåt eller oaktsamhet beroende på vilket subjektivt krav som uppställs i straffbudet för att straffrättsligt ansvar ska vara aktuellt.¹⁸⁶

3.2.1 Företagsledarens ställning i bolaget

För att avgöra vem som ska ses som ansvarssubjekt för brott som begås inom ramen för ett bolags verksamhet har fokus i rättspraxis legat på företagsledarens ställning i bolaget.¹⁸⁷ En viktig distinktion är om personen är att se som legal eller faktisk företrädare för bolaget.¹⁸⁸ Ansvaret för en legal företrädare är mer formellt reglerat än för en faktisk företrädare även om båda kan åläggas ett straffrättsligt ansvar.¹⁸⁹ Ett aktiebolag är en självständig juridisk person vilket innebär att aktieägare inte har något personligt ansvar för bolagets skyldigheter.¹⁹⁰ Det legala ansvaret för bolagets förpliktelser bärs av styrelsen och den verkställande direktören i enlighet med associationsrättsliga regler.¹⁹¹ Styrelsen ansvarar för att bolagets medelsförvaltning, bokföring och ekonomiska förhållanden sköts på ett betryggande sätt. Brister styrelsen i detta kan de åläggas ett straffrättsligt ansvar. Det framgår i regel av bolagets organisation vem som är legal företrädare och inte.¹⁹²

¹⁸² Asp & Ulväng (2013) s. 194; Fagher (SvJT 2012 s 765) s. 773; Holmquist (2013) s. 72-73, 88; Prop. 2005/06:59 s. 56; Strahl (1976) s. 321; Wennberg (Festskrift 2002 s. 645) s. 648.

¹⁸³ Asp & Ulväng (2013) s. 109, 453; Holmquist (2013) s. 73; Strahl (1976) s. 355.

¹⁸⁴ Fagher (SvJT 2012 s. 765) s. 773; Holmquist (2013) s. 72-73; Prop. 2005/06:59 s. 56; Strahl (1976) s. 355.

¹⁸⁵ Asp & Ulväng (2013) s. 191; Holmquist (2013) s. 73-74.

¹⁸⁶ Asp & Ulväng (2013) s. 194-195; Holmquist (2013) s. 73-74, 88; NJA 2012 N 5; Wennberg (Festskrift 2002 s. 645) s. 648; Wennberg (Festskrift 2008 s. 563) s. 570. Strahl är dock av en annan uppfattning och menar att företagaransvaret kan ses skilt från straffbudet. Det räcker enligt honom att företagsledaren av oaktsamhet åsidosatt sin kontroll och tillsynsplikt för att företagaransvaret ska aktualiseras oavsett vilket subjektivt krav som uppställs i straffbudet, se Strahl (1976) s. 356-359. Thornstedt menar i sin tur att det måste finnas visst utrymme till analogisk tillämpning, exempelvis i fall där det krävs för att följa samhällsutvecklingen, se Thornstedt (1948) s. 110.

¹⁸⁷ Se kapitel 4.

¹⁸⁸ Fagher (SvJT 2012 s. 765) s. 766.

¹⁸⁹ NJA 1993 s. 740.

¹⁹⁰ Asp & Ulväng (2013); Prop. 2005/06:59; Strahl (1976); Thornstedt (1948); Wennberg (Festskrift 2002 s. 645); Wennberg (Festskrift 2008 s. 563). Se även inledningen till kapitel tre.

¹⁹¹ Jmf. 8 kap. ABL.

¹⁹² Holmquist (2013) s. 78-79, 86.

Det är vanligt förekommande att den som planerat och organiserat den brottsliga gärningen gömmer sig bakom en bulvan eller en målvakt vilket försvårar identifieringen av den som faktiskt stått för brottsupplägget och genomförandet av den otillåtna gärningen. Genom att registrera en målvakt som styrelseledamot eller verkställande direktör för bolaget förskjuts det straffrättsliga ansvaret på dem eftersom de då ses som legala företrädare för bolaget. Användningen av målvakter är en av anledningarna till att begreppet faktisk företrädare har utvecklats i praxis.¹⁹³ I princip besitter den faktiske företrädaren samma inflytande som en styrelseledamot eller en verkställande direktör, skillnaden är att denne saknar formell ställning i bolaget. Ofta har den faktiske företrädaren ett ekonomiskt intresse i bolaget genom att vara den verkliga ägaren av bolaget eller genom att ha satsat pengar i verksamheten.¹⁹⁴ Det som utmärker en faktisk företrädare är att denne har ett bestämmande inflytande i verksamhetens medelsförvaltning och drift.¹⁹⁵

Avgörande för vem som ska bära det straffrättsliga ansvaret är vem som i realiteten, genom sin maktposition, har möjlighet att påverka bolagets förvaltning.¹⁹⁶ Även om begreppet faktisk företrädare har utvecklats för att komma åt huvudmän med bestämmande inflytande bör det uppmärksammas att en legal företrädare inte helt kan friskriva sig från ansvar enbart genom att hänvisa till att denne utnyttjats som målvakt. Har en person i egenskap av målvakt haft insikt om eller fattat misstankar om att denne tagit på sig ett legalt ansvar för en brottslig verksamhet har personen en skyldighet att agera. Gör personen inte det kan denne åläggas ett straffrättsligt ansvar. I rättsfallet RH 2007:56 stod en styrelseledamot i ett bolag åtalad för grovt skattebrott. Den tilltalade styrelseledamoten hävdade att andra agerat utan hans vetskap. Det ansågs dock inte utgöra tillräckliga skäl för ansvarsbefrielse. Styrelseledamoten hade en skyldighet att säkerställa att bolaget fullgjorde sina förpliktelser. Att som legal företrädare hänvisa till att den aktuella handlingen legat utanför ens kontroll är alltså inte tillräckligt för att slippa undan sin tillsyns- och kontrollplikt.¹⁹⁷

3.2.2 Direkt och indirekt företagansvar

Företagaransvaret kan delas upp i ett direkt och ett indirekt ansvar.¹⁹⁸ Ett indirekt ansvar innebär att företagsledaren enbart ansvarar för sin underlåtenhet att agera om denne haft uppsåt att brott ska begås. Direkt företagansvar innebär i sin tur att företagsledaren ansvarar fullt ut för sin passivitet.

¹⁹³ EBM K-13/0122 s. 24; Holmquist (2013) s. 86-87; "Annonsbedrägerierna" mål B 3287-09 (2010) s. 21. Läs mer om användningen av målvakter i Örnemark Hansen (Festskrift 2002 s. 755).

¹⁹⁴ Fagher (SvJT 2012 s. 765) s 767; Holmquist (2013) s. 85; "Annonsbedrägerierna" mål B 3287-09 (2010) s. 21.

¹⁹⁵ Jmf. "Gummielektronikfallet" mål B 3131-08 (2009).

¹⁹⁶ Holmquist (2013) s. 87; Jönsson (2004) s. 83. Jmf. NJA 1993 s. 740.

¹⁹⁷ Jmf. "Gummielektronikfallet" mål B 3131-08 (2009) s. 18; "Bemanningsföretagen" mål B 6663-10 (juli 2011) s. 18.

¹⁹⁸ Dahlqvist (2003) s. 81; Holmquist (2013) s. 77.

Vid ett direkt ansvar behöver företagsledaren således inte själv ha ett uppsåt gällande det brott som begås. Det räcker att denne brustit i sin tillsyns eller kontrollplikt på ett sådant sätt att brott har varit möjligt.¹⁹⁹ I ett aktiebolag bärs det direkta ansvaret av styrelsen och den verkställande direktören eftersom de har möjlighet att påverka driften i den juridiska personen.²⁰⁰

Det direkta företagaransvaret kan konverteras till ett indirekt ansvar genom bestämmelser i lag om arbetsfördelning eller genom avtal företrädarna emellan om vilka förpliktelser som var och en ska ansvara för.²⁰¹ Exempelvis fördelas ansvaret mellan styrelsen och den verkställande direktören vad gäller företagets löpande förvaltning enligt reglerna i 8 kap. 29 § ABL där det stadgas att den verkställande direktörens ansvar är direkt och styrelsens indirekt.²⁰² Företagaransvaret kan även bli indirekt genom att det direkta ansvaret förflyttas till någon annan genom delegation eller fullmakt. För att en delegation av företagaransvaret ska vara giltig krävs det att det finns ett klart behov av att frigöra företagsledaren från ansvar, att den som delegerats har en självständig ställning i förhållande till företagsledaren samt att den som delegerats uppgiften är tillräckligt kompetent för att slutföra den. Slutligen krävs det att det är tydligt vad delegationen avser.²⁰³ Vid en delegation flyttas det direkta ansvaret till den som delegerats uppgiften. Företagsledaren har dock kvar ett indirekt ansvar vilket innebär en skyldighet att ingripa om det finns misstankar om att den delegerade uppgiften inte sköts på ett godtagbart sätt.²⁰⁴ Noteras bör att även personer som har ett faktiskt företagaransvar, i kontexten att de har ett bestämmande inflytande i bolaget, har ett direkt företagaransvar.²⁰⁵ Vilket ansvar den faktiske företrädaren har beror på hur den legala företrädaren agerar. Har allting skötts av den faktiske företrädaren och det går att bevisa att den faktiske företrädaren haft ett bestämmande inflytande i bolaget har den formella företrädaren endast ett indirekt ansvar.²⁰⁶

3.3 Förhållandet mellan det allmänna straffansvaret och företagaransvaret

Inledningsvis i kapitel tre konstaterades att företagaransvaret är subsidiärt till det allmänna straffansvaret. Därför har det riktats viss kritik mot hur

¹⁹⁹ Holmquist (2013) s. 77; "Gummielektronikfallet" mål B 3131-08 (2009); "Annonsbedrägerierna" mål B 3287-09 (2010); Mål B 1659-10 (2010).

²⁰⁰ Asp & Ulväng (2013) s. 198-199; Holmquist (2013) s. 77.

²⁰¹ Holmquist (2013) s. 78; Jönsson (2004) s. 84; Prop. 1998/99:19 s. 62.

²⁰² Asp & Ulväng (2013) s. 198; Holmquist (2013) s. 77; 8 kap. 29 § 1 st. ABL.

²⁰³ Lundkvist (Festskrift 2002 s. 439) s. 440. En utförlig genomgång av delegation lämnas utanför den här uppsatsen men läs gärna Lundkvist (Festskrift 2002 s. 439).

²⁰⁴ Asp & Ulväng (2013) s. 200; Holmquist (2013) s. 78; Jönsson (2004) s. 94; Prop. 1998/99:19 s. 62; Wennberg (Festskrift 2002 s. 645) s. 657-658. Jmf. RH 2007:56; "Gummielektronikfallet" mål B 3131-08 (2009) s. 18; "Bemanningsföretagen" mål B 6663-10 (juli 2011) s. 18;

²⁰⁵ Holmquist (2013) s. 77. Jmf. "Gummielektronikfallet" mål B 3131-08 (2009); "Annonsbedrägerierna" mål B 3287-09 (2010); Mål B 1659-10 (2010).

²⁰⁶ Fagher (SvJT 2012 s. 765) s. 767; Holmquist (2013) s. 87.

företagaransvaret i praktiken används i förhållande till det allmänna straffansvaret på grund av att åklagare tenderar att gå direkt på företagaransvaret framförallt beträffande skattebrott och bokföringsbrott.²⁰⁷ Wennberg och Fagher är kritiska till att fokus läggs på att bevisa faktiskt företräderskap istället för att gå på det allmänna straffansvaret och väcka åtal för huvudmannens faktiska medverkan i gärningen.²⁰⁸ En passiv handling, dvs. en underlåtenhet att förhindra brott, kan som ovan nämnts enbart föranleda ett straffrättsligt ansvar då någon har ett garantansvar.²⁰⁹ Istället för att begränsa gärningsmännen till den eller de som har en ställning som legala eller faktiska företrädare i bolaget, vilket man de facto gör genom att tillämpa företagaransvaret, menar Fagher att kretsen av möjliga gärningsmän kan avgränsas genom att rada upp vad var och en har bidragit med i det aktuella brottsupplägget i enlighet med det allmänna straffansvaret. Omständigheter som bör beaktas är delaktighet i planeringen av den brottsliga verksamheten, rekryteringen av medverkande, införskaffande av bolag, registrering av bulvaner, upprättande av osanna fakturor etc. Beroende på hur stor delaktighet personen haft i varje delmoment kan det avgöras hur stor den totala medverkan ska anses vara och därefter vilket ansvar personen bör åläggas. Ju fler delar av det totala brottsupplägget som en person medverkat i desto större möjlighet att åtala personen i fråga som gärningsman.²¹⁰ Enligt Fagher är ett första steg att ta bort den inledande meningen i gärningsbeskrivningen, vid brott som begås inom ramen för ett aktiebolag, som i nuläget ofta lyder: ”såsom företrädare för bolag X har A gjort sig skyldig till ...” och ersätta den med ”A har genom att ... gjort sig skyldig till ... i bolag X”. Så länge den inledande meningen *såsom företrädare* finns kvar måste åklagaren styrka att den tilltalade är att se som antingen legal eller faktisk företrädare för bolaget i vilket brottet har begåtts. Genom att flytta fokus från huvudmannens ställning i bolaget till dennes faktiska medverkan i den brottsliga gärningen behöver åklagaren inte bevisa huvudmannens bestämmande inflytande i bolaget och kan istället fokusera på dennes faktiska handlande.²¹¹ Genom att inte pröva den tilltalades medverkan i brottet utifrån det allmänna straffansvaret utan istället fokusera på den tilltalades ställning i bolaget menar Fagher att domstolarna gjort det faktiska företräderskapet till en självständig förutsättning för straffrättsligt ansvar vid brott som begås inom ramen för ett aktiebolags verksamhet.²¹²

En anledning till att bokföringsbrott och skattebrott är speciellt komplicerade kan enligt Fagher bero på att de är blankettstraffbud. Den bakomliggande materiella regleringen bygger på att vissa personer är utpekade som

²⁰⁷ Fagher (SvJT 2012 s. 765); Wennberg (Festskrift 2002 s. 645); Wennberg (Festskrift 2008 s. 563) s. 564-565.

²⁰⁸ Fagher (SvJT 2012 s. 765); Wennberg (Festskrift 2008 s. 563) s. 564-565; Jmf. även minoritetens anförande i NJA 2012 N 5 och avsnitt 4.3.

²⁰⁹ Jmf. avsnitt 3.2.

²¹⁰ Fagher (SvJT 2012 s. 765) s. 777-778; Intervju Fagher (141016).

²¹¹ Fagher (SvJT 2012 s. 765) s. 777; Intervju Fagher (141016).

²¹² Fagher (SvJT 2012 s. 765) s.771-772; Jmf. ”Gummielektronikfallet” mål B 3131-08 (2009); ”Annonsbedrägerierna” mål B 3287-09 (2010); ”Bemanningsföretagen” mål B 6663-10 (juli 2011); ”Bemanningsföretagen” mål B 6663-10 (december 2011).

redovisningsskyldiga medan själva straffbudet har ett öppet formulerat subjektrekvisit *den som*. Genom att utgå från att *den som* begränsas av den bakomliggande civilrätten, som pekar ut vissa personer som ansvarssubjekt, inskränks de eventuella gärningsmännen till de som har en faktisk eller legal ställning i bolaget. Med detta resonemang förbises det att blankettstraffbud hänvisar till andra lagar och regler vad gäller det materiella innehållet, exempelvis *hur bokföringen ska genomföras*. Däremot hänvisar blankettstraffbudet inte till bakomliggande materiell rätt när det handlar om ansvarssubjektet. Ansvarssubjektet är reglerat i straffbudet som *den som* oberoende av en viss ställning i bolaget. Skulle den bakomliggande civilrätten få styra vem som kan vara ansvarssubjekt för bokföringsbrott och skattebrott begränsas i praktiken straffbuden till att omfatta enbart specialsubjekt. Samma problematik torde inte föreligga beträffande fakturabedrägerier eftersom bedrägeribestämmelsen inte är ett blankettstraffbud. Tankesättet menar Fagher kan ha sin grund i en feltolkning av NJA 1993 s. 740. I målet konstaterade domstolen att det straffrättsliga ansvaret för brott som begås inom ramen för ett bolags verksamhet ligger på den legala eller den faktiska företrädaren enligt reglerna om företagaransvar. Domstolen anförde vidare att ansvaret kan åläggas även en faktisk företrädare eftersom dennes ställning i bolaget motsvarade arbetsgivarens. Rättsfallet behandlar dock uppbördsbrott i vilket arbetsgivaren utpekades som specialsubjekt varför resonemanget kring den tilltalades ställning var nödvändig. Vid brott med ett öppet formulerat subjektrekvisit krävs dock inget specialsubjekt.²¹³ Den juridiska metodens utformning kan också vara en orsak till att företagaransvaret tillämpas till synes slentrianmässigt eftersom metoden bygger på att ledning ska tas i tidigare domar och prejudikat. En tillämpning av tidigare praxis riskerar att leda till att omständigheterna i det specifika fallet inte ifrågasätts och att resonemanget i tidigare domar förs över till nästa dom utan något större ifrågasättande. Likaså menar Fagher att det finns en risk att företagaransvaret uppfattas som enklare att tillämpa än det allmänna straffansvaret. Detta eftersom åklagaren i en gärningsbeskrivning utformad utifrån företagaransvaret slipper precisera vem som har gjort vad. Det räcker i princip att konstatera att det har begåtts ett brott i ett bolag som A företräder och att A därför ska plikta för brotten.²¹⁴

Faghers resonemang ligger något i linje med Wennbergs som menar att begreppet företagaransvar används av många åklagare i betydelsen att det utgör ett straffrättsligt principalansvar. Företagsledaren döms på grund av sin ställning i bolaget inte på grund av sin faktiska medverkan i brottet. Huruvida brottet som begåtts är ett handlingsbrott eller ett underlåtenhetsbrott eller om företagsledaren uppfyller brottsrekvisiten bedöms inte alltid.²¹⁵ I de fall där brottet tillhör kategorin underlåtenhetsbrott och ansvarssubjektet är aktiebolaget skulle, enligt Wennberg, företagsledaren eventuellt kunna ses som medhjälpare till brottet utifrån det allmänna straffansvaret på grund av dennes passivitet att ingripa. Genom sin passivitet har företagsle-

²¹³ Fagher (SvJT 2012 s. 765) s. 772-773; Intervju Fagher (141016).

²¹⁴ Intervju Fagher (141016).

²¹⁵ Wennberg (Festskrift 2002 s. 645) s. 648.

daren främjat brottet. Främjandet skulle kunna omvandlas till ett gärningsmannaskap genom principen om konverterat gärningsmannaskap. Hon poängterar dock att genom att konvertera gärningsmannaskapet accepteras att företagaransvaret är en typ av principalansvar. Företagsledaren döms i egenkap av principal och inte i förhållande till vilken medverkan denne har haft i brottet. Inom straffrätten finns det dock inte något principalansvar eftersom en grundläggande princip är att ingen ska kunna dömas för någon annans gärningar, vilket de facto blir fallet vid tillämpningen av ett företagaransvar som inte grundar sig på något annat än en persons ställning i ett bolag. Enbart begreppet företagaransvar torde därför enligt Wennberg inte kunna grunda ett straffrättsligt ansvar²¹⁶

Vid såväl bokföringsbrott som skattebrott är passivitet en del av straffbudet. När ett bolag underlåter att lämna in bokföring eller deklARATION är ansvarsobjektet bolaget vilket som ovan nämnts innebär att en eller flera fysiska personer måste identifieras som kan åläggas ett ansvar.²¹⁷ Fagher menar dock att det allmänna straffansvaret torde vara tillämpligt för att ådöma huvudmannen ett straffrättsligt ansvar även i de fall då det är frågan om ett passivt skattebrott eller bokföringsbrott. En förutsättning är dock att brottet begås som en del i ett större brottsupplägg. Eftersom huvudmannen i regel planerar brottet och brottsupplägget och ger instruktioner till övriga inblandade hur de ska agera borde dennes medverkan i underlåtenheten att lämna in bokföringen eller skattedeklarationen, tillsammans med övriga omständigheter kunna grunda ett medverkansansvar enligt det allmänna straffansvaret. Går det inte att bevisa ett straffrättsligt ansvar enligt det allmänna straffansvaret, först då torde företagaransvaret bli tillämpligt. I de fall ett passivt skattebrott begås utan att vara en del av en större brottsplan måste dock företagaransvaret tillämpas direkt. Detta eftersom det inte finns någon tydlig gemensam nämnare, i form av en brottsplan, som sammankopplar de olika sakförhållandena så att de tillsammans kan föranleda ett medgärningsmannaskap i enlighet med det allmänna straffansvaret.²¹⁸

3.4 Analys utifrån fiktivt fall

I detta kapitel kommer jag att fortsätta analysen av det fiktiva fallet, den här gången med fokus på ansvarsfrågan. Ovan under avsnitt 2.4 konstaterades att de objektiva förutsättningarna för skattebrott och bokföringsbrott var uppfyllda i det fiktiva fallet. Beträffande bedrägeriet konstaterades att den befintliga bedrägeribestämmelsen kan vålla vissa problem med att bevisa vilseledande men att förfarandet eventuellt hade kunnat falla in under det nya straffbudet grovt fordringsbedrägeri. Den fråga som ska analyseras i detta avsnitt är vem som ska anses bära det straffrättsliga ansvaret för de brott som begåtts i bolag X. Utgångspunkten för analysen är att brotten i det fiktiva fallet har begåtts som ett led i ett större brottsupplägg.

²¹⁶ Wennberg (Festskrift 2008 s. 563) s. 564-567.

²¹⁷ Se avsnitt 2.2 och 3.2.

²¹⁸ Fagher (SvJT 2012 s. 765); Intervju Fagher (141016).

Inledningsvis kan konstateras att varje person som medverkat i en brottslig gärning ansvarar för sitt eget handlande och den subjektiva täckning som ligger denne till last. Även om det blir aktuellt med ett medverkansansvar måste samtliga rekvisit i straffbudet, såväl objektiva som subjektiva, täckas. En utvidgad tolkning av ansvarsbestämmelserna är inte möjlig eftersom det skulle stå i strid med analogiförbudet. Vad gäller tillämpningen av företagaransvaret och tolkningen av begreppet faktisk företrädare är rättsfallet NJA 1993 s. 740 av central betydelse. Noteras bör att prejudikatet kom innan analogiförbudet kodifierades varför det kan diskuteras om utgången i målet hade blivit detsamma idag. Det troliga svaret är dock jakande eftersom faktisk företrädare torde kunna tolkas in under begreppet arbetsgivare genom sedvanlig lagtolkning. Däremot bör uppmärksammas att NJA 1993 s. 740 behandlade uppbördsbrott i vilket det straffrättsliga ansvaret endast kunde åläggas ett specialsubjekt. Rättsfallets tillämplighet vid brott med ett öppet formulerat subjektrekvisit kan därför ifrågasättas.

3.4.1 Straffrättsligt ansvar för telefonförsäljarna?

Eftersom telefonförsäljarna av allt att döma inte har haft något faktiskt eller reellt inflytande i den brottsliga verksamheten utan enbart varit delaktiga i verksamheten såsom anställda torde något straffrättsligt ansvar enligt principerna om företagaransvar inte vara aktuellt. Således får utgångspunkt tas i det allmänna straffansvaret. Vad gäller brotten som begås i bolag X torde det endast beträffande bedrägeriet vara aktuellt att ålägga telefonförsäljarna ett straffrättsligt ansvar eftersom de av allt att döma inte varit inblandade i skattebrottet eller bokföringsbrottet. För att telefonförsäljarna ska kunna ställas till svars för bedrägeriet krävs dock att de haft insikt om att deras samtal med småföretagarna var ett led i ett bedrägeri. Om de anat oråd och upptäckt att det rörde sig om bedrägeri och ändå fortsatt sin anställning kan det argumenteras för att de uppsåtligen främjat brottet och att de därmed kan åläggas straffrättsligt ansvar såsom gärningsmän. För de fall det inte går att bevisa att var och en uppfyllt rekvisiten för ett fullbordat brott kan det diskuteras om de eventuellt kan ställas till svars för att de tillsammans och i samförstånd har medverkat till brottet och att de därmed bär ett ansvar såsom medgärningsmän. Även om det går att bevisa att de tillsammans uppnått de objektiva rekvisiten för brotten krävs det fortfarande subjektiv täckning i form av uppsåt.

3.4.2 Straffrättsligt ansvar för A?

A agerar huvudman i bolag X och sköter hela bolagets verksamhet. Han är dock inte registrerad som legal företrädare och har därmed inte ett formellt ansvar för bolagets förpliktelser. Frågan är om han ändå kan åläggas straffrättsligt ansvar för brotten. Beträffande bedrägeriet är det min uppfattning att A inte själv varit i kontakt med de bedragna småföretagarna och medverkat i något gärningsmoment. Det kan dock diskuteras om bedrägeriet hade kunnat begås utan hans inblandning. För de fall han kan anses ha främjat

bedrägerierna genom att han styrt och planerat den brottsliga verksamheten skulle han eventuellt kunna ses som gärningsman utifrån principen om utvidgat gärningsmannaskap.²¹⁹

Det faktum att det är A som sköter skattedeklarationerna i bolag X är en indikation på att det är han som lämnat in de oriktiga uppgifterna. A torde därför kunna ställas till svars för skattebrottet såsom gärningsman i enlighet med det allmänna straffansvaret. Vad gäller bokföringen är det något krångligare eftersom den otillåtna gärningen består i en underlåtenhet att bokföra och bokföringsskyldigheten åligger bolaget och inte A personligen. Går det att bevisa att det är A som handhaft bokföringen och att han har haft uppsåt att begå bokföringsbrott alternativt av oaktsamhet begått bokföringsbrott, kan han ställas till svars på grund av att han aktivt underlåtit att bokföra transaktionerna i bolag X. Går det inte att bevisa att A faktiskt handhaft bokföringen kan man eventuellt motivera ett allmänt straffrättsligt ansvar utifrån Faghers resonemang om att underlåtenheten tillsammans med övrigt deltagande i brottsplanen kan grunda ett straffrättsligt ansvar. Om A:s underlåtenhet att bokföra ingår som ett planerat led i den brottsliga verksamheten, vilket den av allt att döma gör i den här situationen, torde A kunna ses som gärningsman.

Om det inte går att bevisa att A bär ett straffrättsligt ansvar såsom gärningsman på grund av att han själv genomfört, alternativt främjat, den brottsliga gärningen får man falla tillbaka på principerna om företagaransvar. Eftersom A inte är registrerad som legal företrädare för bolaget måste det visas att han haft ett bestämmande inflytande över den brottsliga verksamheten. För de fall det går att bevisa att A har ett bestämmande inflytande i bolaget, vilket det enligt min mening finns starka indikationer på att han har, bär han ett direkt straffrättsligt ansvar för brott som begås i verksamheten. Han ansvarar därmed fullt ut för sin underlåtenhet att förhindra brott. Vad gäller bedrägerierna har han med största sannolikhet vetat om att de har begåtts och underlåtit att agera för att förhindra dem. Beträffande bokföringsbrottet har han en skyldighet att se till att bokföringen sköts på ett tryggsamt sätt. Det kan argumenteras för att han troligtvis hade upptäckt att bolag X inte lämnat in någon bokföring om han hade genomfört sin tillsynsplikt i bolaget. Genom sin bristande tillsyn har han främjat brottens genomförande. Vad gäller skattebrottet har A uppenbarligen själv lämnat in de oriktiga uppgifterna till Skatteverket. Om han då åläggs ett ansvar för skattebrottet i enlighet med företagaransvaret döms han i princip för att ha underlåtit att förhindra det brott som han själv har begått.

3.4.3 Straffrättsligt ansvar för B?

Beträffande B står det fast att hon enbart är registrerad som legal företrädare för bolag X och att hon saknar insyn i bolagets verksamhet. Av den anledningen är det min uppfattning att vi kan utgå från att ett straffrättsligt ansvar i enlighet med det allmänna straffansvaret inte är applicerbart på B. Detta

²¹⁹ Jmf. NJA 1982 s. 525.

under förutsättning att hon inte kan anses ha främjat de otillåtna gärningarna eller har styrkt A i hans uppsåt att begå de otillåtna gärningarna. Däremot kan det diskuteras vilka möjligheter det finns att ålägga B ett straffrättsligt ansvar i enlighet med företagaransvaret på grund av hennes underlåtenhet att agera i förhållande till de brott som begåtts inom ramen för verksamheten i bolag X. B har i egenskap av styrelseledamot och legal företrädare en skyldighet att se till att bolagets medelsförvaltning, bokföring och ekonomiska förhållanden sköts på ett tillförlitligt sätt samt att det finns ett erforderligt kontrollsystem för att undvika att brott begås i verksamheten. B:s ansvar för företagets organisation är direkt. Frågan som uppstår är därför om det kan anses vara en brist i organisationen att bedrägeri, skattebrott och bokföringsbrott har kunnat begås i bolag X? Svaret på denna fråga beror på vilken kontroll B har haft över bolaget. Det faktum att B har tagit på sig ansvaret som formell företrädare samtidigt som hon visste att A inte själv ville företräda bolaget torde trigga igång hennes tillsyns- och kontrollansvar. Det kan argumenteras för att B borde upptäckt att bokföring saknades, att det lämnats in oriktiga skatteuppgifter och att det skickats ut bluffakturor inom ramen för bolagets verksamhet om hon hade haft erforderlig kontroll över verksamheten. Således kan det hävdas att hon kan åläggas ett straffrättsligt ansvar på grund av sin underlåtenhet att agera. Tillämpningen innebär till viss del att B döms för de brott som A i realiteten planerat vilket kan diskuteras ur en legalitets och rättssäkerhetsaspekt. Det finns dock goda skäl att anta att det inte strider mot legaliteten att ålägga B ett straffrättsligt ansvar mot bakgrund av hovrättens uttalande i exempelvis RH 2007:56 där det framgår att en legal företrädare inte kan fransäga sig sitt ansvar med argumentet att gärningen låg utanför dennes kontroll.

Det går även att argumentera för att det är A som i realiteten har varit ansvarig för att verksamheten i bolag X skötts på ett godtagbart sätt. A torde därför bära det direkta ansvaret i bolaget varför B:s ansvar enbart torde vara indirekt. Om B enbart haft ett indirekt ansvar måste det bevisas att hon haft anledning att misstänka att just bedrägeri, skattebrott och bokföringsbrott har begåtts i verksamheten för att hon ska kunna ställas till svars. Det räcker inte att bevisa att B borde ha misstänkt att det begåtts någon form av brottslig verksamhet i bolaget. Beroende på det subjektiva krav som uppställs i straffbudet för det aktuella brottet måste det även ledas i bevis att B uppsåtligt eller av oaktsamhet åsidosatt sin tillsyns och kontrollplikt. B löper således större risk att ställas till svars för bokföringsbrottet eftersom det är ett oaktsamhetsbrott jämfört med skattebrott och bedrägeri som är uppsåtsbrott. Brottskonstruktionen får med andra ord en avgörande betydelse för B:s eventuella ansvar.

4 Ansvarsfördelningen i praxis

Ovan har redogjorts för hur det allmänna straffansvaret och företagaransvaret förhåller sig till varandra. Likaså har Faghers och Wennbergs kritiska åsikter kring hur företagaransvaret tillämpas i praktiken belysts. I detta avsnitt kommer jag att presentera ett antal rättsfall vars gemensamma nämnare är att brotten har begåtts som ett led i ett större brottsupplägg och att verksamheten i vilken brotten har begåtts har bedrivits under en längre tid. Det finns åtskilliga domar som behandlar skattebrott och bokföringsbrott där domstolen fört ett resonemang kring den eller de tilltalades ställning som företrädare för bolaget. Urvalet av rättsfall har därför primärt gjorts på grund av att fallen avgjorts relativt nyligen. Somliga av fallen har även diskuterats av Fagher i hans artikel *Straffansvar för bokföringsbrott och skattebrott i bolag*.²²⁰ Vad gäller fakturabedrägerier är det ett stort problem i samhället men det finns väldigt få rättsfall på området. Jag har inte lyckats hitta något rättsfall från högre instans som berör rena fakturabedrägerier varför enbart två tingsrättsdomar redovisas. Orsaken till att det finns så få rättsfall gällande fakturabedrägerier kan enbart spekuleras i men en anledning kan vara den låga anmälningsbenägenheten för den typen av brott. Likaså kan det bero på att åklagare väljer att inte väcka åtal på grund av att det är svårt att förvänta sig en fällande dom med de höga beviskraven som stipuleras för bedrägeri.²²¹

I rättsfallsgenomgången har fokus legat på gärningsbeskrivningens utformande, hur domstolen har argumenterat beträffande om ett brott överhuvudtaget har begåtts samt hur domstolen har bedömt ansvarsfrågan. I majoriteten av fallen har gärningsbeskrivningen varit utformad utifrån ett företagaransvar varför jag speciellt har tittat på hur domstolen har gjort bedömningen av faktisk och legal företrädare. I anslutning till respektive fall kommer jag att analysera huruvida det allmänna straffansvaret hade kunnat tillämpas istället för företagaransvaret med utgångspunkt i Faghers resonemang kring tillämpningen av det allmänna straffansvaret. I de fall där rättsfallet rört bedrägeri har jag även analyserat vilka konsekvenser en tillämpning av det föreslagna straffbudet grovt fordringsbedrägeri hade kunnat få för utgången i målet. De redogjorda rättsfallen omfattar flera åtalspunkter och i regel är det många personer som på ett eller annat sätt varit inblandade. Jag har dock valt att enbart ta med de åtalspunkter och de delar som varit av principiellt viktig karaktär för uppsatsen och lämnat resterande delar utanför.

²²⁰ Jmf. Fagher (SvJT 2012 s. 765).

²²¹ Intervju Fagher (141016). Se även kapitel 1.1.

4.1 "Gummielektronikfallet"²²²

4.1.1 Domstolens bedömning

Detta mål rörde grovt skattebrott och grovt bokföringsbrott som begicks inom ramen för ett gummielektronikföretag. I gärningsbeskrivningen för brotten anförde åklagaren att de tilltalade, HA, NG, DP och OÖ i egenskap av faktiska företrädare för bolaget åsidosatt bolagets bokföringsskyldighet och deklarationsskyldighet. Åklagaren anförde att de tilltalade gemensamt och i samförstånd uppsåtligt underlåtit att bokföra i verksamheten uppkomna affärshändelser samt att de uppsåtligt lämnat oriktiga uppgifter till Skatteverket genom att redovisa arbetsgivaravgifter och mervärdesskatt till ett för lågt belopp.²²³ I målet stod RK åtalad för att i egenskap av legal företrädare ha åsidosatt bolagets deklarationsskyldighet.²²⁴ I andra hand yrkade åklagaren på ansvar för medhjälp till grovt bokföringsbrott respektive grovt skattebrott för NG och DP. Åklagaren anförde att de med råd och dåd uppsåtligt främjat gärningarna och att de tilltalades handlande tydde på att de haft insikt om att deras agerande ingick i ett omfattande brottsupplägg.²²⁵

I domskälen slog hovrätten fast att ansvar för bokföringsbrott och skattebrott som begås inom ramen för ett bolags verksamhet åligger bolagets företrädare. Det faktiska företräderskapet grundande domstolen på NJA 1993 s. 740 i vilket det framgår att personens faktiska maktposition och dennes möjlighet att påverka förvaltningen är avgörande för faktiskt företräderskap.²²⁶ Hovrätten konstaterade vidare att det vanligtvis är den faktiska företrädaren för ett bolag som ligger bakom brottsupplägget och genomför det brottsliga gärningarna men att det inte räcker för att grunda ett faktisk företräderskap. Det krävs att personen i fråga har ett bestämmande inflytande över bolaget.²²⁷ Frågan blev således vilket ansvar HA, NG, DP, OÖ och RK faktiskt hade i bolaget. Vid bedömning av huruvida personerna hade haft ett bestämmande inflytande eller inte vägde domstolen in om de haft kontakt med kunder, personal och myndigheter och om de hanterat kontanter i bolaget. Dessutom såg hovrätten till huruvida de personligen tagit del av företagets överskott eller inte. Domstolen konstaterade att enbart HA nådde upp till kraven för faktiskt företrädaransvar utifrån den bevisning som lades fram i målet. Han ansågs därför ha ett direkt företagaransvar. NG och DP fälldes enbart till ansvar för medhjälp i enlighet med alternativyrkandet och OÖ friades helt.²²⁸

Beträffande RK konstaterades att han uppträdde som målvakt för de övriga inblandade och att han saknade reellt inflytande i bolaget men att han borde

²²² Hovrätten för västra Sverige mål 3131-08 dom meddelad den 26 mars 2009.

²²³ "Gummielektronikfallet" mål B 3131-08 (2009) stämningsansökan s. 5-6.

²²⁴ "Gummielektronikfallet" mål B 3131-08 (2009) stämningsansökan s. 6.

²²⁵ "Gummielektronikfallet" mål B 3131-08 (2009) stämningsansökan s. 7.

²²⁶ Att så är fallet har bekräftats i prop. 2002/03:128 s. 24.

²²⁷ "Gummielektronikfallet" mål B 3131-08 (2009) s. 9.

²²⁸ "Gummielektronikfallet" mål B 3131-08 (2009) s. 21-22.

ha insett att bolaget höll på med olaglig verksamhet. Att han stod som ensam aktieägare och undertecknade handlingar med påhittade uppgifter som lämnades till olika myndigheter var omständigheter som enligt domstolen borde ha fått honom att inse att det var frågan om en oseriös verksamhet. Eftersom RK inte satte upp några villkor för att säkerställa att verksamheten sköttes på ett betryggande sätt ansågs han inte ha uppfyllt sina lagliga förpliktelser att utöva tillsyn över bolaget och han dömdes därför såsom gärningsman för de begångna brotten.²²⁹

4.1.2 Analys av ”Gummielektronikfallet”

I detta mål ålades gärningsmännen ett straffrättsligt ansvar i enlighet med företagaransvaret. Kontentan av att åklagaren formulerat gärningsbeskrivningen med fokus på de tilltalades ställning i bolaget blev att NG och DP enbart dömdes för medhjälp eftersom det inte gick att bevisa faktiskt företrädarskap samt att OÖ friades helt. Hade åklagaren istället fokuserat på vem som gjort vad i enlighet med det allmänna straffansvaret hade det varit möjligt att fokusera på var och ens inblandning i brotten utan att behöva bevisa deras ställning i bolaget. I gärningsbeskrivningen framgick exempelvis att de tilltalade uppsåtligen lämnat in oriktiga uppgifter. De hade således själva aktivt agerat och torde därför kunna åtalas för sitt eget handlande oberoende av deras ställning i bolaget. Genom att tillämpa företagaransvaret begränsades i det här fallet antalet gärningsmän till de personer för vilka faktiskt företrädarskap kunnat styrkas med resultatet att några av de inblandade, som haft en av sakframställningen förhållandevis aktiv roll i brottsupplägget, friades helt. Konsekvensen av att företagaransvaret tillämpades blev dessutom att HA i princip dömdes för sin egen underlåtenhet att förhindra skattebrott, det brott som han enligt gärningsbeskrivningen själv hade begått.

Beträffande målvakten RK kan det ifrågasättas om han borde ha ålagts ett straffrättsligt ansvar eller inte med tanke på att han enbart agerade legal företrädare för bolaget. Speciellt mot bakgrund av att OÖ friades helt trots att han haft ett till synes större inflytande i brottsupplägget än vad RK haft. Rättsläget får dock enligt min mening vara relativt klart vad gäller legala företrädarens ansvar. I hovrättspraxis framgår tydligt att ansvar inte kan undgås genom att hänvisa till att gärningen låg utanför ens kontroll. Hade bristande kontroll inte fått några konsekvenser hade betydelsen av det legala företrädarens ansvar riskerat att urholkas. Hade det allmänna straffansvaret tillämpats beträffande RK hade domstolen behövt bevisa att han haft så pass stor inblandning i den otillåtna gärningen att han var att se som gärningsman alternativt medhjälpare för att ett straffrättsligt ansvar skulle bli aktuellt.

²²⁹ ”Gummielektronikfallet” mål B 3131-08 (2009) s. 17-18.

4.2 ”Annonsbedrägerierna”²³⁰

4.2.1 Domstolens bedömning

I detta mål stod FS åtalad för att i samråd med ett antal anställda telefonförsäljare bedrivit verksamheter i vilka det begåtts såväl skattebrott som bokföringsbrott men även en mängd annonsbedrägerier.²³¹ Bedrägerierna begicks genom att olika småföretagare kontaktades av FS medarbetare. Under samtalet påstod telefonförsäljarna att småföretagarna vid ett tidigare samtal beställt en annonsplats i FS bolags reklamkataloger och att det nu var dags att betala för annonsen. I realiteten var det dock det första samtalet parterna emellan och syftet med samtalet var således att få småföretagarna att betala för annonserna trots att något avtal inte existerade.²³² Åklagaren framförde en relativt omfattande gärningsbeskrivning gällande bedrägerierna i vilken det framfördes att FS agerat så som huvudman för verksamheten och därmed hade ett ansvar så som gärningsman för de utförda annonsbedrägerierna. Till stöd för att FS agerat som huvudman för bolaget anförde åklagaren att han ordnat så att hans vänner och bekanta trätt in som formella företrädare för bolagen. Han hade även ”skött administrationen i bolagen, rekryterat säljare, tillhandahållit säljutbildning och skött löneredovisningen för de anställda”²³³. Genom sin roll som huvudman ansågs han ha ”varit införstådd med att bolagen utställt fakturor för annonser i olika tryckalster utan att det funnits någon avsikt att trycka eller sprida alstren [...] av något reklamvärde för fakturamottagarna”²³⁴.

Gärningsbeskrivningarna för skattebrott respektive bokföringsbrott som framfördes i målet var till skillnad från gärningsbeskrivningen för bedrägerierna relativt kortfattade. Åklagaren anförde i dem att FS i egenskap av faktisk företrädare underlåtit att lämna in uppgifter till Skatteverket om ändringar i bolagen vilket resulterat i en fara för skatteundandragande. Han hade även underlåtit att bokföra alla affärshändelser i bolagen samt underlåtit att upprätta en årsredovisning och därigenom gjort sig skyldig till bokföringsbrott.²³⁵ Utifrån i målet åberopade omständigheter konstaterade domstolen att samtliga objektiva förutsättningar för bedrägeri, grovt skattebrott och bokföringsbrott uppfylldes samt att FS haft uppsåt att begå brotten.²³⁶ Eftersom åklagaren åberopat faktiskt företrädarskap som ansvarsgrund för skattebrottet och bokföringsbrottet gick domstolen därefter över till bedömningen av FS ställning i de aktuella bolagen.

Med stöd av NJA 1993 s. 740 och propositionen till lagen om närings-

²³⁰ Svea Hovrätt, mål B 3287-09, dom meddelad 23 februari 2010.

²³¹ ”Annonsbedrägerierna” mål B 3287-09 (2010) s. 32.

²³² Stockholms tingsrätt, mål B 3006-06, dom meddelad 20 mars 2009, s. 5.

²³³ ”Annonsbedrägerierna” mål B 3287-09 (2010) s. 32.

²³⁴ ”Annonsbedrägerierna” mål B 3287-09 (2010) s. 32.

²³⁵ ”Annonsbedrägerierna” mål B 3287-09 (2010) s. 34-35.

²³⁶ Mål B 3006-06 (2009) s. 18-21; ”Annonsbedrägerierna” mål B 3287-09 (2010) s. 42-43.

förbud redogjorde hovrätten för begreppet faktisk företrädare. I propositionen till lagen om näringsförbud anförs som tecken på att faktiskt företrädarskap föreligger att personen utövar ledning i bolaget, att personen har den verkliga beslutanderätten i bolaget och att personen har möjlighet att utöva de befogenheter som tillkommer företagsledningen.²³⁷ Domstolen konstaterade vidare att även ett ekonomiskt intresse i bolaget är ett tecken på att faktiskt företrädarskap föreligger.²³⁸ I målet framkom att FS inte företrätt bolagen utåt sett gentemot exempelvis myndigheter men att stora belopp hade utbetalats till honom från de olika bolagen. Ytterligare omständigheter som talade för att FS var faktisk företrädare för bolagen var att han hade handlingar om bolagen i sin dator och i sin bostad samt att de formella företrädarna hade liten kännedom om verksamheten i bolagen. FS fälldes av hovrätten för grovt bokföringsbrott och grovt skattebrott eftersom han haft ett bestämmande inflytande i samtliga bolag och underlåtit att lämna in såväl bokföring som skattedeklarationer.²³⁹ Eftersom FS ansågs ha haft uppsåt att vilseleda fakturamottagarna till en förmögenhetsöverföring vilken innebar en vinning för honom och hans bolag samt en skada för de vilseledda dömdes han även för grovt bedrägeri.²⁴⁰

4.2.2 Analys av ”Annonsbedrägerierna”

En intressant aspekt i det här målet är enligt min mening domstolens resonemang kring FS ansvar för annonsbedrägerierna. Efter att domstolen konstaterat att de objektiva förutsättningarna för bedrägeri var uppfyllda gick de vidare till att pröva FS ställning i bolaget utifrån principerna om företagaransvar. Åklagaren anförde i sin gärningsbeskrivning att FS var att se som huvudman för bolagen varefter det radades upp ett antal omständigheter som kopplade honom till de otillåtna gärningarna. Det är min uppfattning att domstolen i målet tillämpar huvudman synonymt med faktisk företrädare eftersom domstolen trots att åklagaren inte anförde att FS var att se som faktisk eller formell företrädare tillämpade företagaransvaret framför det allmänna straffansvaret. Att domstolen väljer att tolka begreppet huvudman som en indikation på att företagaransvaret ska tillämpas innebar att FS ställning i bolaget var tvungen att styrkas. Enligt min mening borde domstolen ha kunnat fokusera på FS faktiska medverkan till bedrägeriet oaktat hans ställning i bolaget eftersom det i gärningsbeskrivningen framfördes tydliga omständigheter som visade på FS inblandning i de otillåtna gärningarna. Genom att utgå från företagaransvaret gjorde domstolen FS ställning i bolaget till en förutsättning för straffrättsligt ansvar vilket inte hade behövts om det allmänna straffansvaret istället hade tillämpats. Frågan är om domstolen valde att tolka huvudman synonymt med faktisk företrädare på grund av att åtalerna beträffande skattebrott och bokföringsbrott var utformade utifrån ett företagaransvar eller om domstolen tolkat begreppet huvudman på ett lik-

²³⁷ ”Annonsbedrägerierna” mål B 3287-09 (2010) s. 38; Prop. 1985/86:126 s. 65.

²³⁸ Mål B 3006-06 (2009) s. 21.

²³⁹ ”Annonsbedrägerierna” mål B 3287-09 (2010) s. 43-44.

²⁴⁰ Mål B 3006-06 (2009) s. 29, 42.

nande sätt även om målet enbart berört bedrägeri. Något som enbart går att spekulera i.

FS hade vidare enligt gärningsbeskrivningen för skattebrott och bokföringsbrott i egenskap av faktisk företrädare underlåtit att lämna in momsredovisning och bokföring för bolaget. Ansvarssubjektet när skatteuppgifter eller bokföring inte lämnats in är bolaget varför det torde vara nödvändigt att tillämpa företagaransvaret för att identifiera potentiella gärningsmän. Domstolen förde ett resonemang utifrån företagaransvaret och anförde att FS brustit i sin kontroll att se till att bolaget lämnat in momsdeklarationen och bokföring varpå han i egenskap av faktisk företrädare ålades ett straffrättsligt ansvar. Eftersom underlåtenheten, att tillse att bokföringen och skatte-deklarationen sköttes på ett tillförlitligt sätt, var en del i ett större brottsuppbygg skulle eventuellt det allmänna straffansvaret kunna tillämpas med stöd av Faghers resonemang.²⁴¹ Fagher menar att passiviteten skulle kunna ses som ett främjande av den otillåtna gärningen och föranleda ett straffrättsligt ansvar för FS såsom gärningsman. Det kan även argumenteras för att gärningarna inte hade gått att genomföra utan FS inblandning och han därför kan åläggas ett ansvar i enlighet med principen om utvidgat gärningsmannaskap. Företagaransvaret ska tillämpas subsidiärt till det allmänna straffansvaret varför en tillämpning av det allmänna straffansvaret hade gått mer i linje med vad som normalt sett gäller för straffansvar.²⁴² I just det här målet torde dock diskussionen kring huruvida FS borde ha ålagts ett ansvar i enlighet med det allmänna straffansvaret istället för utifrån ett företagaransvar enbart vara av principiell karaktär eftersom FS fälldes för de begångna brotten även genom en tillämpning av företagaransvaret.

Angående bedrägeriet kan det diskuteras hur det hade bedömts utifrån den föreslagna bestämmelsen om grovt fordringsbedrägeri. Fullbordanstidpunkten för bedrägeribrottet hade tidigarelagts vilket hade inneburit att åklagaren inte hade behövt bevisa vilseledande i varje enskilt fall. Det hade räckt att visa att fakturorna skickats ut i vilseledande syfte. Troligtvis hade det dock behövts en omfattande utredning i syfte att urskilja om annonsbedrägerierna överhuvudtaget hade fallit inom regelns tillämpningsområde eftersom ingående av avtal i regel faller utanför.²⁴³ En ny bestämmelse hade eventuellt möjliggjort för åklagaren att väcka åtal även mot telefonförsäljarna. Det hade dock krävts att telefonförsäljarna uppsåtligen vidmakthållit företagar-nas villfarelse om betalningsskyldighet för att ålägga dem ett straffrättsligt ansvar. Målet innehöll ingen direkt genomgång av telefonförsäljarnas agerande varpå det är svårt att dra några slutsatser om en ny kriminalisering hade gett ett annorlunda resultat.²⁴⁴

²⁴¹ Jmf. Avsnitt 3.3.

²⁴² Jmf. Fagher (SvJT 2012 s. 765).

²⁴³ Jmf. Avsnitt 2.1.2

²⁴⁴ Jmf. "118 108" mål B 645-12 (2014) avsnitt 4.4 och "Telefonförsäljarna" mål B 7561-11 (2012) avsnitt 4.5 där det i domskälen presenteras en gedigen redogörelse av bedrägeri-offrens berättelser kring bedragarnas agerande.

4.3 "Bemanningsföretagen"²⁴⁵

4.3.1 Domstolens bedömning

De tilltalade i målet, SE, DÖ och ME, stod åtalade för grovt skattebrott och grovt bokföringsbrott i tre olika bemanningsföretag inom byggsektorn A, B och C i vilka man använde sig av svart arbetskraft.²⁴⁶ SE stod åtalad i egenskap av faktisk företrädare och DÖ och ME i egenskap av legala företrädare. Åklagaren anförde i gärningsbeskrivningen att de tilltalade tillsammans och i samförstånd lämnat in oriktiga uppgifter i skattedeklarationen samt helt underlåtit att lämna in bokföring.²⁴⁷

Beträffande ansvarsfrågan anförde hovrätten att både legala och faktiska företrädare har ett företagaransvar.²⁴⁸ SE ansågs ha haft ett bestämmande inflytande i målbolagen mot bakgrund av att han dagligen utfört arbete i företagets lokaler samt att han erhållit ersättning från bolagens verksamhet. Likaså disponerade han bolagens bankkonton och gav instruktioner till de legala företrädarna hur de skulle agera. Han ansågs vidare uppsåtligen ha låtit bolaget avge oriktiga uppgifter till Skatteverket. Likaså underlät han att agera när bolaget inte lämnade in några uppgifter alls. SE sågs alltså som faktisk företrädare för bolaget och hade därför ett direkt ansvar för den brottsliga verksamheten. Domstolen konstaterade att det var ställt utom rimligt tvivel att han haft full insikt i att det begicks brottslig verksamhet i bolagen och han dömdes därför för sin underlåtenhet att agera.²⁴⁹

Beträffande DÖ var han legal företrädare för bolag C och han hade tidigare bedrivit egen näringsverksamhet vilket gjorde att han enligt domstolen borde ha haft insikt om de krav som ställs på en formell företrädare och det ansvar som åligger denne. Genom att förfara grovt oaktsamt ansågs han ha gjort sig skyldig till grovt skattebrott och grovt bokföringsbrott.²⁵⁰ DÖ stod även åtalad som faktisk företrädare för bolag A och B. Han hade bland annat fullmakt att disponera bolagens bankkonto och han hade tillgodogjort sig ekonomisk ersättning från bolagen. Det ansågs dock inte bevisat att han haft ett sådant bestämmande inflytande som krävs för att ett företagaransvar ska aktualiseras. Han dömdes därför enbart för medhjälp till grovt skattebrott i bolag A och B.²⁵¹

²⁴⁵ Svea Hovrätt, mål B 6663-10 deldom meddelad 1 juli 2011; Svea Hovrätt, mål B 6663-10 deldom meddelad 12 december 2011; NJA 2012 N 5.

²⁴⁶ Det fanns fler tilltalade i målet men jag har valt att fokusera enbart på SE, DÖ och ME eftersom domstolens uttalanden i de delarna är principiellt viktiga för uppsatsen diskussion. Det bör även noteras att de tilltalade stod åtalade för ytterligare ett antal brott.

²⁴⁷ "Bemanningsföretagen" mål B 6663-10 (juli 2011) domsbilaga 1.

²⁴⁸ "Bemanningsföretagen" mål B 6663-10 (juli 2011) s. 14.

²⁴⁹ "Bemanningsföretagen" mål B 6663-10 (juli 2011) s. 29.

²⁵⁰ Att hovrätten dömde DÖ pga. grov oaktsamhet för ett brott som kräver uppsåt var anledningen till att HD senare återförvisade målet till hovrätten för vidare prövning, se NJA 2012 N 5.

²⁵¹ "Bemanningsföretagen" mål B 6663-10 (juli 2011) s. 17.

ME hade ställning som legal företrädare för bolag A och B men anförde att han delegerat ansvaret gällande bolagets drift till DÖ. Domstolen konstaterade dock att den invändningen inte var tillräcklig för att undgå straffrättsligt ansvar. DÖ ansågs därför ha agerat grovt oaktsamt varpå han dömdes för grovt skattebrott och grovt bokföringsbrott i bolag A och B.²⁵²

Domen i mål B 6663-10 (juli 2011) överklagades till Högsta domstolen (NJA 2012 N 5). Högsta domstolen gjorde dock inte någon sakprövning av omständigheterna utan återförvisade målet till hovrätten eftersom hovrätten hade dömt de tilltalade för skattebrott på grund av oaktsamhet trots att det subjektiva kravet i straffbudet är uppsåt. Genom att döma ME och DÖ på grunden att de agerat grovt oaktsamt gick hovrätten utanför åklagarens gärningsbeskrivning vilken sätter ramarna för processen.²⁵³ Högsta domstolen anförde att principerna om företagaransvaret inte innebär ”att kravet på uppsåt kan efterges när det gäller brott som förutsätter uppsåt hos gärningsmannen.”²⁵⁴

I NJA 2012 N 5 framkom en skiljaktig mening beträffande tillämpningen av det allmänna straffansvaret i förhållande till företagaransvaret. De skiljaktiga menade att det i målet inte fanns något behov av att göra en bedömning utifrån företagaransvaret, vilket underinstanserna gjort, eftersom det i gärningsbeskrivningen framgick att företrädarna själva aktivt handlat genom att lämna in oriktiga deklARATIONER. ME och DÖ torde därför, enligt de skiljaktiga, kunnat dömas för uppsåtligt skattebrott oaktat deras roll som företrädare för bolagen. Eftersom hovrätten dömd de tilltalade på grund av grov oaktsamhet prövades aldrig huruvida rekvisitet uppsåt var uppfyllt eller ej. Minoriteten menade därför att målet skulle återförvisas till hovrätten i enlighet med instansordningens princip men att ansvarsfrågan torde kunna avgöras oaktat de tilltalades ställning i bolaget.²⁵⁵

Efter att målet återförvisats prövade hovrätten på nytt DÖ och ME:s skuld och konstaterade att DÖ uppsåtligen åsidosatt sin tillsynsplikt som legal företrädare och att han därför kunde dömas för grovt skattebrott i bolag C.²⁵⁶ Beträffande ME konstaterade hovrätten att han inte haft uppsåt till att företagen i sin verksamhet undandragit skatt från det allmänna. Han hade enbart förfarit grovt oaktsamt vilket inte är tillräckligt för att brott enligt 2 § och 4 § SkBrL ska vara för handen. Åtalet om grovt skattebrott ogillades därför.²⁵⁷

²⁵² ”Bemanningsföretagen” mål B 6663-10 (juli 2011) s. 18-19. Att hovrätten dömd ME pga. grov oaktsamhet för ett brott som kräver uppsåt var anledningen till att HD senare återförvisade målet till hovrätten för vidare prövning, se NJA 2012 N 5.

²⁵³ Jmf. 30 kap. 3 § Rättegångsbalken SFS 1942:740.

²⁵⁴ NJA 2012 N 5 s. 4.

²⁵⁵ NJA 2012 N 5 bilaga till protokoll s. 5.

²⁵⁶ ”Bemanningsföretagen” mål B 6663-10 (december 2011) s. 18-19.

²⁵⁷ ”Bemanningsföretagen” mål B 6663-10 (december 2011) s. 17-18.

4.3.2 Analys av "Bemanningsföretagen"

Det intressanta i detta fall är minoritetens uttalande i NJA 2012 N 5 eftersom deras resonemang ligger i linje med vad Fagher anför i sin artikel. Förvisso borde kanske minoritetens mening tolkas med viss försiktighet men det är ändå ett principiellt viktigt uttalande. Deras resonemang ger stöd för att ME och DÖ torde kunnat ställas till svars för skattebrottet såsom gärningsmän i enlighet med det allmänna straffansvaret. Hovrätten valde dock att gå på majoritetens linje och utgå från principerna om företagaransvar. Detta trots att det i gärningsbeskrivningen framgick att de tilltalade tillsammans och i samförstånd lämnat in oriktiga skatteuppgifter samt helt underlåtit att lämna in någon bokföring och därmed själva aktivt medverkat till att felaktiga uppgifter lämnats till Skatteverket. Genom att tillämpa företagaransvaret istället för att fokusera på de tilltalades medverkan i själva brottet begränsades i den här situationen antalet gärningsmän till de som haft en viss ställning i bolaget. Resultatet blev att ME inte ålades ett straffrättsligt ansvar trots att det i gärningsbeskrivningen framgick att han lämnat in oriktiga uppgifter eftersom det inte gick att leda i bevis att han haft ett bestämmande inflytande i bolaget. Hovrättens dom vad gäller bokföringsbrottet behandlades inte av Högsta domstolen. Det hade dock varit intressant att se om minoriteten gjort samma bedömning, beträffande det allmänna straffansvarets tillämplighet, även i förhållande till bokföringsbrottet om det tagits upp till prövning. Fagher menar ju som ovan nämnts²⁵⁸ att det allmänna straffansvaret även torde kunna tillämpas när ett passivt brott är en del av ett brottsupplägg. Detta genom att se underlåtenheten som en del som tillsammans med övriga omständigheter föranleder ett gärningsmannaskap.

I "*Bemanningsföretagen*" gör Högsta domstolen ett tydligt ställningstagande beträffande analogiförbudet genom att konstatera att kravet på uppsåt inte kan efterges även om det är fråga om ett företagaransvar. Domarna kan dock diskuteras ur en legalitetsaspekt eftersom det troligtvis hade varit tydligare för den tilltalade vad denne stod åtalad för om åtalet utformats utifrån vad den tilltalade faktiskt gjort och inte vad denne underlåtit att göra. Beträffande SE leder dessutom tillämpningen av företagaransvaret till att han döms för skattebrott på grund av sin underlåtenhet att förhindra att oriktiga uppgifter lämnades till Skatteverket. Oriktiga uppgifter som han själv aktivt lämnat in.

4.4 "Telefonförsäljarna"²⁵⁹

4.4.1 Domstolens bedömning

I följande fall hade DB, KN och NK gemensamt startat upp ett bolag vars verksamhet bland annat gick ut på att anställda telefonförsäljare ringde upp småföretagare med ett påstående om att de tidigare ingått ett avtal mellan

²⁵⁸ Jmf. avsnitt 3.3.

²⁵⁹ Helsingborgs tingsrätt, mål B 7561-11, deldom meddelad den 21 maj 2012.

parterna.²⁶⁰ För att målsäganden skulle slippa ifrån avtalet erbjöds de att teckna ett avslutningsavtal med bättre villkor än det avtal de redan ingått. När småföretagaren accepterat avslutningsavtalet skickades det ut en faktura som skulle betalas inom ett visst antal dagar för att inte hamna hos inkasso.²⁶¹ Åklagaren anförde i sakframställningen att det aldrig funnits något avtal och att påstående därom enbart hade använts för att vilseleda målsägandena.²⁶²

Huruvida ett avtal funnits eller inte blev avgörande för domstolens bedömning av bedrägeriet. En förutsättning för att det skulle vara frågan om ett vilseledande i enlighet med vad åklagaren påstått var enligt domstolen att det inte existerade något avtal. När det konstaterats att det inte funnits något avtal var åklagaren tvungen att leda i bevis att det var vilseledandet och ingåendet av avslutningsavtalet som lett till att målsägandet betalt och inget annat. Exempel på situationer då domstolen konstaterade att det inte var frågan om ett bedrägeri var de fallen då målsägandena anade att det rört sig om ett bedrägeri men betalt ändå av rädsla att få en betalningsanmärkning. I de fallen ansågs vilseledandet i sig inte leda till någon förmögenhetsöverföring och det var då inte frågan om ett bedrägeri enligt domstolen. I somliga fall kunde åklagaren inte leda i bevis att avtalet inte existerade och bedrägeri kunde därför inte styrkas i de fallen. Totalt hördes 40 målsägande. Tingsrätten konstaterade att totalt 11 målsäganden utsatts för bedrägeri, 16 målsägande för försök till bedrägeri och resterande 13 åtal ogillades.²⁶³

I gärningsbeskrivningen anfördes att de tilltalade i egenskap av företrädare för bolaget tillsammans och i samförstånd gjort sig skyldiga till grovt bedrägeri.²⁶⁴ Domstolen menade att DB haft ett legalt företrädarskap vilket innebär att det straffrättsliga ansvaret var indirekt istället för direkt varför domstolen var tvungna att avgöra om DB haft uppsåt beträffande de brott som begåtts. Även om hans namn fanns på ett antal fakturor och hans huvudsakliga uppgift var att sköta bolagets bankärenden gick det inte att bevisa att DB agerat med uppsåt för att främja bedrägerierna i verksamheten varpå han friades från åtalet. Avseende KN anförde domstolen att han förvisso hade värvat DB som legal företrädare för bolaget, arbetat som säljare i bolaget och skött en del bankärenden men i frågan om han varit faktisk företrädare ansågs det inte bevisats att han haft ett sådant inflytande i bolaget som krävs för att företagaransvaret ska aktualiseras. Åtalet mot honom ogillades därför.²⁶⁵ En del i att de båda friades från åtal var att planeringen kring telefonsamtalen och utskicket av de falska fakturorna endast utgjort en liten del av

²⁶⁰ Notera att telefonförsäljarna ansvar inte behandlades i målet, se *”Telefonförsäljarna”* mål B 7561-11 (2012) s. 82.

²⁶¹ *”Telefonförsäljarna”* mål B 7561-11 (2012) s. 27-28.

²⁶² *”Telefonförsäljarna”* mål B 7561-11 (2012) målsägandenas uppgifter redovisas på s. 29-55.

²⁶³ *”Telefonförsäljarna”* mål B 7561-11 (2012) s. 76, 81.

²⁶⁴ *”Telefonförsäljarna”* mål B 7561-11 (2012) bilaga 1 s. 2.

²⁶⁵ *”Telefonförsäljarna”* mål B 7561-11 (2012) s. 82, 85.

företagets totala verksamhet. Bevisningen i målet räckte inte till för att styrka deras medverkan i just den brottsliga delen av verksamheten.²⁶⁶

NK i sin tur berättade själv att han var faktisk företrädare för bolaget vilket även styrktes av att telefonförsäljarna såg honom som chef och han hade ett flertal handlingar rörande bolaget i sin dator och i sitt hem. Domstolen menade att det inte varit möjligt att genomföra de brottsliga gärningarna i verksamheten utan NK:s vetskap eftersom han haft en omfattande roll i bolaget. NK ansågs därför ha ett direkt företagaransvar och dömdes för sin underlåtenhet att motverka den brottsliga aktiviteten som begicks i verksamheten.²⁶⁷ Eftersom brotten begicks systematisk och hade föregåtts av en omfattande planering och organisering sågs brotten som grova.²⁶⁸

Noteras bör att det fanns en skiljaktig mening i målet som anförde att det faktum att KN öppnat bankkonton i företagets namn, undertecknat handlingar, skött bolagets post etc. indikerade på att han haft en aktiv roll i bolaget och att han därmed haft insyn i den brottsliga aktiviteten. Därför menade den skiljaktiga att även KN borde ha ålagts ett ansvar för bedrägeri.²⁶⁹

4.4.2 Analys av ”Telefonförsäljarna”

Eftersom DE, KN och NK inte själva hade haft någon direkt kontakt med de vilseledda kunderna torde det i detta fall vara nödvändigt att gå på företagaransvaret. Det finns dock anledning att diskutera ansvarsfrågan utifrån principen om utvidgat gärningsmannaskap. Av NJA 1982 s. 525 framgår att det räcker att brottet inte hade kunnat begås utan personens inblandning för att den tilltalade i enlighet med principen om utvidgat gärningsmannaskap ska ses som gärningsman. Utifrån de omständigheter som framkommit i målet går det att argumentera för att företrädarna borde ha haft en sådan insikt i bolagens verksamhet att det inte varit möjligt att utföra bedrägerierna utan deras vetskap och på den grunden ålägga dem ett straffrättsligt ansvar. En anledning till att domstolen inte kommer in på den argumentationen kan vara att åklagaren genom att hänvisa till de tilltalades roll som företrädare binder domstolen till att pröva de tilltalades roll i bolaget vilket gör att full fokus inte kan läggas på deras faktiska medverkan i den otillåtna gärningen.

I målet friades DB på grund av att det inte gick att styrka att han haft uppsåt till brotten och KN friades på grund av att det inte gick att styrka hans ställning i bolaget. Genom att tillämpa det allmänna straffansvaret och se till KN:s medverkan i bedrägerierna, istället för att fokusera på dennes roll i bolaget, hade man eventuellt kunnat ålägga honom ett ansvar såsom medgärningsmän till bedrägerierna. Något som även minoriteten anförde i en skiljaktig mening. Även om det allmänna straffansvaret hade tillämpats på

²⁶⁶ ”Telefonförsäljarna” mål B 7561-11 (2012) s. 84.

²⁶⁷ ”Telefonförsäljarna” mål B 7561-11 (2012) s. 82.

²⁶⁸ ”Telefonförsäljarna” mål B 7561-11 (2012) s. 86-87.

²⁶⁹ ”Telefonförsäljarna” mål B 7561-11 (2012) s. 91.

DB hade det fortfarande krävts att uppsåt hade styrkts varför det inte är troligt att bedömningen hade blivit annorlunda. Fallet är ytterligare ett exempel på hur en tillämpning av företagaransvaret begränsar antalet potentiella gärningsmän och resulterar i att personer som medverkat i brottsupplägget frias på grund av att deras ställning i bolaget inte går att bevisa.

Om grovt fordringsbedrägeri varit kriminaliserat hade eventuellt fler bedrägerier kunnat styrkas i målet eftersom fullbordanstidpunkten tidigarelagts. De målsäganden som betalat fakturan även om de visste att det rörde sig om bedrägeri hade eventuellt kunnat ses som brottsoffer eftersom grovt fordringsbedrägeri föreslås föreligga redan när fakturan skickas ut. Det hade dessutom räckt att gärningsmannen haft uppsåt att vilseleda fakturamottagarna, huruvida mottagarna de facto vilseletts eller inte hade saknat betydelse. Det kan dock diskuteras om bedrägerierna överhuvudtaget fallit in under det föreslagna straffbudets tillämpningsområde eftersom ingående av avtal enligt förslaget inte ska omfattas. Med en kriminalisering av grovt fordringsbedrägeri hade troligtvis fler bedrägeri objektivt sett kunnat styrkas. Det hade dock även krävts subjektiv täckning hos de tilltalade vilket fortfarande hade varit svårt att bevisa.

4.5 ”118 108”²⁷⁰

4.5.1 Domstolens bedömning

I detta fall hade DZ, BM och AK tillsammans startat upp bolaget 118 108 Media Solution AB i vilket de haft ett antal anställda telefonförsäljare.²⁷¹ Upplägget för bolagets verksamhet var att telefonförsäljarna ringde upp brottsoffren med påstående om att ett gratisavtal tidigare ingåtts och att avtalet nu övergått till en prenumeration som det var dags att betala. I realiteten hade det dock aldrig funnits något avtal. Telefonförsäljarna påstod att samtalet om avtalets ingående tagits upp som ljudfil och att företaget tidigare skickat hem ett välkomstbrev till de berörda med bifogade allmänna villkor om uppsägningstid med mera men att målsäganden inte sagt upp avtalet och nu var skyldig att betala prenumerationen. Företaget riktade in sig på småföretagare eftersom de inte omfattas av något konsumentskydd.²⁷² Målet innefattade ett antal åtalspunkter, bland annat yrkade åklagaren ansvar för grovt bedrägeri, grovt bokföringsbrott och grovt skattebrott. Som tilltalade stod företagets företrädare DZ, BM och AK samt de enskilda telefonförsäljarna.²⁷³ I gärningsbeskrivningen för bedrägerierna anförde åklagaren att de tilltalade gemensamt och i samförstånd vilselett målsägandena till förmögenhetsöverföring som kommit DZ, BM och AK till gagn.²⁷⁴ Beträf-

²⁷⁰ Malmö Tingsrätt mål B 645-12, dom meddelad 18 juni 2014.

²⁷¹ De tilltalade startade även bolaget MS Fakturaservice UK Filial. Det bolagets roll har mindre betydelse i sammanhanget och lämnas därför utanför.

²⁷² ”118 108” mål B 645-12 (2014) s. 209; Jmf. 1 § 1 och 4 st. Konsumentköplagen SFS 1990:932.

²⁷³ ”118 108” mål B 645-12 (2014) åtalspunkt 1, 3, 6 och 7. För övriga åtalspunkter se ”118 108” mål B 645-12 (2014) s. 42-61.

²⁷⁴ ”118 108” mål B 645-12 (2014) åtalspunkt 1, 3, 6 samt s. 44, 50.

fande skattebrott och bokföringsbrott anförde åklagaren att DZ, BM och AK i egenskap av företrädare för bolaget underlåtit att bokföra och deklarerat samt lämnat oriktiga uppgifter till Skatteverket.²⁷⁵

Den första frågan domstolen hade att avgöra var om de objektiva förutsättningarna för brotten var uppfyllda, vilket de ansågs vara.²⁷⁶ Vad gäller bedrägerierna konstaterade domstolen att i de fall målsäganden insett att det var fråga om en bluff, men ändå betalat, var rekvisitet för vilseledande ej uppfyllt. I ett flertal av fallen gick det således inte att bevisa bedrägeri och åtalen ogillades därför. Även om målsägandena i många av fallen blivit hotade och känt sig pressade att betala kunde domstolen inte döma de tilltalade för utpressning eftersom gärningsbeskrivningen inte innehöll något yrkande därom.²⁷⁷ Totalt hördes 67 personer och det konstaterades att rekvisiten för bedrägeri var uppfyllda i totalt 31 fall.²⁷⁸

Vad gäller ansvarsfrågan konstaterade hovrätten att DZ var registrerad som verkställande direktör och styrelseledamot i bolagen, något DZ också erkänt men han menade att han utnyttjats som målvakt och därför inte kunde anses ansvarig för brotten. I egenskap av firmatecknare hade han dock undertecknat ett antal dokument i bolagets namn, han hade satsat pengar i bolaget och det fanns material gällande bolaget i hans dator vilket indikerade att han haft ett reellt inflytande i bolaget. Vad gällde BM hade även han skrivit under ett antal dokument i bolagets namn. Han hade även fått förmåner från bolaget som antydde att han haft ett bestämmande inflytande. AK i sin tur hade skött stora delar av företagets kontakt med myndigheter. Han ansvarade för bolagens telefonförsäljare och han hade en egen nyckel till lokalen något domstolen ansåg tyda på att han varit faktisk företrädare i bolaget.²⁷⁹ Samtliga tilltalade bedömdes av domstolen ha haft ställning så som som faktiska företrädare. De ansågs ha haft ett gemensamt ansvar för bolagets verksamhet varför de dömdes för att gemensamt och i samförstånd ha begått bedrägeri.²⁸⁰ Beträffande bokföringen hade DZ, BM och AK i egenskap av företrädare för bolagen en skyldighet att kontrollera att bokföringen sköttes på ett betryggande sätt vilket de inte gjort. De var likaså väl medvetna om den brottsliga verksamheten som begicks i bolaget och att de saknades bokföring. De dömdes därför för att uppsåtligen ha begått grovt bokföringsbrott.²⁸¹ Det ansågs även bevisat att de tre uppsåtligen underlåtit att se till att bolaget redovisade mervärdesskatt och arbetsgivaravgifter. De dömdes därför även för grovt skattebrott.²⁸²

Fyra av de tilltalade telefonförsäljarna dömdes för grovt bedrägeri för att de uppsåtligen vilselett målsägandena till förmögenhetsöverföring. Gemensamt

²⁷⁵ "118 108" mål B 645-12 (2014) åtalpunkt 1, 3, 6, 7 samt s.42, 44, 50.

²⁷⁶ "118 108" mål B 645-12 (2014) s. 239- 241.

²⁷⁷ "118 108" mål B 645-12 (2014) s. 212. Jämför målsägandenas berättelser på s. 85-120.

²⁷⁸ "118 108" mål B 645-12 (2014) s. 213.

²⁷⁹ "118 108" mål B 645-12 (2014) s. 217-220.

²⁸⁰ "118 108" mål B 645-12 (2014) s. 225.

²⁸¹ "118 108" mål B 645-12 (2014) s. 240.

²⁸² "118 108" mål B 645-12 (2014) s. 241.

för dessa fyra var att de varit medvetna om brottsupplägget men ändå fortsatt sin anställning. Likaså hade de varit anställda en längre tid i bolagen och haft en aktiv roll däri. De hade även dragit in betydande belopp till bolaget. Domstolen anförde att de bevisats att de agerat gemensamt och i samförstånd och därmed var att se som medgärningsmän till DZ, BM och AK.²⁸³ Vad gäller övriga telefonförsäljaren gick de inte att bevisa att de haft tillräcklig insikt i att det rörde sig om en brottslig verksamhet och de friades därför.²⁸⁴

4.5.2 Analys av ”118 108”

Den gemensamma nämnaren för de gärningsbeskrivningar där DZ, BM och AK stod som tilltalade var att åklagaren yrkat på straffrättsligt ansvar på grund av deras ställning i bolaget. Åklagaren gick alltså på företagarsvaret istället för att yrka ansvar enligt det allmänna straffansvaret. Det kan dock diskuteras om de tilltalade inte hade kunnat ses som medgärningsmän till de otillåtna gärningarna, i enlighet med det allmänna straffansvaret, mot bakgrund av att de planerat brotten och möjliggjort för telefonförsäljarna att fortsätta bedra personer. De kan argumenteras för att DZ, BM och AK haft så pass stort inflytande i de brottsliga gärningarna att de är att se som gärningsmän oaktat deras roll i bolaget. Vad gäller bokföringsbrottet och skattebrottet utgör de passiva brott. Att domstolen tillämpar företagarsvaret är därför inte så konstigt men möjligtvis hade domstolen istället kunnat gå på Faghers linje och se passiviteten som en del av brottsplanen och tillämpa det allmänna straffansvaret. I just det här fallet torde det dock sakna betydelse vilken metod som tillämpats eftersom samtliga tilltalade ansågs uppnå kraven för faktiskt företrädskap och därför fälldes för sin inblandning i brotten.

En intressant aspekt i målet är gärningsbeskrivningen gällande bedrägeri som kan jämföras med gärningsbeskrivningen för bedrägeri i målet med ”Annonsbedrägerierna”²⁸⁵. I det sistnämnda målet var gärningsbeskrivningen betydligt mer utförlig och inte lika tydligt utformad utifrån ett företagarsvar som gärningsbeskrivningen i detta mål. Ur en legalitetsaspekt kan det tyckas bättre att gärningsbeskrivningen är tydligt utformad så att den tilltalade vet vad denne står åtalad för. Nackdelen med en lång och detaljerad gärningsbeskrivning är dock att ramarna för processen stramas åt.

Om vi lämnar ansvarsfrågan och istället tittar på bedrägeriet utifrån en potentiell kriminalisering av grovt fordringsbedrägeri har utredningen uttryckligen framfört att annonsbedrägerier samt ingående av avtal ska falla utanför kriminaliseringen. Det torde innebära att det hade krävts en omfattande utredning för att överhuvudtaget kunna avgöra om de gärningar som begåtts i detta fall hade fallit inom straffbudet eller inte. Under förutsättning att annonsbedrägerierna anses falla inom straffbudets tillämpningsområde är detta

²⁸³ ”118 108” mål B 645-12 (2014) s. 238.

²⁸⁴ ”118 108” mål B 645-12 (2014) s. 226-240.

²⁸⁵ ”Annonsbedrägerierna” mål B 8287-09 (2010).

mål ett exempel på där en kriminalisering av grovt fordringsbedrägeri hade kunnat underlätta utredningen och resultera i att fler fall beivras. Hade en kriminalisering av grovt fordringsbedrägeri existerat hade åklagaren inte behövt bevisa vilseledande i varje enskilt fall. Det hade räckt att åklagaren visat att de tilltalade hade skickat ut bluffakturor till en vidare krets med avsikt att vilseleda. Även om fler brott eventuellt hade kunnat styrkas med en ny kriminalisering och att fler inblandade eventuellt hade kunnat åtalas, får det inte glömmas bort att det krävs subjektiv täckning i form av uppsåt för att personen ska kunna fällas för brottet.

4.6 Slutsatser utifrån rättsfallen

Subjektrekvisitet i såväl bedrägeri som skattebrott och bokföringsbrott är *den som* vilket innebär att vem som helst kan begå brotten, det krävs således inget specialsubjekt.²⁸⁶ Skillnaden är dock att skattebrott och bokföringsbrott är blankettstraffbud vilket enligt Fagher kan ställa till det vid ansvarsbedömningen. Gemensamt för de redovisade fallen är att åklagaren i gärningsbeskrivningen fokuserar på huvudmännens ställning som faktiska eller legala företrädare för bolagen, i vilka brotten begåtts, istället för att fokusera på vem som bidragit med vad i den brottsliga gärningen. I flera av fallen har huvudmännen varit ”hjärnan bakom verket”, utformat brottsplanen och deltagit i planeringen av den brottsliga gärningen vilket torde kunna grunda ett straffrättsligt ansvar i enlighet med det allmänna straffansvaret oaktat personens ställning i bolaget. Trots det har det faktiska företräderskapet i princip gjorts till en självständig förutsättning för straffrättsligt ansvar oavsett om det rör sig om ett aktivt brott eller ett underlåtenhetsbrott²⁸⁷. Diskussionen i doktrin kring konsekvenserna av företagansvarets tillämplighet framför det allmänna straffansvaret har främst rört skattebrott och bokföringsbrott. Utifrån praxisgenomgången kan det dock konstateras att det inte görs någon direkt skillnad mellan skattebrott, bokföringsbrott och bedrägeri vad gäller tillämpningen av företagansvaret framför det allmänna straffansvaret.

När det gäller aktiva brott, exempelvis inlämnande av oriktig skatteuppgift, torde det falla sig naturligt att utkräva ett ansvar i enlighet med det allmänna straffansvaret för den eller de personer som lämnat in den oriktiga uppgiften eftersom ansvarssubjektet är formulerat *den som*. I majoriteten av de ovan redovisade fallen har åklagaren ändå valt att binda upp processen kring personens ställning i bolaget genom att utforma gärningsbeskrivningen utifrån ett företagansvar. Resultatet av att tillämpa företagansvaret vid aktiva brott blir att den tilltalade i princip åtalas för sin underlåtenhet att förhindra det brott som denne själv har begått. Ur en legalitetsaspekt, där det fordras en förutsebarhet i rättsliga angelägenheter, kan tillämpningen av företagansvaret i dessa situationer diskuteras. Att det inte framgår tydligt på vilka

²⁸⁶ Jmf. Med NJA 1993 s. 740 där det aktuella straffbudet krävde ett specialsubjekt.

²⁸⁷ Exempelvis underlåtenhet att bokföra i bolaget uppkomna affärshändelser eller underlåtenhet att deklarerera mervärdesskatt eller arbetsgivaravgifter till Skatteverket.

grunder en dom meddelas kan anses stå i strid med obestämthetsförbudet och därmed ses som en brist i legaliteten.²⁸⁸

Det förefaller inte lika självklart att tillämpa det allmänna straffansvaret vid underlåtenhetsbrott som begås inom ramen för ett bolags verksamhet eftersom ansvarssubjektet i regel är bolaget vilket inte kan åläggas ett straffrättsligt ansvar. Som anförts i kapitel 3.3 menar dock Fagher att det allmänna straffansvaret torde kunna tillämpas även vid underlåtenhetsbrott i fall då det finns ett konkret brottsupplägg att ta fasta på. Samtliga ovan redovisade fall bygger på ett bakomliggande brottsupplägg där aktiebolaget används som medel för att begå brott. Det enda fall där det framgick att enbart en liten del av bolaget bestod av en olaglig verksamhet var målet "*Telefonförsäljarna*"²⁸⁹. I övriga fall tyder de mesta enligt min uppfattning på att de inblandade bolagen upprättats med det huvudsakliga syftet att dölja brottslig verksamhet varför Faghers metod skulle kunna vara tillämplig.

Fagher menar att det eventuellt upplevs som enklare att utforma en gärningsbeskrivning utifrån företagaransvaret istället för utifrån ett allmänt straffansvar. Om så är fallet eller inte kan diskuteras, men en jämförelse kan göras mellan gärningsbeskrivningen beträffande bedrägeri i målet "*Annonnsbedrägerierna*"²⁹⁰ och övriga gärningsbeskrivningar i de mål som presenterats i kapitel fyra. Den förstnämnda var förhållandevis lång och detaljerad i förhållande till de sistnämnda och torde därför kräva lite mer arbete från åklagarens sida än de övriga. Hovrätterna sätter dock i regel kravet på företärdarskap väldigt högt vilket leder till att åklagaren när denne ska bevisa att förutsättningarna för straffansvar är uppfyllda ägnar en stor del av tiden åt att styrka att X har haft kontakt med kunder, personal och myndigheter, hanterat in och utbetalningar i bolaget, tagit del av bolagets överskott, haft material kopplat till bolaget i sin dator, utfört arbete i bolagens lokaler, disponerat bankkonton gett instruktioner till de legala företrädarna etc.²⁹¹ Med andra ord omständigheter som knyter den tilltalade till bolaget och inte i sig till det begångna brottet. Ur en legalitetsaspekt kan det förefalla märkligt eftersom det inte alltid är helt tydligt vad den tilltalade döms för. Speciellt inte i de fall där den tilltalade aktivt agerat och hade kunnat dömas som gärningsman enligt det allmänna straffansvaret men ändå döms i enlighet med företagaransvaret på grund av sin ställning i bolaget. Det kan diskuteras om det inte ur en legalitetsaspekt hade varit tydligare för den tilltalade vad denne stod åtalad för om det av gärningsbeskrivningen faktiskt framgick vad denne gjort och inte. Samtidigt finns det en risk med en för lång och detaljerad gärningsbeskrivning eftersom den sätter ramen för processen. Med för mycket detaljer riskerar åklagaren att binda upp processen på ett negativt sätt.

²⁸⁸ Jmf. Fagher (SvJT 2012 s. 765).

²⁸⁹ "*Telefonförsäljarna*" mål B 7561-11 (2012) se kapitel 4.4.

²⁹⁰ "*Annonnsbedrägerierna*" mål B 3287-09 (2010) s. 32 se kapitel 4.2.

²⁹¹ Jmf. "*Gummielektronikfallet*" mål B 3131-08 (2009); "*Annonnsbedrägerierna*" mål B 8287-09 (2010); "*Bemanningsföretagen*" mål B 6663-10 (juli 2011)

5 Analys

I uppsatsen har jag analyserat frågeställningarna som presenteras i inledningskapitlet löpande i anslutning till respektive kapitel. I detta femte och avslutande kapitel kommer jag därför enbart att presentera några avslutande slutsatser och kommentarer till uppsatsens deskriptiva delar.

5.1 Grovt fordringsbedrägeri

En kriminalisering av grovt fordringsbedrägeri skulle täppa igen en uppenbar lucka i lagen men min spontana reaktion är att utredningen lämnar många avgörande rekvisit öppna och utgår från att de över tid ska definieras av praxis. Det är dock ett faktum att det tar relativt lång tid innan rättsläget kan klargöras i ett vägledande prejudikat vilket kan få effekten att rättstillämpningen innan dess blir inkonsekvent och ojämn. I förlängningen skulle det kunna få negativ inverkan på rättssäkerheten i samhället. Att inte konkretisera rekvisiten skulle dessutom kunna ses som en brist i legaliteten eftersom det inte tydligt framgår vad som utgör ett brott och inte. Vidare förefaller det relativt oklart vilka gärningar som faktisk faller inom lagrummets tillämpningsområde. Regelns ordalydelse i förslaget kan således leda till gränsdragningsproblem. Samtidigt kan det argumenteras för att det är nödvändigt att hålla rekvisiten odefinierade för att minimera risken att vissa förkastliga gärningar hamnar precis utanför regelns tillämpningsområde. För att underlätta gränsdragningen kring vilket straffbud en gärning ska hänföras till kanske det trots allt bör övervägas om inte ett brott av normalgraden bör införas. Glappet mellan den befintliga bedrägeribestämmelsen och förslaget om grovt fordringsbedrägeri är i nuläget relativt stort.

Ur en kriminalpolitisk aspekt är det viktigt att visa att problemen med bluff-fakturabedrägerier tas på allvar varför diskussionen kring en ny kriminalisering enligt min mening är positiv. När ett nytt straffbud utreds bör det dock ifrågasättas om en kriminalisering är nödvändig eller om det går att komma åt problemet på något annat sätt. Även om det blir aktuellt med en ny kriminalisering är det min uppfattning att det fortfarande kommer att vara svårt att bevisa vem som har begått brottet och att upptäcktsrisken kommer att vara fortsatt liten. Det kan därför ifrågasättas om en kriminalisering och ett hot om straff får någon direkt effekt. Kanske bör resultatet av den civilrättsliga utredningen om åtgärder mot fakturabedrägeri som ska presenteras senast den 1 september 2015 enligt dir. 2014:12 inväntas innan några ytterligare åtgärder vidtas med tanke på att det är osäkert vilka effekter en straffrättslig kriminalisering skulle få. Utredningen kanske visar att det är effektivare att försöka hantera problemet på civilrättslig väg. Det kan också finnas anledning att vänta med en kriminalisering till dess att följderna av samordningen av polisenheterna har utretts för att se om omorganisationen får någon effekt.

Ett komplement till att komma åt problemen med fakturabedrägerier skulle kunna vara att försöka öka samhällsmedborgarnas medvetenhet kring bluff-

fakturor och hur man undviker att bli bedragen. En ökad medvetenhet borde på sikt resultera i att användningen av bluffakturor inte är lika lönsam. Bland annat Skatteverket och Kronofogdemyndigheten har information på sina hemsidor om hur man ska gå till väga om man blivit utsatt för ett fakturabedrägeri. Dessutom finns det ett antal olika broschyrer med information kring bluffakturor. Som ett exempel kan nämnas Anders Nymans ”Skydda ditt företag mot bedragare”²⁹², men informationen borde kunna bli ännu tydligare.

5.2 Ansvarsfrågan

För att upprätthålla ett rättssäkert samhälle är det viktigt att otillåtna gärningar beivras och att någon eller några ställs till svars för dem. Samtidigt är det viktigt att säkerställa att ingen oskyldig döms och att ingen döms för någon annans gärningar. Även om det finns delade meningar kring principerna om företagansvar råder det konsensus om att företagaren döms för sin egen underlåtenhet att agera och inte på grund av någon annans gärning. Det råder också enhetlighet om att det straffrättsliga ansvaret inte sträcker sig längre än vad som framgår i det lagrum som överträtts. Det kan dock diskuteras hur många företagare som egentligen vet om att de har ett tillsynsansvar som är straffsanktionerat. Principerna borde ur den aspekten tydliggöras för att öka förutsebarheten och upprätthålla legaliteten i rättssystemet. Det kan även diskuteras hur långtgående ansvar som egentligen kan tolkas in i lagrummen utan att det står i strid med analogiförbudet. En adekvat diskussion kring den frågan kräver dock en mer omfattande utredning än vad som funnits utrymme för i uppsatsen.

I uppsatsen framgår att företagansvaret ska tillämpas subsidiärt till det allmänna straffansvaret. Teoretisk sett kanske det många gånger skulle vara möjligt att tillämpa det allmänna straffansvaret, framför principerna om företagansvar och utreda vem som har gjort vad. Frågan är dock om det alltid är praktiskt genomförbart eftersom många brottsupplägg, däribland fakturabedrägeriupplägg, ofta är komplicerade och omfattar många olika personer och gärningar. Den ökade globaliseringen har dessutom lett till att många brottsliga verksamheter planeras och organiseras från ett annat land vilket ytterligare försvårar utredningsarbetet av vem som har gjort vad. Ur en rättssäkerhetsaspekt torde det viktigaste vara att den person som begår en otillåten gärning åläggs ett straffrättsligt ansvar, vilken metod som tillämpas torde dock vara av mindre betydelse. Min uppfattning, utifrån vad som framkommit i praxisgenomgången, är att tillämpningen av företagansvaret framför det allmänna straffansvaret i de flesta fall saknar annan än principiell betydelse. Samtidigt är det viktigt att legaliteten upprätthålls och att det finns en förutsebarhet i rättsliga angelägenheter varför en slentrianmässig tillämpning av företagansvaret bör undvikas.

²⁹² Nyman (2013).

De fall där tillämpningen av företagaransvaret kan få negativa konsekvenser är de situationer då personer som har ett till synes stort inflytande, i den brottsliga gärningen och brottsupplägget, inte åläggs ett straffrättsligt ansvar på grund av att deras bestämmande inflytande och ställning i bolaget inte kan styrkas. Principerna om företagaransvar grundar sig enligt min uppfattning på tanken att företagsledare vill följa reglerna och att det är den verkställande direktören och styrelseledamöterna som har den reella makten i bolaget. Den tesen fungerar på majoriteten av alla bolag som finns, men i de fall som belysts i den här uppsatsen går verksamheterna ut på att begå otillåtna gärningar och att försöka komma runt den rättsliga regleringen varför tesen inte håller. Förvisso har begreppet faktisk företrädare utvecklats i praxis för att motverka dessa situationer men det kan ifrågasättas om det är tillräckligt. Även personer utan *bestämmande inflytande* men som på andra sätt medverkat i den brottsliga gärningen, dvs. huvudmännen, bör kunna åläggas ett straffrättsligt ansvar. I de fall där åtalet är utformat utifrån ett företagaransvar är det inte möjligt att ålägga en person som agerat huvudman för bolaget straffrättsligt ansvar eftersom åtalet sätter ramen för processen. Det kan diskuteras om begreppet huvudman skulle kunna definieras och utvecklas inom ramen för företagaransvaret på liknande sätt som faktisk företrädarskap. Möjligheten att utveckla principerna om företagaransvar till att omfatta även huvudmän får dock anses begränsade mot bakgrund av analogiförbudet. Principerna om företagaransvaret har redan i sin nuvarande kontext ifrågasatts i förhållande till analogiförbudet varför en utvidgad tolkning av principerna inte torde vara möjlig. Enda möjligheten att komma åt huvudmannen torde därför vara att väcka åtal med utgångspunkt i det allmänna straffansvaret, så att fokus flyttas från huvudmannens ställning i bolaget till dennes faktiska medverkan i den brottsliga gärningen.

Genom en tillämpning av det allmänna straffansvaret vidgas kretsen av potentiella gärningsmän vilket ökar risken att bli upptäckt, något som borde få en avskräckande effekt på gärningsmännen. Ur en kriminalpolitisk aspekt torde detta vara att föredra eftersom det i den bästa av världar leder till att brottsligheten minskar. Dessvärre tror jag inte att så skulle bli fallet eftersom många av aktörerna i den här typen av brottslighet är yrkeskriminella personer som troligtvis inte skulle avskräckas av en ökad upptäcktsrisk. Dessutom ligger gärningsmännen i regel ett steg före rättstillämpningen varför det inte är helt orimligt att anta att det redan nu finns planer på nya former av upplägg för att komma runt eventuell ny lagstiftning. En fördel med en tillämpning av det allmänna straffansvaret framför företagaransvaret är dock att det i regel framgår redan i gärningsbeskrivningen vad den tilltalade står åtalad för vilket är principiellt viktigt sett ur en legalitetsaspekt. I de fall gärningsbeskrivningen är utformad utifrån ett företagaransvar framgår det sällan vad det är som gjort att den tilltalade åtalats. För att få reda på det krävs det i princip att man läser hela sakframställningen. Med rådande hovrättspraxis, främst beträffande skattebrott och bokföringsbrott, är det inte ens när domen fallit helt klart om den tilltalade dömts på grund av aktiv underlåtenhet att agera eller på grund av passiv underlåtenhet att förhindra det brott som denne eventuellt själv har begått. Något som kan ses som en lega-

litetsbrist. Slutligen kan konstateras att ett prejudikat från högsta instans hade varit önskvärt för att klargöra rättsläget kring förhållandet mellan det allmänna straffansvaret och företagaransvaret.

5.3 En tydligare terminologi

Ett återkommande problem i uppsatsen är avsaknaden av en tydlig terminologi. Utöver ett prejudikat som klargör rättsläget tror jag att en legaldefinition av begreppet gärningsman hade underlättat en tillämpning av det allmänna straffansvaret vid brott som begås inom ramen för ett bolags verksamhet. I praxis och doktrin har begreppen medgärningsman, utvidgat gärningsmannaskap, konverterat gärningsmannaskap etc. vuxit fram vilket är bra. Problemet är dock att det råder delade meningar kring hur begreppen ska tolkas. Vad gäller principerna om företagaransvar råder det förvisso delade meningar kring hur begreppet ska tolkas men det finns en relativt enhetlig hovrättspraxis att luta sig tillbaka mot, även om den kan ifrågasättas.

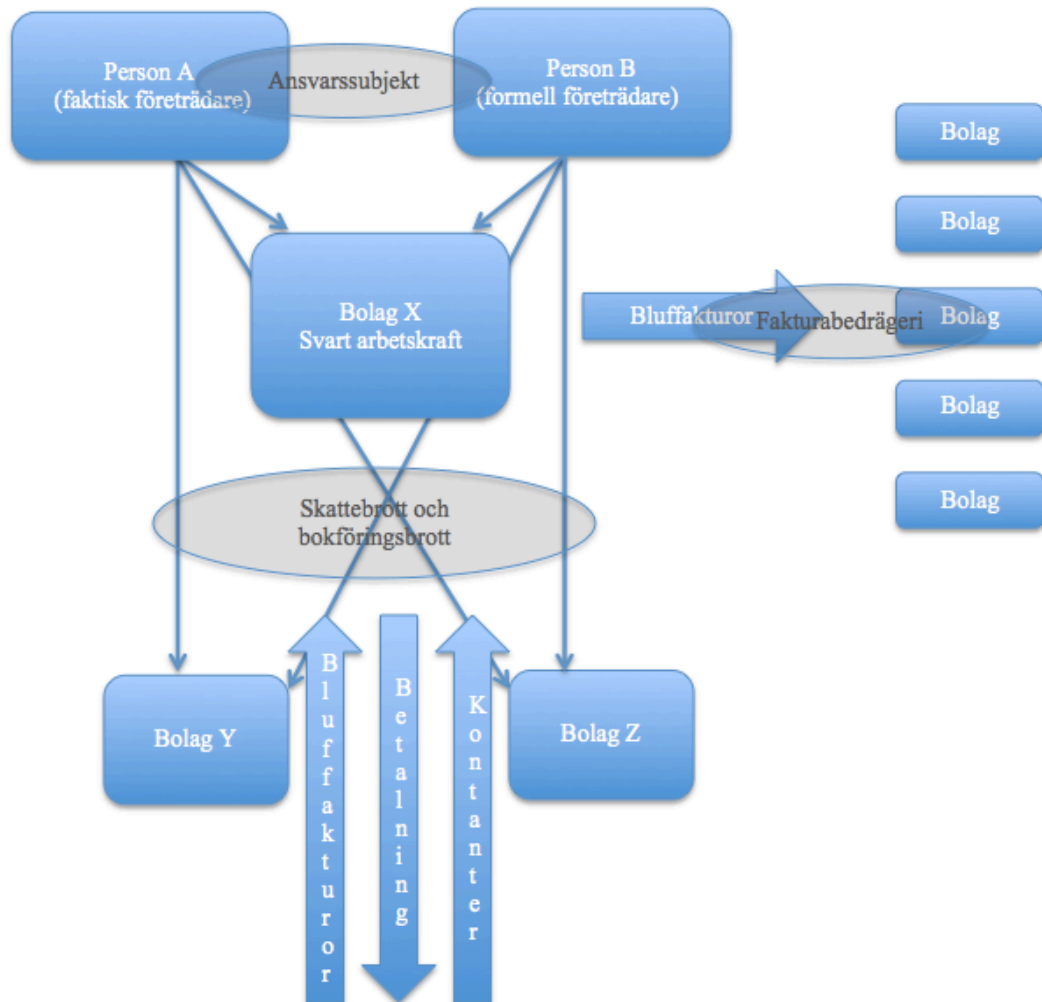
En legaldefinition av begreppet gärningsman hade ökat förutsebarheten i rättssystemet eftersom det hade blivit lättare för gemene man att veta vad som krävs för att en person ska betraktas som en gärningsman. En kodifiering i lag kan förvisso även få negativa konsekvenser eftersom det finns en risk att gärningsmän lägger sig precis utanför gärningsmannabegreppets tillämpningsområde. Likaså kan en kodifiering resultera i gränsdragningsproblem i de fall en person ligger i gråzonen mellan att nå upp till rekvisiten för gärningsman och inte. Asp & Ulväng menar att subjektrekvisitet *den som* bör läsas som ”den- eller de som tillsammans som”. Att ändra lydelsen till ”den- eller de som tillsammans som” hade förvisso tydliggjort att ett gärningsmannaskap kan uppnås tillsammans men begreppet gärningsman hade fortfarande varit odefinierat. Min uppfattning är dock att det inte är praktiskt möjligt att genomföra en förändring av det slaget eftersom det hade krävts en omfattande omarbetning av hela brottsbalken. Att ett så pass centralt straffrättsligt begrepp som gärningsman saknar definition i lag kan ifrågasättas i förhållande till legaliteten eftersom legalitetsprincipen innefattar ett obestämdhetsförbud och ett föreskriftskrav. Anledningen till att begreppet inte definierats kan dock vara att man inte vill binda upp rättstillämpningen på ett negativt sätt. Det är trots allt lättare att ändra praxis än lag varför det finns anledning att anta att en eventuell legaldefinition av begreppet gärningsman, om det överhuvudtaget kommer att införas, kommer att dröja.

5.4 Avslutning

Syftet med den här uppsatsen var att utreda vem som ska bära ansvaret för brott som begås inom ramen för ett bolags verksamhet med fokus på fakturabedrägeriupplägg. Avslutningsvis kan konstateras att befintliga lagrum och BrB konstruktion inte är konstruerade för IT-relaterad brottslighet i ett allt mer globaliserat samhälle. En förändring är nödvändig vad gäller bedrä-

geribestämmelserna och utredningens förslag om en kriminalisering av grovt fordringsbedrägeri är en bra början. Det är dock min uppfattning att problemet med bluffakturor bör utredas ytterligare eftersom förslaget har vissa legalitetsbrister. Beträffande ansvarsbedömningen anser jag att det även där krävs en översyn av de befintliga reglerna och praxis, framförallt beträffande begreppet huvudman. Hur förändringarna mer precist bör se ut låter jag dock vara osagt eftersom den frågan kräver en mer omfattande utredning än vad uppsatsen har gett utrymme för. Oavsett om det införs nya lagregleringar eller om ställningstaganden görs i praxis är det likväl viktigt att legaliteten upprätthålls.

Bilaga A

Bilaga B

Intervju med Henric Fagher 2014-10-16.

Fråga: Hur ser du på möjligheterna att lagföra skattebrott och bokföringsbrott som begås inom ramen för ett bolag?

Henric: Det känns som att vi på det området har relativt bra verktyg att utgå ifrån och vi (läs Ekobrottsmyndigheten) brukar kunna väcka åtal för skattebrott och bokföringsbrott i exempelvis uppläggen med svart arbetskraft. Svårigheten ligger i att upptäcka verksamheterna i vilka brotten begås. Svart arbetskraft är ett tacksamt upplägg eftersom det är ett upplägg som engagerar många olika personer och pågår över tid vilket innebär att utredare får möjlighet att spana på verksamheten. I svart arbetskraftsupplägg måste du som gärningsman vända dig till banken och öppna ett bankkonto, du måste vända dig till skattemyndigheten och lämna in deklARATIONER (som förvisso är felaktiga) etc. Med andra ord måste du visa att bolaget finns, lever och vekar. Detta till skillnad mot i upplägget med bluffakturor där du inte ens behöver ha ett bolag. Du behöver egentligen bara en firma och ett namn att skriva på fakturan vilket gör att dessa upplägg är väldigt svåra att komma åt.

Fråga: Tror du att lagföringen av grova fordringsbedrägerier kommer att öka om vi inför ett nytt straffbud? Varför?

Henric: En kriminalisering av grovt fordringsbedrägeri täcker in ett förfarande som det idag saknas verktyg att väcka åtal för. Problemet med bluffakturor, om man nu släpper tanken på att vi eventuellt kommer att ha bättre rättsliga förutsättningar i framtiden, är att det är en företeelse som är väldigt momentan. Har man inte, jämfört med svart arbetskraftsupplägg, en verksamhet som är pågående och där det finns en kommunikation mellan många olika personer så är det väldigt svårt att spana och utreda verksamheten. Utmaningen blir att hitta den som sitter bakom tangentbordet och faktiskt skickar ut bluffakturorna. Jag tror att det är bra om vi får en kriminalisering som täcker in systematiska fordringsbedrägerier men att bevisproblemen kan bli fortsatt stora.

Fråga: Hur tycker du att man ska komma åt det ökade problemet med systematiska fakturabedrägerier?

Henric: Jag har ingen bra lösning på det men det är väldigt bra att det kommer en kriminalisering kan jag tycka. De som sysslar med den här typen av upplägg är ofta multikriminella personer som har en bakgrund och en karriär som kriminella. Personerna förekommer i många olika upplägg just pga. att de är multikriminella. Det kan handla om upplägg med svart arbetskraft, momskaruseller, punktskattebrott, narkotikabrott och i viss mån våldsbrott som behövs för att få verksamheten att fungera. Det betyder att polis och åklagare finns där någonstans i periferin. När vi gör tillslag i olika

verksamhetslokaler plockar vi hem exempelvis datorer. När vi speglar dess innehåll kanske vi även hittar exempelvis fakturamallar som vi kan härleda till en viss krets av personer. Eftersom vi är där och bevakar så gott vi kan så känns det som att förr eller senare kommer vi att ta någon på grund av bluffakturorna också och med en ny kriminalisering har man åtminstone något att gå på. I dagsläget saknas det verktyg att väcka åtal för bedrägeri med grund i fakturamallarna eftersom det i regel inte går att förvänta sig en fällande dom med de beviskrav som idag finns för bedrägeri.

***Fråga:** Kan de problem som du uppmärksammat i din artikel vad gäller tillämpningen av faktisk företrädsrapport, i praxis vid skattebrott och bokföringsbrott, appliceras även på fordringsbedrägerier som begås inom ramen för ett bolags verksamhet?*

Henric: Vad gäller fakturabedrägerier tror jag inte att det kommer att sticka i ögonen på samma sätt som vid bokföringsbrott och skattebrott. Skälet till det tror jag är att bokföringsbrott och skattebrott är blankettstraffbud. Den bakomliggande lagen är bokföringslagen och god redovisningssed samt de olika skatterättsliga lagarna i vilka det pekats ut vem/vilka som är ansvariga för att bokföring och skattebetalningar sköts i bolaget. Både bokföringskyldighet och skattskyldighet är kopplat till ett ansvar för företaget. Ansvarssubjektet för skattebrott och bokföringsbrott pekats dock ut i straffbudet vilket jag tror är det som ställer till det vad gäller bokföringsbrott och skattebrott. Jag tror att man som jurist har svårt att frikoppla sig från att den bakomliggande materiella regleringen bygger på att vissa personer är utpekade som redovisningsskyldiga medan själva straffbudet har ett öppet formulerat subjektrekvisit *den som*. Den problematiken har man inte med det tänka fordringsbedrägeriet eftersom det inte är ett blankettstraffbud. Det blir då enklare för domstolar och åklagare att tänka i andra banor eftersom man slipper problematiken med bakomliggande civilrätt som kan ställa till det. Beträffande fakturabedrägerier tror jag därför inte att det kommer att vara lika svårt att frigöra sig från det slentrianmässiga tänket att man måste hitta den straffrättsligt ansvarige bland dem som på något sätt har ställning så som ansvarig för verksamheten.

***Fråga:** Vad tror du är anledningen till att åklagare fokuserar på företagaransvaret i sina gärningsbeskrivningar istället för att först utreda ansvaret utifrån det allmänna straffansvaret?*

Henric: Jag tror att det bygger på i huvudsak tre komponenter. Dels att den juridiska metoden bygger på att man ska ta fasta på vad andra har sagt och tycka samma sak. Det är ju i normalfallet väldigt bra eftersom det innebär att vår rättsskipning är enhetlig och likartad genom landet men om någon dömer ”fel” så kommer alla andra också att göra ”fel”. Det är ju förvisso inte möjligt att säga vad som är rätt eller fel eftersom det handlar om bedömningar och lämplighetsbedömningar men det blir lite konstigt i de fall som jag tar upp i min artikel. Eftersom frågeställningarna är rätt komplicerade tror jag inte att man går på djupet i ansvarsfrågan utan man vilar sig

mot den praxis som finns. Detta har resulterat i att vi dömer utifrån praxis utan att ifrågasätta omständigheterna i det specifika fallet. Vi tar slentrianmässigt över resonemanget i praxis och för över det till nästa dom vilken man kan göra när det gäller högsta domstolens domar men kanske inte när det gäller hovrättsdomar eftersom de inte har samma prejudicerande värde. Den andra komponenten tror jag är att man har gjort en feltolkning av rättsfallen från 70-talet och främst NJA 1993 s. 740. Prejudikatvärdet i domarna från 70-talet och 90-talet är att i de fall där arbetsgivare pekats ut som specialsubjekt är det enligt högsta domstolen okej att ålägga även företrädare för arbetsgivaren ett straffrättsligt ansvar. I de fall ansvarssubjektet är öppet formulerat som *den som* behövs det inte göras en bedömning av den tilltalades ställning i bolaget vilket man ändå gör. Den tredje komponenten tror jag är den mindre smickrande anledningen att faktiskt företrädarskap kan upplevas som en ”smidig lösning”. ”Smidig” i den mening att du inte behöver tala om att X har gjort si eller så och att det är det som läggs dem till last. Det räcker att man kan konstatera att det i bolaget har begåtts ett brott och att X företräder bolaget. X ska därför plikta för brotten. Gärningsbeskrivningen blir på så vis väldigt kortfattad.

Det kan dock tyckas lite märkligt att domstolen först lägger stor tid på att bevisa att den tilltalade har en viss ställning i bolaget och därefter konstaterar i ett kort stycke vilket brott den tilltalade gjort sig skyldig till. Det är uppseendeväckande att det skrivs sida upp och sida ner om företrädarens ställning i bolaget och att så lite fokus läggs på själva brottet.

Fråga: Om man skulle gå på det allmänna straffansvaret istället för på företagaransvaret hur skulle man i ”praktiken” göra då?

Henric: Jag anser att man bör börja med att ta bort den inledande meningen i gärningsbeskrivningen som ofta lyder ”så som faktisk företrädare för bolag A har X gjort sig skyldig till ...” och istället fokuserar gärningsbeskrivningen på att ”X har genom att ... gjort sig skyldig till ...”. På så vis slipper åklagaren lägga en massa tid på att bevisa faktisk företrädarskap. Genom att ändra gärningsbeskrivningen öppnar man upp för att döma i enlighet med det allmänna straffansvaret samt för möjligheten att döma de inblandade för medgärningsmannaskap. Flera personer kan dömas för att tillsammans och i samförstånd har genomfört gärningen. Genom att se till hela brottsupplägget och dela upp det i mindre ”tårtbitar” kan man fokusera på vem som har medverkat i vilken ”tårtbit”. Ju fler delar (tårtbitar) av det totala brottsupplägget som man medverkat i desto större möjlighet att åtala personen som gärningsman. Genom att fokusera på varje persons delaktighet i det totala brottsupplägget slipper man fokusera på vilken ställning i bolaget som respektive person har.

Fråga: Om man hade slopat rekvisitet faktisk företrädare tror du att man hade kunnat åtala fler personer då?

Henric: Ja det tror jag. Det är i regel många som befinner sig inom brottsupplägget men som inte åtalas, troligtvis på grund av att det är svårt att be-

visa att de haft ett bestämmande inflytande. Kan man som åklagare inte förvänta sig en fällande dom ska man inte väcka åtal. Resultatet av att man fokuserar på den tilltalades ställning i bolaget blir att man begränsar kretsen av potentiella gärningsmän.

Fråga: *Är det inte nödvändigt att gå på företagaransvaret vid passivitetssbrott som begås inom ramen för ett bolag och där ansvarssubjektet för underlåtenheten är bolaget med tanke på att juridiska personer inte kan åläggas ett straffrättsligt ansvar?*

Henric: Jag anser inte att man behöver tillämpa garantläran och företagaransvaret vid alla passivitetssbrott som begås inom ramen för ett bolag. Finns det ett brottsupplägg är det onödigt att använda sig av olika modeller för att avgöra vem som ska åläggas ett straffrättsligt ansvar och inte. Har man ett brottsupplägg att luta sig tillbaka på kan man istället se på den faktiska gärningen och vem som har medverkat i vad oberoende av personens ställning i bolaget. Ju fler ”tårtbitar” man medverkat i desto större möjlighet finns det att åtala personen som gärningsman. Passiviteten kan ses som en egen ”tårtbit”. Vid passivitetssbrott där det saknas ett bakomliggande brottsupplägg måste man dock tillämpa företagaransvaret eftersom det är enda möjligheten att avgränsa kretsen av potentiella gärningsmän.

Fråga: *Hur ser du på bulvaners straffrättsliga ansvar?*

Henric: Om du har anlitat en bulvan i ditt svartjobbsupplägg och det är en brottslighet som pågår under en längre tid kan jag tycka att det ofta blir aktuellt med straffansvar för bulvanen eftersom bulvanen många gånger tillåter att bolaget som denne företräder utnyttjas. Låt oss säga att du tar på dig ansvaret som formell företrädare för ett bolag, du vet ingenting om vad du ger dig in i, du har troligtvis ingen tidigare erfarenhet av styrelsearbete och du tillför i egentlig mening ingenting till bolaget. Redan därigenom och med tanke på den omständigheten att du vet att den som ber dig att vara styrelseledamot inte själv vill företräda bolaget triggas ditt tillsynsansvar och bör leda till att du drar öronen åt dig. Om du går in med de förutsättningarna i en bolagsstyrelse och du ser att det inte finns några rutiner för bokföring och redovisning har du redan där passerat gränsen för när ditt tillsynsansvar träder in. Du är rimligen oaktsam i den meningen att du kan drabbas av ett straffansvar som bygger på principen om företagaransvar. Med stöd av hovrättsfallet kan man inte freda sig med att ansvaret bara var av ren formell natur vilket känns som ett rimligt resonemang. När det gäller bluffakturaupplägg är det inte säkert att bulvanen vet att företaget används i ett bluffakturaupplägg eller eventuellt är kapat eftersom det inte krävs att verksamheten är pågående på samma sätt som vid svartarbetskraftsupplägg. Då är det såklart inte frågan om ett straffrättsligt ansvar eftersom bulvanen då inte känner till något om verksamheten.

Käll- och litteraturförteckning

OFFENTLIGT TRYCK

Direktiv

Dir. 2012:129 *Ombildning av polisen till en sammanhållen myndighet.*

Dir. 2014:12 *Åtgärder mot fakturabedrägerier.*

Statens offentliga utredningar

SOU 1940:20 *Straffrättskommitténs betänkande med förslag till lagstiftning om förmögenhetsbrott.*

SOU 1996:185 *Straffansvarets gränser.*

SOU 1997:127 del A *Straffansvar för juridiska personer.*

SOU 2013:85 *Stärkt straffrättsligt skydd för egendom.*

Propositioner

Prop. 1985/86:126 *om lag om näringsförbud, m.m.*

Prop. 1993/94:130 *Ändringar i brottsbalken m.m. (ansvarsfrihetsgrunder m.m.).*

Prop. 1994/95:23 *Ett effektivare brottmålsförfarande.*

Prop. 1995/96:170 *Översyn av skattebrottslagen.*

Prop. 1998/99:19 *Ändringar i lagen (1993:768) om åtgärder mot penningtvätt, m.m.*

Prop. 1998/99:32 *EU-bedrägerier och korruption.*

Prop. 1998/99:130 *Ny bokföringslag m.m.*

Prop. 2000/01:150 *Likvidation av aktiebolag m.m.*

Prop. 2002/03:128 *Företrädaransvar m.m.*

Prop. 2005/06:59 *Företagsbot.*

Justitieombudsmannens ämbetsberättelse

JO 2010/11 s. 146 Kritik mot polisen för långsam handläggning av bedrägeriärenden - en granskning av handläggningstiderna vid en bedrägerirotel i Stockholm. Diarienummer 2576-2009, beslutsdatum 2010-02-16. [Cit. Kritik mot Polismyndigheten i Stockholms län]

LITTERATUR

Agell, Anders; ”Rationalitet och värderingar i rättsvetenskapen”. I: *Svensk Juristtidning* 2002, s. 243-260. [Cit. Agell (SvJT 2002 s. 243)]

Almgren, Karin & Leidhammar, Börje, *Skatteförfarandelagen m.m. D. 1, En kommentar*, 1. uppl., Norstedts Juridik, Stockholm, 2014 [Cit. Almgren & Leidhammar (2014)]

Andersson, Christine, Elofsson, Sigurd & Dahlqvist, Anna-Lena, *Bokföringsbrott och bokföringslagen*, 3., [utök. uppl.], Norstedts juridik, Stockholm, 2011. [Cit. Anderson m.fl. (2011)]

Asp, Petter, *Bokföringsbrott och legalitet*, I: *Svensk Juristtidning 1999*, s. 16-45. [Cit. Asp (SvJT 1999 s. 16)]

Asp, Petter & Ulväng, Magnus, *Kriminalrättens grunder*, 2., omarb. uppl., Iustus, Uppsala, 2013. [Cit. Asp & Ulväng (2013)]

Dahlqvist, Anna-Lena, *Skattebrott och skattelagarna*, Norstedts juridik, Stockholm, 2003. [Cit. Dahlqvist (2003)]

Fagher Henric, *Straffansvar för bokföringsbrott och skattebrott i bolag: en kommentar till praxis om faktiskt företräderskap*. I: *Svensk Juristtidning 2012*, s. 765-779. [Cit. Fagher (SvJT 2012 s. 765)]

Holmberg, Erik, *Grundlagarna: regeringsformen, successionsordningen, riksdagsordningen*, 3., [rev.] uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2012. [Cit. Holmberg (2012)]

Holmqvist, Lena, Leijonhufvud, Madeleine, Träskman, Per Ole & Wennberg, Suzanne (red.), *Brottsbalken: en kommentar.. Del 1, (1-12 kap.) : brotten mot person och förmögenhetsbrotten m.m.*, 7., [omarb.] studentutg., Norstedts juridik, Stockholm, 2013. [Cit. Holmqvist m.fl. Brottsbalken del 1 (2013)]

Holmqvist, Lena, Leijonhufvud, Madeleine, Träskman, Per Ole & Wennberg, Suzanne (red.), *Brottsbalken: en kommentar. Del 2, (13-24 kap.) : brotten mot allmänheten och staten m.m.*, 7., [omarb.] studentutg., Norstedts juridik, Stockholm, 2013. [Cit. Holmqvist m.fl. Brottsbalken del 2 (2013)]

Holmquist, Rolf & Lindmark, Johan, *Skatt och skattebrott*, 1. uppl., Norstedts Juridik, Stockholm, 2012. [Cit. Holmquist & Lindmark (2012)]

Holmquist, Rolf, *Brotten i näringsverksamhet*, 3., [rev.] uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2013. [Cit. Holmquist (2013)]

Jareborg, Nils, *Straffrättsideologiska fragment*, Iustus, Uppsala, 1992. [Cit. Jareborg (1992)]

Jareborg, Nils, *Allmän kriminalrätt*, Iustus, Uppsala, 2001. [Cit. Jareborg (2001)]

Jareborg, Nils & Friberg, Sandra, *Brotten mot person och förmögenhetsbrotten*, Iustus, Uppsala, 2010. [Cit. Jareborg & Friberg (2010)]

Jönsson, Sverker, *Straffansvar och modern brottslighet: en idékritisk studie av straffansvar för juridiska personer*, Iustus, Diss. Lund : Lunds universitet, 2005, Uppsala, 2004. [Cit. Jönsson (2004)]

Korling, Fredric & Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*, 1. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2013. [Cit. Korling & Zamboni (2013)]

Leidhammar, Börje & Lindkvist, Gustav, *Bevisprövning i mål om osanna fakturor: en skatte- och straffrättslig studie*, 1. uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2011. [Cit. Leidhammar & Lindkvist (2011)]

Lindkvist Gustav, Bevistema i skattebrottmål om s.k. osanna fakturor. I: *Juridisk Tidsskrift nr 4 2012/13* s. 908-921. [Cit. Lindkvist (JT nr. 4 12/13)]

Lodin, Sven-Olof, *Inkomstskatt: en läro- och handbok i skatterätt*. D. 1-2, 14., uppdaterade uppl., Studentlitteratur, Lund, 2013. [Cit. Lodin (2013)]

Lundkvist Peter, Kan straffrättsligt ansvar delegeras?. I: *Flores Juris et legum, festskrift till Nils Jareborg*, Iustus förlag, Uppsala 2002, s. 439- 451. [Cit. Lundqvist (Festskrift 2002 s. 439)]

Olsen, Lena, Rättsvetenskapliga perspektiv. I: *Svensk Juristtidning 2004*, s. 105-245. [Cit. Olsen (SvJT 2004 s. 105)]

Peczenik, Aleksander, *Juridikens teori och metod: en introduktion till allmän rättslära*, 1. uppl., Fritze, Stockholm, 1995. [Cit. Peczenik (1995)]

Peczenik, Aleksander, *Vad är rätt?: om demokrati, rättssäkerhet, etik och juridisk argumentation*, 1. uppl., Fritze, Stockholm, 1995. [Cit. Peczenik, Vad är rätt? (1995)]

Ryen, Anne, *Kvalitativ intervju: från vetenskapsteori till fältstudier*, 1. uppl., Liber ekonomi, Malmö, 2004. [Cit. Ryen (2004)]

Sterzel, Fredrik, *Författning i utveckling: tjugo studier kring Sveriges författning*, Iustus, Uppsala, 2009. [Cit. Sterzel (2009)]

Strahl, Ivar, *Allmän straffrätt i vad angår brotten*, Norstedt, Stockholm, 1976. [Cit. Strahl (1976)]

Sunnqvist Martin, Sammanläggning av flera systematiskt begångna brott till ett grovt brott. I: *Svensk Juristtidning 2011*, s. 495-516. [Cit. Sunnqvist (SvJT 2011 s. 495)]

Svensson, Eva-Maria, De lege interpretata – om behovet av metodologisk reflektion. I: *Juridisk publikation 2014* s. 211-226. [Cit. Svensson (JP 2014 s. 211)]

Thornstedt, Hans, *Om företagansvar: studier i specialstraffrätt*, [Univ.], Diss. Stockholm : Univ., 1948, Stockholm, 1948. [Cit. Thornstedt (1948)]

Ulväng Magnus, Sammanläggning av flera systematiskt begångna brott till ett grovt brott – en replik. I: *Svensk Juristtidning 2011*, s. 1036-1049. [Cit. Ulväng (SvJT 2011 s. 1036)]

Wennberg, Suzanne, *Tillsammans och i samförstånd – ett nytt begrepp för gärningsmannaskap*, Förhandlingarna vid det 36 nordiska juristmötet i Helsingfors 15-17 augusti 2002, utg. Av lokalstyrelsen för Finland, Del 1 s 615-638. [Cit. Wennberg (Nordiska juristmötet 2002)]

Wennberg, Suzanne, Företagsledarens ansvar för brott som begås i verksamheten. I: *Flores Juris et legum, festskrift till Nils Jareborg*. Iustus förlag, Uppsala 2002, s. 645-658. [Cit. Wennberg (Festskrift 2002 s. 645)]

Wennberg Suzanne, Från Malexander till Sambandscentralen – fördelar och farhågor med dömande i medgärningsmannaskap respektive medfrämjandeskap. I: *Juridisk Tidsskrift 2002/03*, s. 592-612. [Cit. Wennberg (JT 02/03 s. 592)]

Wennberg Suzanne, Har företagsledaren ett straffrättsligt principalansvar? I: *Festskrift till Lars Heuman*. Jure förlag, Stockholm 2008, s 563-573. [Cit. Wennberg (Festskrift 2008 s. 563)]

Örnemark Hansen Helén, Får man ”tackla en målvakt”? I: *Flores Juris et legum, festskrift till Nils Jareborg*, Iustus förlag, Uppsala 2002, s. 755-767. [Cit. Örnemark Hansen (Festskrift 2002 s. 755)]

REMISSYTTRANDEN

Bolagsverket: *Remissyttrande över betänkandet Stärkt straffrättsligt skydd för egendom (SOU 2013:85)*, AD 129/2014, utgivet 24 april 2014. [Cit. Remiss Bolagsverket]

Brottsförebyggande rådet: *Remissyttrande över betänkandet Stärkt straffrättsligt skydd för egendom (SOU 2013:85)*, Dnr 0025/14 utgivet 23 april 2014. [Cit. Remiss Brå]

Domstolsverket: *Yttrande över betänkandet Stärkt straffrättsligt skydd för egendom (SOU 2013:85)*, Dnr 261-2014 utgivet 24 april 2014. [Cit. Remiss Domstolsverket]

Finansbolagens förening: *Stärkt straffrättsligt skydd för egendom (SOU 2013:85)*, FF dnr 407/5, utgivet 25 april 2014. [Cit. Remiss Finansbolagen]

Lunds universitet: *Yttrande över remissen Stärkt straffrättsligt skydd för egendom*, Dnr V 2014/256 utgivet 15 maj 2014. [Cit. Remiss LU]

Stockholms universitet: *Remiss: Stärkt straffrättsligt skydd för egendom*, (SOU 2013:85), Dnr SU FV-1.1.3-0235-14 utgivet 22 april 2014. [Cit. Remiss SU]

Svea Hovrätt: *Yttrande över betänkandet Stärkt straffrättsligt skydd för egendom* (SOU 2013:85), Dnr_48-14 utgivet 25 april 2014. [Cit. Remiss Svea HovR]

Svenska bankföreningen: *Stärkt straffrättsligt skydd för egendom* (SOU 2013:85), Ju/2013/8738/L5 utgivet 25 april 2014. [Cit. Remiss Bankföreningen]

INTERNETBASERADE KÄLLOR

<http://www.ekobrottsmyndigheten.se/vart-arbete/forskning/Organiserad-brottslighet/Samband-mellan-ekonomisk-och-organiserad-brottslighet/> hämtat 2014-12-27. [Cit. Ekobrottsmyndigheten.se]

<https://www.kronofogden.se/bluffakturor.html>, hämtat 2014-10-20 [Cit. Kronofogden.se]

<http://www.polissamordningen.se>, hämtat 2014-12-29. [Cit. Polissamordningen.se]

<http://skatteverket.se/omoss/temasvartpavitt/saundvikerdubluffakturor.html>. hämtat 2014-10-20. [Cit. Skatteverket.se/saundvikerdubluffakturor]

<http://www.svenskhandel.se/Varningslistan/Hantera-bluffaktura/>, hämtat 2014-10-20. [Cit. Svenskhandel.se]

Nyman Anders, *Skydda ditt företag mot bedragare – nätfiffel, bluffakturor och vilseledande försäljning*, .SE:s Internetguide, nr 29, Version 1.0 2013. <https://www.iis.se/lar-dig-mer/guider/skydda-ditt-foretag-mot-bedragare/>, hämtat 2015-01-02. [Cit. Nyman (2013)]

INTERVJU

Vice chefsåklagare Henric Fagher, 2014-10-16. [Cit. Intervju Fagher (141016)]

ÖVRIGA KÄLLOR

Brå 2007:27 *Organiserat svartarbete i byggbranschen*.

Brå 2011:7 *Storskaliga skattebrott – En kartläggning av skattebrottslingens kostnader*.

Brå 2012:12 *Otillåten påverkan mot företag – En undersökning om utpressning.*

Brå 2012:13 *Brottsutvecklingen i Sverige 2008-2011.*

Ekobrottsmyndighetens lägesbild 2013 extern version, C-KUT, EBM K-2013/0122, publicerad oktober 2013. [Cit. EBM K- 13/0122]

Skriftligt svar på fråga 2012/13:431 publicerat den 10 april 2013 av Beatrice Ask. [Cit. Ask, Svar fråga (2012/13:431)]

Åklagarmyndighetens svarsskrivelse till mål B3800-11, Datum 2011-10-27, Dnr. ÅM 2011/6026 [Cit. ÅM (2011/6026)]

Rättsfallsförteckning

TINGSRÄTTERNA

Stockholms tingsrätt, mål B 3006-06, dom meddelad 20 mars 2009. [Cit. Mål B 3006-06 (2009)]

Nacka tingsrätt, mål B 6192-11, dom meddelad 30 mars 2012. [Cit. Mål 6192-11 (2012)]

Helsingborgs tingsrätt, mål B 7561-11, deldom meddelad 21 maj 2012. [Cit. *"Telefonförsäljarna"* mål B 7561-11 (2012)]

Malmö tingsrätt, mål B 645-12, dom meddelad 18 juni 2014. [Cit. *"118 108"* mål B 645-12 (2014)]

HOVRÄTTERNA

Göta Hovrätts, mål nr B 158-00, B 180-00, dom meddelad 7 juni 2000. [Cit. *"Malexandermorden"* mål B 158-00, B 180-00 (2000)]

Hovrätten för Västra Sverige, mål B 2957-00, dom meddelad 29 augusti 2000. [Cit. *"Göteborgsbranden"* mål 2957-00 (2000)]

Svea Hovrätt, mål B 6589-05, dom meddelad 5 februari 2007. [Cit. RH 2007:56]

Hovrätten västra Sverige, mål B 3131-08, dom meddelad den 26 mars 2009. [Cit. *"Gummiel elektronikfallet"* mål B 3131-08 (2009)]

Hovrätten för Västra Sverige, mål B 4536-08, dom meddelad den 21 oktober 2009. [Cit. Mål B 4536-08 (2009)]

Svea Hovrätt, mål B 3287-09, dom meddelad 23 februari 2010. [Cit. *"Annonsbedrägerierna"* mål B 3287-09 (2010)]

Hovrätten för Västra Sverige, mål B 1659-10, dom meddelad 16 december 2010. [Cit. Mål B1659-10 (2010)]

Svea Hovrätt, mål B 6663-10, deldom meddelad 1 juli 2011. [Cit. *"Bemanningsföretagen"* mål B 6663-10 (juli 2011)]

Svea Hovrätt, mål B 6663-10, deldom meddelad 12 december 2011. [Cit. *"Bemanningsföretagen"* mål B 6663-10 (december 2011)]

Hovrätten över Skåne och Blekinge, mål B 3226-13, dom meddelad 3 februari 2014. [Cit. Mål B 3226-13 (2014)]

HÖGSTA DOMSTOLEN

NJA 1982 s. 525.

NJA 1986 s. 802.

NJA 1992 s. 474.

NJA 1993 s. 740.

NJA 2002 s. 489.

NJA 2003 s. 550.

NJA 2004 s. 519.

NJA 2006 s. 577.

NJA 2010 s. 306.

NJA 2012 N 5 Högsta domstolen, beslut mål B 3800-11, meddelat den 12 mars 2012. [Cit. NJA 2012 N 5]